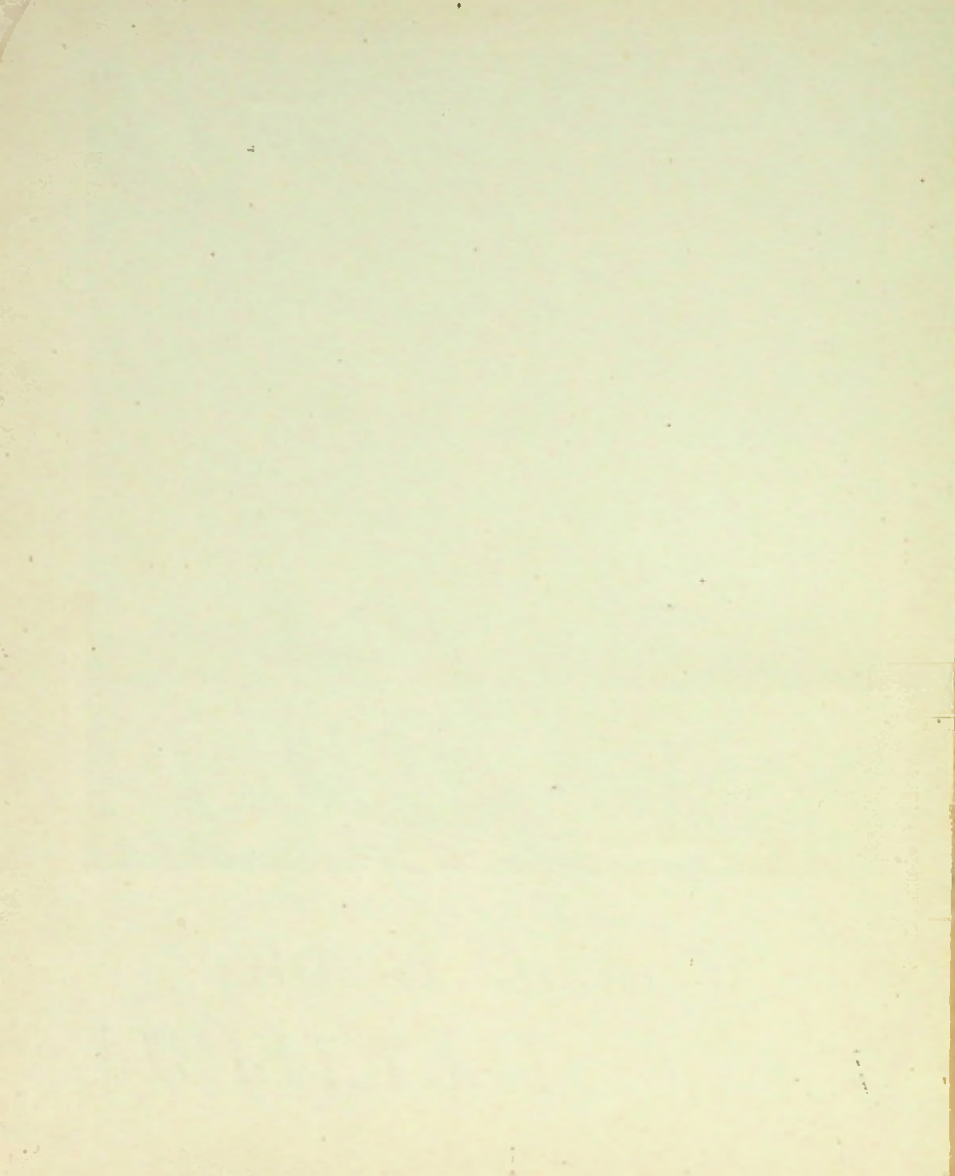
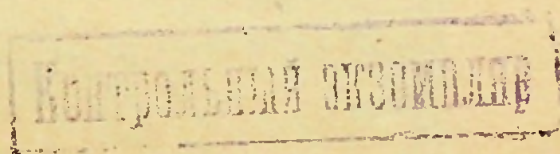

Аблязиз Велиев
БАХТ ЙЫЛДЫЗЫ

Аблязиз Велиев
БАХТ ИЫЛДЫЗЫ

АБЛЯЗИЗ ВЕЛИЕВ
БАХТ ЙЫЛДЫЗЫ

*Весикъалы повесть
ве очерклер*

Т а ш к е н т
Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат нешрияты
1984

Китап акъкъында фикир язгъан
Б. Мамбет

Велиев А.

Бахт йылдызы: Весникъалы повесть ве очерклер.—
Т.: Эдебият ве санъат нешрияты, 1984. — 188 б.

Олимпиадски мескур джыллытыкъта Социалистик Эмек Къараманы, СССР
Юкъары Советининъ депутаты Энвер Алиев, Октябрь революциясынынъ ишти-
ракчиси Мария Федоровна Егорова, партизанлар аркетиининъ комиссары
Мустафа Селимов. XX Олимпиада оюнларынынъ чемпионы Рустем Казаков ве
дигерлерининъ кеширген оюн еллеры акъкъында яхъе олуна.

Велиев А. Звезда счастья. Документальная по-
весть и очерки.

ББК 66.3(2)6

4702730200—10 ■ 67—84
В М 352(04)—84

©Гъафур Гъулам адына Эдебият ве санъат нешрияты, 1984 с.

БАХТ ИЫЛДЫЗЫ

Весникъалы повесть

Иш куню битти. «Стеклокист» артелининъ къапысындан учер, дёртер олып чыкъкъан адамлар бири-бирлеринен лаф этип, эвлерине къайталар. Ярын олар кезинтиге чыкъаджакълар. Шунунъ ичюн шенъ-шерамет, кулькю-шаматанен онынъ насыл кечеджеги хусусында озъара фикрлешелер. Ёлгъа ким не аладжакъ, ким кимнен келеджск, эр кес озъ планларыны айта.

Али агъанынъ да кейфи хош. О, арабасына минип, бир артына чевирлип бакъты да, «н-но!» — деп тельбевлерини саллады. Атлар ерлеринден кочътилер. Араба къапыдан чыкъып, буюк ёлгъа бурулгъан сонъ кене бир кере, «н-но!» — деп къамчысыны авада ойнатты. Атлар ёргъалап башладылар.

Эр вакъыт кейфи яхшы олгъанда Али агъа озъ башына йырлагъан адети бар. Мына шимди де, атлар суръатны тезлештиргенлеринси шенъ черелл Али агъа эшитилир-эшитильмез йырлап башлады:

Тюштим Ялта ёлуна, миндим файтопа, аман,
Файтонымнынъ дышласы юз бишгъ алтына.

Янарым, янарым, шунъа янарым,
Достларымдан айры тюштим, шунъа янарым...

Араба эп кете, йыр девам эте. Атларнынъ башындаки уфачыкъ чанъчыкълар йыргъа зиль туткъан киби чынъыл-

дайлар. Бу, арабаджыны даа зняде хошландыра, рухландыра:

Севдигим, севдигим, кель ят тизиме, аман,
Сюрмелер чекейм эля козюнъе.

Янарым, янарым, шунъа янарым,
Севдигимден айырылдым, шунъа янарым...

Атлар дос-догъру эвге алып кельдилер ве араба къапы огюне келип тоқтадылар.

— Энвер, Энвер!

— А, баба — деп Энвер чапып чыккы.

— Араба къапыны ач, огълум!

— Шимден, баба, — деп Энвер къапыны ачты. Бабасы ичери киргени мен, «беринъиз, мен озюм...» — деп тельбевни бабасынынъ элинен алды.

— Машаллаа огълум, ма! — деди Али агъа ве урбаларыны авуштырмагъа кетти. Энвер атларны арабадан тударды, суварды ве ерлерине багълап, оглерине пичен къойды.

Шу арада басмаханеде чалышкъан Муневер апте де иштеп кельди.

Къызлары Садет аш-сув бакъкъан, орталыкъны йыгъыштыргъан. Он яшлы Серверчик исе маалле балаларынен бутюн кунъ дандюрлик ойнамакътан башкъа иши ёкъ. Аптеси, «кель, бир шейлер аша», десе биле къулакъ асмай. Чапачапа келип бир коше отъмек ала, абыл-къубул сарымсакъла да, табана къувет, зува. Тапсанъ ал.

Акъшам кыборанта азалары софра башына топландылар. Ашады, ичтилер. Янъылыкълар акъкъында лаф эттилер.

— Биз яринъи бир автобус алып кезинтиге кетеджек-миз, — деди Али агъа. — Энъ яхшы чалышкъанларны эки кунълук сеягъа алып бараджакълар.

— Я, къайда бараджакъсыз, баба? — деди Садет.

— Багъчасарайгъа бараджамыз. Ай-Петрге котериле-джекмиз. Анда бир гедже къонып, экинджи куню деньизде ювунаджамыз...

— Баба, мен де барайым,— деди Сервер.

— Ёкъ, огълум, сен даа яшсынъ. Биз пек юксек дагъ-ларгъа чыкъаджамыз. Сен чокъ юрип оламазсынъ.

— Олурым!

— Ёкъ, ёкъ, къысмет олса сени бир-эки йылдан сонъ алып барырым.

— Айса мен барайым, баба,— деди Энвер.— Билесинъ де мен ич де болдурмайым.

— Э, сени алмакъ мумкюн, сен болдурмайсын,— деди Али агъа.

— Хастаханеге яяи къатнап алышкъан даа!— деди кинаенен анасы.

Энвер къызарды башыны тѣбен алды, башкъа бир шей айтмады. Чюнки озюни акълайджакъ киби джевал тапып оламады. Вакъна бойле олгъан эди.

Энвер Симферопольдеки Клара Цеткина адына 41-нджи мектепнинъ дѣртюнджи сыныфында окъуй эди. Кунълернинъ биринде хасталанды. Башта чокъ къулакъ асмадылар. Кек-кете джагъы эп шишти. Экимге бармагъа меджбур олдылар. Вакъытында баягъы кечиргенлер.

— Операция япмакъ керек,— дедилер.

Операциядан сонъ бир къач афта кечер-кечмез эвге къайтардылар.

— Кунъ ара Роза Люксембург сокъагъындаки амбулаториягъа перевязкагъа алып барырсинъыз,— деди эким Мунсвер аптеге.

Бир кереми, эки кереми, озю алып барды.

— Ана, мен озюм де бара билем, ёлны пек яхшы билем,— деди Энвер анасына. Мунсвер апте бунъа шубе-ленмей эди. Онынъ ичюн де огълунунъ теклифине разы олды. Тек саба ишке кеткенде: «Энвер, унутма огълум, бугунъ перевязкагъа бармакъ керексинъ, мына сапъа ёл-лукъ пара», деп отуз капик ташлап кете эди.

Отуз каппк. Демек, биринджи трамвайгъа мине, он беш каппкке билет ала, vessелям. Бир къач оџаповкадан сонъ тюше. Ярасыны багълатып чыкъа, кене шу ёлнен эвге къайта.

Энвер эки кунъ бу къандеге рнает этти. Лякин учунджи куню онынъ ёлу деңъишти. Хастаханеге трамвайнен дегиль де, яни къатнап башлады. Икътисад эткен парасына исе Карл Маркс сокъагъында ерлешкен пионерлер багъчасы янындаки кинотеатрге кирип кино бакъа, дондурма ашай.

Бойлеликнен ярасы тюзельмек ерине къайтавлап, даа бетер олды. Сагълыгъы феналашып, атта эки йыл окъуп да оламады. Бунъа энди баягъы вакыт олса да, ери кельгенде анасы Энверге буны юзьлемеге унутмай. Чюнки «первасызлыгъы» ичюн акъайындан аз лаф эшитмедн.

— Айса азырлан, огълум, ярып артельге пек эрте бармакъ керек. Сен исе, анасы, бизге ёллукъ абур-чубур азырла...

Тамам саба саат секиз дегенде автобус Багъчасарайгъа таба ёл алды. Эр кес шень-шерамет, шакъа-къоратанен йырлай-йырлай кете.

— Джемаат,— деди ог сырада отургъан, бу сеяткъа ёлбашчы тайинленген Осман Меншанов адамларгъа мураджаат этип.— Ёлумыз эппейн. Эпимиз ёл бою йырлайджакъ олсакъ тилимиз танълайымызгъа япышыр. Онынъ ичюн мен невбетнен йырламакъны теклиф этем. Не дейсиниз?

— Догъру, къолтутамыз,— деди эр кес.

— Дегирменге кельген невбетине къатланыр. Эр кес йырлайджакъ. Билем, бильмейим, деген олмасын. Эр молла бильгенини окъур,— деди Меншанов. Невбетнен эр кес йырлап башлады.

Эбет, кимнишъдир сеси ярамай, кимдир йырнынъ макъамыны келиштирип оламай, лякин эр кес йырлай.

Невбет Али агъагъа кельди. Онынъ яхшы сеси бар. Буны бир чокълары билелер.

— Абдулгъаннев, башла!

— Али, «Арабалар»ны айтса!..

Али агъа «Арабалар келир де, кечер»ни яваштан башлай.

Арабалар келир де, кечер, ыз олур,
Келир бир купъ, акъан сувлар буз олур.

Сокъакъ бою кезде де ярем, тоз олур,
Расткелене ачма сырыгъ, сѣз олур.

Автобус солгъа, сагъгъа саллана-саллана кете. Адамлар дикъкъатнен динълейлер. Йыр бите. «Эшкъынъыза, джемаат!»— дей Али агъа. Эр кес эль чырпа. Алгъышлар япъгъырай.

Чокъкъа бармай Багъчасарайгъа келип еттилер. Онынъ дикъкъаткъа лайыкъ ерлерини сейир эттилер.

Автобус кене ёлуны девам этти. Секиз-он километр кеткен сонъ Сюйрен коюнунъ янында ёл экиге болюнди.

— Ана энди Ай-Петрге бурулдыкъ, — деди Али агъа огълуна.

Энвер бутюн ёл бою онларнен буюк ве кучюк койлерни, аджайип табнат манзараларыны сейир этип кете. Эсджаныны ичине сыгъдырып оламай.

— Баба! Анавы дагъларгъа бакъсанъ. Баба, анавы не? Баба, бу пасыл озен? Баба, бу пасыл кой?

Суаллер, суаллер, суаллер...

Али агъа эп икяе эте:

— Мына бу — Бельбек къапысы, мына бу — Бельбек озени, анавы узакъта корюнгени — эски заманларда къурулгъан Сюйрен къалеси, ондан о якъта Чельтер-Къоба бар. Анавы ерде Адджы-Сув чокърагъы бар. Солдаки — Бойка, сагъ тарафта — Седем-Къая дагълары. Мына бу — Коккозь кою.

Ёл йылан изи киби бургъучланып эп юкъарыгъа кете. Солда онларнен метр ашагъыда шувулдап Коккозь озени акъа. Машина зорланып эп дагъгъа тырмаша. Огде терек-

лер арасындан Сюйрен-Къая дагъынынъ тѣпеси къ корюне, къ сакълана. Ниагет, о четте къалып кете. Сары-озен, Алмачыкъ да кериде къалды. Автобус Къара-Гольден азачыкъ юкъарыда «Яшлыкъ» чокърагъы янына келип токътады.

— Джемаат, бурада тежаран ял алып, къапынайыкъ. «Яшлыкъ» чокърагъындан сув ичейик. Не бермеген алла, бельки эвге эпимиз яп-яш йигитлер-къызлар олып къайтырмыз,— деди шакъылдап кулеркен Осман агъа,— лякиң ачкъозлюк этип чокъ ичменъиз. Автобусымыз бала багъчасына чевирильмесин...

Энвер бу лафларнынъ манасыны анъламады гъалиба, къя бабасына, къя Меннановгъа суалъ ишаретинен бакъты. Али агъа огълуна козь къымды:

— Зарар ёкъ, огълум, сонъ анълатырым.

Азачыкъ о якъ-бу якъкъа юрдилер, ювундылар, ашадылар.

— Айды, джемаат мен бир чырым этип алайым, тек ташлап къачманъыз,— деп Осман агъа шу ердеки чам терегине яслана.

— Баба!..

— Не, Энвер? Осман эмдженънинъ худжур лафлары не демек экенини анълайджакъ олып ашыкъасынъмы?— деди Али агъа огълунынъ лафыны болип.

— Э!

— Айды, отур айтайым.

Алупканен Мисхор арасындаки Хаста-Баш озенининъ яясында бир заманларда бир къартнен къартанай яшагъан экен. Оларнынъ балалары олмагъан. Ашларыны ашагъанлар, яшларыны яшагъанлар. Къарт докъсан яшына, къартанай сексен яшына кирген. Алчачыкъ эвчиклери, азбарларынынъ да къоралары бозулып башлагъан.

Къартлар пек фукъаре яшагъанлар. Кучюджик азбарларында етишкен абур-чубурнен зар-зорнен кунъ кечире экенлер.

Къартларнынъ эллеринден, беллеринден кучъ-такъат

эп эксилип башлай. Олюм якъынлашкъаныны дуялар. Амма пармакъкъа сармагъа шейлери, ольселер джыймагъа кефиликлери биле олмагъаны экисини де пек раатсызлай.

Къарт бар кучюни топлап, бир къач кере дагъгъа чыкъмакъ, андан агъач кесип Алупка базарында сатып, парасына ольселер олюлерини джыймагъа керекли шейлерни алып къоймагъа инетлене.

Экинджи куню сабадан къарт кийине белине аркъан сара, онъа балтасыны кечире де, элине къызылчыкъ таягъыны алып, дагъгъа ёней.

Ёл бою токътай-токътай кете ве ахыр-сонъу, иште, бу ерге — Ай-Петриниъ этегине келип чыкъа. Мында, къуругъан агъач пек чокъ экен.

Къарт баягъы одун топлап, багълай. Аркъасына урып, абдыр-себдир, эль-аягъы къалтырап, кери къайта.

Хаста-Баш озени башлагъан чокъракъыннъ янына кельгенде къарт кене токътай. Кунешиниъ тамам къыздыргъан вакъты экен. Къарт бутюнлей алсызлана. Текаран раатланаджакъ олып отура. Пек сувсагъан экен, шу ердеки чокъракътан сувсузлыгъы къангъандже тойып сув иче. Шундан сонъ юкъусы келе. Чокъракъ янындаки анавы шимди Осман эмдженъ ясланып отургъан буюк чам терегине таянып, отургъан еринде юкълап къала.

Козюни ачса, кунеш энди баягъы кунъбатыгъа авгъан. Раатсызланып, ашыкъып аджеле эвине кете. Одуныны омузына урып, бала киби секиреклек-секиреклек озъ башына лаф эте-лаф эте, тез-тез дагъдан энип башлай.

«Пек аз одун алгъансынъ къарт, юкюпъ пек енгиль, бунынъ къадар даа эки котере биле эдинъ», дей озъ-озюне.

Къартанай исе эвде беклей, беклей, къарты кельмей. Раатсызланып, оны араштырмагъа дагъгъа ёл ала.

Азмы кете, чокъмы кете, бир ерде агъач юкленип келеяткъан адамны корип, къартанай ондан:

— Эй, огълум, дагъда бир къартны расткетирмединиъми?— деп сорай.

Шаштынъмы шу къадын,— дей онъа къоджасы,—
энди озъ къартынъны да танымай башладынъмы?

— Манъа кульме, вакъты-саати келир, сен де бойле
олурсынъ, етмиш йыл эвельси меним акъайым да мына
бойле, сенинъ киби эди.

Къарт тек шу вакъытта, бир заманларда дедеси тариф-
леген, иште бу, «Яшлыкъ» чокърагъындан сув ичкенини
анълай.

Эбет, къартанай да ашыкъып-аджеле бу сувдан иче-
джеги келе. Акъайы, бу чокъракъны насыл этип тапмакъ
мумкюн экенини анълатып, эвине къайта. Шу арада, чокъ
йыллардан берли азбарнынъ къорасы къырылып, йыкъы-
лып яткъаныны, азбар къапы къыйышкъаныны, эвининъ
бир тарафы янтайгъаныны, умумен эвде иш богъурдакъ-
тан экенини хатырлай.

Ишнен олып, орталыкъ къаранлыкълашкъаныны дуй-
май. Сонъ бирден озюнинъ къартининъ хатырлай. Ашыкъ-
аджеле дагъгъа чапа. Саба бир къач саатте кельген ер-
не энди бир къач дакъкъада келип чыкъа. Амма, къады-
ныны чокъракъ башында тапамай.

Элпейи вакъыт даа араштыра, ич бир ерде ёкъ. Эфкяр-
ланып, энди кере къайтайым деп тургъанда, чалылар ара-
сында агълагъан бала сеси эшитиле. Къарт ердеки ба-
ланы элине алып, эвге къайта. Саба ола. Бакъса не корь-
син, о кетирген бала озъ апайынынъ эски, ямавлы урбала-
рында сарылгъан...

Албу исе, къартанай даа зияде яшараджакъ олып,
иште, бу муджизелл, адамны яшарткъан чокъракътан
къарарындан зияде чокъ сув ичкен экен онынъ ичюн яш-
лыкътан да кечип, къундакъ баласына чевирилген.

Иште, бу чокъракъ акъкъындаки ривает бойле. Онынъ
ичюн кельген-кечкен токътап, бу чокъракътан сув иче, би-
раз ашагъыда, бу чокъракънынъ сувундан пейда олгъан
Къара-Голь бар, кимерлерни атта анда барып ювуналар.
Шимди яз чиллесинде биле гольнинъ суву 10-15 дередже-
де. Буз киби. Онынъ ичюн де онъа киргенлеринен чыкъ-

къанлары бир ола. Къып-къырмызы, чукюндир киби олып чыкъалар, яшаралар...

Бабасы икяе эткен эфсанени Энвер агъызы ачылып динъледн.

Акъшам эзанында энди Ай-Петриниъ тёпесинде эдилер. Энвер бу ерде бабасындан, башкъаларындан Къаравул-Къая ве Къуш-Къая, Седем-Къая, Сары-Къая, Сюйрю-Къая, Тувар-Къоба, Джевизлик чокърагъы акъкъында о къадар чокъ эфсанелер, риваетлер эшитти ки, оларнынъ эписини айтып битирмек мумкюн дегилъ.

Насыл аджайип манзара. Чевре-этраф ем-ешиль дагълар, бинълернен метр ашагъыда уджыс-буджакъсыз денъиз.

Акъшам Ай-Петриниъ тёпесинде яттылар. Энвер бабасынынъ къойнуна тыктыла, козылерини нсе кокте парылдап тургъан адсыз-эсапсыз йылдызлардан алмай. Олар бу ерде, бинълернен метр юксекликте даа зияде парылдайлар, сапкн дersenъ эписи Энверге козь къыма.

— Баба, э баба, — дей Энвер. — Йылдызлар не ичюн адамгъа бакъып козь къымалар?

— Демек сеннен субетлешмек истейлер, — дей Али агъа, — лякии бир данесини сайлап алмакъ керек. Сонъ о омюрлик сенниъ йылдызынъ ола. Амма ойлесини сайламакъ керек ки, о сапъа бахт кетирсин.

Бойле хаялларнен Энвериниъ озю де козю юмулгъаныны дуймай къалды.

Саба саат беште турдылар. Баба-бала Ай-Петр тёпесинде кунеш догъгъаныны сейир эттилер. Аджайип манзара. Бу вакъта 1940 сенесининъ июль айында олгъан эди. Лякин аля бугунъ оны тюневинки киби хатырлай. Эм омюрлик унутмайджакъ.

Эки купълюк сеят Энвер ичюн айтмакънси битмейджек теэсурат къалдырды. О, август беште он учъ яшыны толдураджакъ. Лякин озюни баягъы буюген беллей. Купълер, айлар иште бойле меракълы отъкен бир девирде апансыздан немсе фашистлерн севимли Ватанымызгъа

уджюм эттилер. Тамам бир йыл эвельси Энвер сейир эткен ерлерни энди душман самолётлары бомбалап, патлаып башладылар.

Козю кѡан бийлеген лянет душман халкъымызны кѡул этмек ниетинен ана топрагъымызгѡа бастырып кирди. Кѡангѡа-кѡап, джангѡа-джан деп бутюн мемлекет кѡолуна сия алды. Дженкке кетип оламагѡан семетдашларымыз, кѡарталлар киби, дагъларны озьерине мекаян эттилер. Партизан арскети башланды. Дагъдан энген кѡарталлар фашистлерге токѡтамадан дарбе эндирип турдылар. Оларнынъ сия толу эшелонларыны, автомобиль колонналарыны патлаттылар. Амансыз дженк айлар, йыларнен девам этти.

Али агѡа эсли адам эди. Лякин о да кѡолундан кельгени кѡадар Ватан ичюн курешмеге кетти. Симферополь вокзалында оны бутюн кѡоранта озгѡарды. Даа Кѡрымда экенлер, деген хаберни эшиткен Муневеp апте бир афтадан сонъ уйкен огълу Энверни янына алып буюк кѡыйнылыкъларнен — яан, ат-арабаиен ёл кечип Кѡурман станциясына барды. Акѡайыны сораштырып тапты. Оны махсус пиширип алгѡан эв ашларынен сыйлады. Бу, оларнынъ сонъки корюшюви олды. Али агѡа керн кѡайтмады. Кѡорантагѡа, ольди, деген кѡара хабер кельди.

О агъыр йыллар Муневеp апте бир эв баланен кѡалды. Садет, Энвер, Сервер, Эскендер... Ачлыкъ, ёкъсузлыкъ. Не япсын? Чапты-чапкѡалады, элинден кельгени кѡадар чалышты. Тапкѡаныны балаларына ашатып, кийдирди. Басмаханеде, кассада, фермада чалышты. 1951 сенеси пенсиягѡа чыкъкѡангѡа кѡадар. не буюрсалар оны япты. Эбет энди раатланмакъ да мумкин. Чюнки, кѡорантада яш Эскендерден гѡайры эр кес чалыша.

* * *

1944 сенеси, июнь 8. Он алты яшында Энвер Алиевнинъ иш фаалиети иште шу кунъден Ташкент областынынъ

Ашагъычырчыкъ районындаки «Озъбекстан ССРиниъ беш-йыллыгъы» совхозынынъ биринджи болюгинде башланды.

Яз чиллеси. Кунеш ойле къыздыра ки, нефес алмакънынъ чареси ёкъ. Чыплакъ тарлаларгъа бакъсанъ, фурун агъызындан чыкъкъан ялын киби корюле. Турмай сувсайсынъ. Сув. Сув. Сув. Ичип токътадым дегендже дудакъларынъ къуруй. Оларны тилинънен сылатасынъ. Сыджакъкъа кюшулгъан ель исе дудакъларынъны тилим-тилим чатлата, сонъ агъырып башлайлар. Иште, бойле шараитте тарлада чалышмакъ керек.

Дженк йылларында бу совхоз, о вакъытта Ватан мудафаасы ичюн зарур олгъан танкларны тамирлеген, снаряд, мина чыкъаргъан шимдики «Ташсельмаш» заводынынъ ярдымджи хозяйствосы олып, койлюлер шу ишханенинъ коллектив ичюн ашайт махсулатлары етиштирип берювнен огъраша эдилер. Демек, Энвер де дженк ичюн чалышып башлады.

Энди белъден кельгеъ мысырбогъдай араларыны чапалайлар, оларны сийреклештирелер, къртоп, къапыста экинлериниъ сыра араларыны ишлейлер. Яшлыкъ дегильми, азачыкъ бош вакъыт олса янчыкъларында акъкъан Чырчыкъ озенине чапалар. Тогъайлар, къамышлыкълар арасындан кетип, анда ювуналар. Бираз салкъынланалар. Лякин, къайтып иш ерине кельгендже къан терлерине баталар.

Яваш-яваш Энвер бу ердеки Вася Горбачёв, Вася Шишкин деген рус балаларынен таныш олды. Эм озю де русчаны яхшы биле. Чюнки Симферопольде рус мектебинде окъуй эди. Бойлеликнен о янъы достларынен тез тилъ тапышты. Яшларнынъ чокъусы исе гаражда, тракторларда чалышалар. Энверни де озь «компанияларына» чекелер. О да техникагъа авес, вакъыт таптымы, гаражгъа чапа. Анда онъа: оны юв, буны темизле, дейлер. Буюк истекнен япа.

Болюк агрономы, дженктен яраланып къайткъан лей-

тсепан Степан Иванович Кулько исе ат ойнатып, кьолтукъ таягыны саллай-саллай оларнынъ эвлерине келе:

— Энвер не ичюн иште ёкъ, кьайда юре?

— Не ичюн олмасын, сабадан эр кеснен берабер кеткен эди,— дей анасы.

Акъшам эр кеснен берабер эвге кьайта. Усть-башы кесносин сасый.

— Къайдаларда юресинъ шу, Энвер,— дей Муневвер апте чораланып,— газ бочкасына далып чыкътынъмы шу, о къадар сасыйсынъ. Агроном бугунъ энди учь кере сени сорап кельди...

Экинджи куню сабасына Степан Иванович атына минип кене келе:

— Энвер, тарлагъа чыкъмакъ керек, сен исе, эшиткениме коре бутюн кунъ, ишинъ олсун, олмасын гаражда долана экенсинъ. Бир даа сенинъ анда баргъанынъны кермейим. Къана, тарлагъа юрчи!

Энвер акъшам кене гараждан кьайта. Ахыр-сонъу агроном да олдурамады, кьолуны саллады:

— Ондан тарлагъа тиеджек файда ёкъ. Трактор затына къара севда олгъан. Эгер анавы «Универсал»ларны копчегинден дюменине къадар ялап чыкъ десенъ, япар, лякин ер чапала, десенъ ольдюр алла истемей, пек инат бала экен. Чалышса чалышсын, не япайым, трактор да шу топракъкъа хызмет эте. Эписи бир дегильми...

Агъыр дженк йыллары. Деерлик буюк эркеклер муаребеделер. Совхозда олгъанлары да джебеден яраланып, хасталанып кьайткъанлар. Ишинъ алай агъырлыгъы къадын-къызларнынъ узерине тюше. Мында да шай. Ана, Нюра Борисова — механик, Мария, Панка — тракторджылар...

— Нюра,— деди бир кунъ Мария Авилкина механикке мураджаат этип,— шу огъланчыкъ, гъалиба, юкълэгъанда да тюшюнде трактор коре. О къадар авес ки, ич олмамыш киби. Бутюн кунъ трактор пешинден юре. Шуны манъа

шегирт этип пекитсенъиз, зенаат огретирым. Эр алда огъ-
лан бала...

— Я; бою пек алчакъ да, Маша, ярын-бир кунъ онъа
мустакъиль чалышмагъа трактор берсек озю идаре этип
олурмы?

— Олур. Талап эткен чобан текеден сют алып, деген-
лер. Энвер нсе тыпкъы бойле сойларындан. Атеш бала.

— Озю бу меселеге насыл бакъар экен?

— О да не дегенинъ, Нюра? Тек айт. Дюнъясыны уну-
тыр.

— Айса сен башта огъланнынъ анасынен лакъырды
этип бакъ. Разы олса...

— Яхшы, Нюра! Лаф этерим.

Авилкина тарлада чалышкъанда яваштан Муневвер
аптенинъ янына барды. Мерамыны айтып апълатты.

— Огретсенъ огрет даа!— деди Энвернинъ анасы.—
Эписи бир о, «не вакъыт да олса тракторджы оладжам»,
деп юре.

— Демек сиз разысыпъыз.

— Разыйым.

* * *

1944 сенесининъ сентябри. Совет Ордусы Гъарбий Дви-
падан Къара денъизгедже 2200 километрге созылып кет-
кен бутюн джебъ бойлап немсе-фашист баскъынджылары-
на шиддетли дарбе эндирмекте. Тек Белорусие, Ясси —
Кишинёв ве Львов — Сандамир операцияларында озю-
нинъ 127 дивизиясыны гъайып эткен душман башы эзилъ-
ген йылан кибн чапалана.

Къараманане куреш алып баргъан шанлы Совет Ор-
думыз озъ Ватапларыны фашистлерден азат этип, энди
душманны эзилъ ёкъ этмек нчюн шиддетнен огге кете.

Совет аскерлери энди Румыния, Болгъария, Польша,
Чехословакияны азат этмеге киришмектелер.

Бундан дёрт йыл эвельси гитлерджилер совет шеэрле-

ри устюнде учкѣан, шеэр ве койлеримизни бомбалагѣан олсалар, энди совет самолётлары немсе арбий объектлерини иштен чыкѣарып башладылар. Бу исе душманнынъ вазиятини даа да феналаштырды.

Бутюн булар совет адамларынынъ рухуны даа зияде котердилер. Завод ве фабрикаларда, колхоз ве совхозларда адамлар гедже-куньдюз тыныш бильмеден чалышга, бунынънен гъалебе саатлерини даа зияде якъынлаштырмагъа озьлерининъ мунасиб исселерини къошалар.

О куньлерде чыкѣкѣан газеталардаки «Сайгъылы аркъадашлар! Хапн душмангъа къатты дарбе эндирияткѣан шевкетли дженчиклеримизге эмектеки къараманлыгъымызнен салют берейик! Барсын бизим эмек джебэсиндеки енишлеримиз Къызыл Ордунынъ енишлерине къошулып кетсин», «Эр кунь Ватан дженкиннинъ джебэлеринден къуванчлы хаберлер кетирильмекте. Къызыл Ордумыз душмангъа къатты дарбе эндирип, гъалибане адымларнен Гъарпкъа таба кетмекте. Аркъадашлар! Шуретли дженкилеримизнинъ енишлии уджюмлерине янъы эмек мувафакьиятлеринен къолтутайыкъ!»— деген шпарлар, чагъырувлар эмек джебэсиндеки адамларны даа кергин чалышмагъа давет эте эдилер. Эм адамлар да бунъа керегъи киби сеслене, дженк майданына даа чокъ сила, урба, ашайт маллары ёллай эдилер.

Тек дженк майданында дегиль, ондан бинълернеп километр узакъта гъалебе ашкъына чалышылгѣан ерлерде де омюр насылдыр муаребе майданыны анъдыра, эр шей арбийджесине — иш де, яшайыш да, атта севги де.

Ана, узакъ Руспеден эвакуация олунып кельген тракторджи къыз Папка не акъкъында йырлагъаныны динълеп бакъынъыз:

На позиции девушка
Провожала бойца,
Тёмной ночью простилася
На ступеньках крыльца.

И пока за туманами
Видеть мог паренёк.
На окошке на девичьем
Всё горел огонёк...

Элине сия алып дженкке кеткен йигит де, айны сев-мек, севильмек чагъында олгъан, лякин шимди геджесини куньдюз этип чалышаракъ, тракторнынъ дюменинден эллери эркеклернинъки киби къабалашкъан Панка да, бунынъ киби миллион-миллион дигер совет адамларынынъ да къальбинн шимди шу алевчикъ къыздыра, о алевчик-нинъ ышыгъында галевенинъ ал байрагъы ельпиреген ки-би ола.

Адамлар ач, чыпакълар. Лякин шикъетленмейлер, эп чалышалар. Я, дженк мейданында урушкъанларгъа къо-лаймы? Олар да ханн душмангъа къаршы амансыз куреш-мек ерине о етишмей, бу ярамай деп отурсалар не ола-джакъ? Фашист мельунлары бизни багъышлайджакълар-мы? Екъ! Екъ! Ве кене ёкъ! Биз энди оларнынъ «мерамет-лилиги», «инсаниетлилиги», «адалети, демократиясы» на-сыл олгъаныны корьдик. Бу «эйиликлер» — асмакъ, ат-макъ, якъмакъ къул этмек, чечекленген азбарлрымызны, кой ве шеэрлеримизни тутып алмакъ, якъып куль этмек-тир. Бинъ лянет олсун Инсан деген мукъаддес адгъа беля кетирген бойле вахший баскъынджыларгъа!

Къангъа — къан, джангъа — джан! Огге, эп огге кет-мели!..

Энвер СТЗ тракторынынъ дюмени башында отура экен, онынъ обалы-тёпели ерлерден саллана-саллана кеткенини душман устюне бастырып кетейткъан танккъа, бир къач юз метр огде энди берекети джыйылгъан ерлерде отлап юрген айванларны нсе онынъ танкына къаршы келейткъан фашист аскерлерине бенъзетти. О хаял дерьясына далгъан эди. Атта тракторы бираз четке биле чыкъып кетти.

— Энвер! Юкълайсынъмы шу? Бакъ сюрюльген ёлакъ къайда къалды да, сен къайда кетесинъ,— деп янында

тургъан устазы Мария Авилкина бирден дюменни солгъа бурды.

Энвер сескенди. Бирден озюне кельди.

— Багъышла, Маша!

— Не олды шу сангъа, хасталандынъмы?

— Ёкъ, ёкъ. Озюм шай...

— Озюнгъ шай олса дикъкъатлы ол! Онгъмаз авджынынгъ ити къыя чапар, дегенлер. Яхшы тракторджы олайым десени, дикъкъатлы ол.

Бу, Энвериниң озь устазындан алгъан бпринджи ве сонъки тембиси олды. Он беш кунъ берабер чалыштылар. Ильки кунълери прицепщик олды. Сонъра Авилкинанин ян-янаша отурып тракторны идаре этти. Оны майламакъ, сюртмек — эписини озю япа. Энвер эр кунюни сая. Озю не вакъыт мустакъиль чалышаджагъыны сабырсызлыкъ-нен беклей.

Эр куньки киби Энвер бу сефер де саба эрте гаражгъа кельди. Тракторны сюртти, темизледди, якъарлыкъ, сув къойды ве устазыны беклеп тура. Чокъкъа бармай Авилкина да кельди. Лякин бу сефер о бир озю дегилъ эди. Механик Борисованин берабер кельди.

— Энверчик! — деди Нюра Борисова кулюмсиреп. — Машанынгъ айткъанына коре сен тракторджылыкъ университетиниң толу курсуны кереги киби менимсеген эмишсиниң. Энди озю мустакъиль чалыша биле дей. Бакъ, устазынынгъ юзюни къызартма. Огъурлы ёллар сангъа!

Энвер тап бир тюрлю олды. Эм гъурурлана, эм эеджанлана. Юреги ойле чапалана ки, корьмелисиниң.

Университет битирген эмиш. Айтамы лафны. Олгъаны-оладжагъы он беш кунъ берабер чалыштылар. Он алтын-джы куню иште бу хабер...

Яш тракторджы шу саниелерде озюни, «бар энди, умагъа огрен», деп анаторгъай эндичик къанат чыкъаргъан озь яврусыны теректен ташлагъаны киби ис этти.

Тракторнынгъ моторыны берабер кочюрдилер.

— Айды, Энверчик, огъурлар ола! — дие Мария онынъ

СССР Юкъары Совети президиумы Ренсининъ муавини, КПСС Меркезий ревизия комиссиясынынъ азасы Н. Х. Арутуния Кремльде Энвер Алиевге Ленин ордени ве «Алтын йылдыз»ны такъдим этмекте.

япагъындан олти. Ингит, къызарды, кулюмсиреди, бутюн тенинде насылдыр бир сыджакълыкъ пейда олды. Къоллары, тизлери бошады.

— Сагъ ол, Маша,— деп олды о тек. Къол сыкъыштылар. Энвер элиндеки майлы чулуны биджагынынъ сол джебине тыкъты да, тракторгъа минди. Механикден устазына бир козь ташлап, зорнен еткен сол аягынынъ сцеплене муфтасыны басты, суръаты эппе яваштан сол аягыны озюне таба чекип, сагъ аягынен газны арттырды. Трактор акъырындан кочъти ве тарлагъа ёл алды.

Ойле бир гъурурнен кете ки, коръмелисинъ. Бабасынынъ агъасы — Ибраим эмджебабасынынъ эвине якъынлашкъанда онынъ ёл четинде отургъаныны коръди. Озюни косътермек истеди. Бир шейге басты, бир ерини чекти.

Трактор пат-пут этип сѣнди кѣалды.

— Челик атынъ хайырлы олсун, огълум!— деди эмдже-бабасы Энверге.

— Сагъ олунъыз, — деди ве дандюрник кибн о янгъа айланды, бу янгъа айланды, бир чаресини тапып кочюрнп оламады. Яваштан барып тракторджы досту Вася Гор-бачѣвны тапып кельди. Берабер кочюрдилер.

Вася онъа:

— Моторны кочюргенде буны бу якъкъа чекмек керек, мына бунъа умумен тийме, мына бу бойле турсун,— деп оны-буны косьтерди.

Шундан сонъ да къач керелер Энвер бойле дубарагъа огърады. Бою алчачыкъ, озю тос-томалакъ. Моторны кочюрмек керек. Беджерамай, кучю етмей. Не исе де яваш-яваш алышты, болюкнинъ айтувлы тракторджыларындан бирине чевирилди. Энди энъ месулетли вазифелерини онъа авале этип башладылар.

Болюкнинъ механиги кунълернинъ биринде Энверге:

— Алиев, сагъа бир къач вакъыткъа командировкагъа кетмек керек оладжакъ,— деди.

Сонъ анълашылгъанына коре К. Е. Ворошилов адына заводгъа бакъкъан бу хозяйствонунъ 200 баш ту-вар айваны, 600-700 къойы, юзден зияде эчкиси Паркент районынынъ яйлаларында отлай экен. Заводнынъ ярдым-джи хозяйствосы бунынъ къаршылыгъына оларнынъ юз гектар топрагъыны сюрнп бермеге меджбурнет алгъан.

— Иште, анда бараджакъсынъ,— деди механик.— Яны-нъа теджрибели чиленгир Рустем Суфяновны берирмиз. Азырлан. Ярын саба эки машина береджеклер. Бирисине тракторны, дигерине де сабанны юклер, кетерсинъиз.

Энвер Алиев ве Улу Ватан дженкинден экинджи груп-па инвалиды олып кельген, мында исе чиленгирлик якъкан Рустем Суфянов эки ай девамында Паркент районынынъ «Ленинизм» колхозына бакъкъан Чавлисай коюнде яшап, юз гектар ер сюрдилер. Андан къайтып кельгенининъ экин-джи куню Энвер идареге барды. Вазифени толусынен,

кейфнетли эда этип кельгенини директоргъа айтып-анълатты, «Ленинизм»ден кетирген справкасыны стол устюне къойды.

— Машалла Энвер, — деди директор. — Эки кунъ эвельси Ташкентте о колхознынъ рейсинен топлашувда корюшкен эдим. Сенден пек гонълю хош. «Меним ич олмадым дёрт бойле тракторджым олсайды», дей.

— Э, о мени анда къалмамын чокъ истеди, — деди Энвер.

— Сонъ, не дединъ? — сорады директор джиддий тавурнен ве отургъан еринден тургъаныны озю не дуймай къалды.

— Не дер эдим. Бизим эмегимизге бойле юксек къыймет кескенинъиз ичюн сагъ олунъыз. Биз де сизден пек миннетдармыз. Эки ай девамында бир кере аштан-сувдан замат чекмедик. Онынъ къаршылыгъына Рустем агъанен берабер элимизден кельгени къадар яхшы чалышмагъа тырыштыкъ. Илериде керек олса кеңе келирмиз, лякин мында бутюнлей къалып оламаймыз, бутюн сой-сопумыз, джемаатымыз анда, эм анда да биз бойле урьметтемир, — дедим.

— Тешеккур огълум, сагъ ол. Догъру якъансынъ, пек догъру да айткъансынъ. Бакъ сен оны. Биз оларгъа ярдым этемиз, олар иссе, сагъ ол айтмакъ ерине яхшы тракторждыларымызны озьлерине къалдырмакъ ичюн тешвикуят алып баралар. Ах, ярамазлар!

Директор кучюджи ода ичинде о якътан бу якъкъа юрер экен, Энвернинъ янына кельгенде токътады. Эки элини де галифе штанынынъ джеплерине сокъты ве кене шу арада чыкъарып, белиндеки эки сыра тешиклери олгъан бол къушагъынынъ тогъасы янына эки баш пармагъыны тыкъып, та артынадже юрсетти ве шундан сонъ гимнастёркасынынъ башта арт тарафыны, сонъра этеклерини ашагъы чекти. Бундан, онынъ арбийджесине яшап алышкъаныны анъламакъ къыйын дегиль эди.

— Эбет, — деди шундан сонъ, — оларны да анъламакъ.

мумкюн. Шимди яхшы мутехассыс, теджрибелли механизатор эр ерде керек, амма етишмей. Нешлейджексинъ? Мына, дженк битти, кысмет олса йигитлеримиз энди ордудан келип башларлар. Тракторджысы да, механиги де, чилегирли де — эписи олур.

Шойле дер экен, директор яваштан стол башындаки курсюге отурды ве столнынъ чекмеджесинден бир кягъыт чыкъарды, онъа бираз бакъып тургъан сонъ:

— Энвер отурса, не аякъ устюнде турасынъ, — деди. Бир къач сание девам эткен сукюнеттен сонъ девам этти:

— Билесинъми не, атта айтмасы да онъайтсыз, лякин нешлейджексинъ, базнам отъкели ичюн айтам. Эбст ред этмеге акъкъынъ бар. Эки ай эв-баркъынъдан узакъта гедже-кунъдюз чалыштынъ. Лякин...

Директор кя элиндеки кягъыткъа, кя Энверге бакъа.

— Не экен о?

— Ташкенттеки граждан аэродромы янындан бизим заводнынъ ишчилерине себзе сачмакъ ичюн йигирми-отуз гектар топракъ айыргъанлар. Шуны сюрип бермек керек. Уваров бараджакъ. Лякин кене бир трактор керек. Не дейсинъ?

— Барайым даа!

— Сагъ ол! Ярын тракторларны да, сабанларны да машиналаргъа юклер, кетерсинъиз. Озюнъе бир смена-джы-прицепщик де алмакъ керексинъ. Кимни ляйкъ коресинъ?

— Қъардашым Серверни алырым даа!

— Пек яхшы. Айса анълаштыкъ.

— Демек, йигитлер, мына бу эвчиклерде ятып-тураджакъсынъз, — деди оларны къаршылап алгъан тыпкъы Энвернинъ озю киби алчачыкъ бойлу, Буденныйнынъ мыйыкъларына ошагъан гуръ мыйыкълы, лякин кенъ омузлы, топал бир адам. — Мен эр вакъыт бу ердем. Не керек олса айтырсынъыз. Лякин меселе бойле. Тез-тез бу топракыннынъ эписини сюрип битирмеге аракет этмек ке-

рек. Эки тракторджы арасында стахановджасына ярыш илян этемиз. Ким ерни чокъ ве кейфиетли сюрсе онъа мукафат бериледжек. Бильмиш олунъыз, ишинъизни мен дегиль, заводдан кельген комиссия къабул этип аладжакъ. Анъладынъызмы?

— Анъладыкъ,— дедилер тракторджылар ве ишке кириштилер.

Эивернен Сервер ишке киришмезден эвель эки тишли сабанларнынъ огюне приплужниклер такътылар. Бойле япылган такъдирде топракны 25—27 сантиметргедже теренликте сюрмек мумкюн. Чюнки приплужниклер сабандан огюне топракны 10—12 сантиметр теренлигинде тырнап, йымшатып кетелер. Нетиджеде эм тракторгъа кучь олмай, эм де топрак тегиз сюрюле. Бойле япмасанъ ерни терен сюрменинъ чареси ёкъ. Чюнки тракторлар зайыф — 20—30 ат къуветине малик. Онынъ да он ат къуветинден зиядеси озюне сарф ола.

Ишини башладылар. Гедже-кунъдюз токътамай чалышалар. Бир суткада еди гектаргъадже ер сюрелер. Он кунъге къарарлаштырылган ерни дёрт кунъде сюрип битирдилер. Къабул этип алынъыз, деп завод мемуршетиине хабер ёлладылар.

— Ёкъ, олмайджакъ шей. Ойле халтура кечмей, тырнаган чыкъкъанлардыр,— дедилер заводда.

Махсус комиссия мейдангъа кетирильди. Алферов деген адамнынъ ёлбашчылыгъындаки комиссия келип, буюк талапчанлыкъиен сюрюльген ерлерни тешкерип башладылар. Теренлигине де, тегизлигине де дикъкъат айыралар. Араларындан бирини айырдылар. О, чатал таякънен Уваровнынъ сюрген ерини де, Алиевнинъкинни де ольчеп чыкъты.

Комиссия кейфиет тарафыны да тешкерди.

Эсап-къасап шуны косътерди ки, Уваров Алиевден де чокъ ер сюрген. Комиссия ярышкъа екюн чекип башлады. Уваровнынъ ишини браккъа чыкъардылар. Чюнки о приплужниклерсиз сюрген, терен олмаган, эм де кыйыш,

тегиз дегиль. Онынъ ракъибн исе санки дерсинъ малалап чыкъкъан, ойле тегиз. Комиссия азалары да бунунъ «сыр»ыны сонъундан Энвернинъ озюнден сорап билъдилер.

Эр кес бир агъыздан Алиевни гъалип деп таныды ве онъа эльчырпмалар алтында, бахшыш оларакъ «Киров» эль саати багъышладылар.

Уваровнынъ исе кейфи бозулды. Сомурланды.

— Ерни алдаткъан озюни алдата, достум,— деди Алферов онъа ве омузыны таптады.— Бу санъа илериде дерс олур.

* * *

1947 сенесининъ бааринде олгъан бунъа бенъзер кене бир вакъианы Энвер Алиевнинъ озю бойле хатырлай:

— Тамам майыс айы эди. Сачув кампаниясы. Биз кене шу озюмизнинъ ярдымджи хозяйствада чалышамыз. Шимдики аллы-такъатлы Димитров адыны ташыгъан колхознынъ бир участкасы о вакъытта Максим Горький адына колхоз эди. Тракторлары бозылып баягъы ери сюрюльмей къалгъан. Сачув муддети эп кечике. Биз исе сачувны битирдик. Шимди совхозымызнынъ хастаханеси олгъан ерде о вакъытта районнынъ МТСи ерлешкен эди. Онынъ да джеми 60 тракторы бар. Шимди исе тек бизим Ульянов болюгимизде 120 трактор эсап этиле. Сачувны битирген сонъ, иште, анда тракторларымызны тамирлеп, темизлеп юремиз. О вакъытта энди дженктен эрлер келип башладылар. Бир чокъ агъыр ишлерде чалышкъан къадынларнынъ ерине олар тайинлендилер. Бизим механигимиз де энди Иван Матвеевич Ерюгин деген адам олгъан эди.

Ерюгин иле МТС директоры Антонов янымызгъа кельдилер. Директор:

— Балалар, 60 ат къувети олгъан бир дане балабан, кучлю ЧТЗ тракторымыз бар эди, амма сынды, Максим Горький колхозынынъ ерлери исе сюрюльмей ята, ярдым этсенъиз,— деди. О колхоз исе бизден 12 километр узакъ-

лыкъта. Айды, эки тракторнен кеттик. Гедже саат он экиде анда барып чыкътыкъ. Бизни тѣтя Сеня деген бир рус къарысынынъ эвине ерлештирдилер. Сабасына колхоз реиси Французов кельди. Оныгънен таныш олдыкъ.

— Йигитлер,— деди о,— тракторларымыз бозулды. Ерлеримиз сюрюльмей ята. Сачув эп кечике. Сизге ялварам ярдым этингиз, укюметимизнинъ огюнде масхара олмайыкъ. Биз озъ тарафымыздан сизлер ичюн бутюн зарур шариити догъурмагъа аракет этермиз.

Бир къач сааттен сонъ биз энди ишке кириштик. Эки тракторнен акъшамгъадже алты гектар ер сюрдик.

Акъшам реис келип якъан ишимизни корип, шашып къалды. Бильмейним ким эди о, бир адамны чагъырып:

— Эки яшында бир бугъаны кетирип, мынавы босагъанынъ устюне йыкътырып союнгыз да, онынъ этинен мына бу эки тракторджыны бакъынгыз. Бизим тракторджылар бармы, оларгъа ярым кило пирнич биле берменгиз,— деди.

Французов бизни ойле котерди, ойле оплады ки, анда озюмиздекинден де яхшы чалыштыкъ. Тракторларымыз да не бозула, не токътай. Бойлеликнен бутюн ерлерини сюрдик. Бир тарафтан биз сюремиз, экинджи тарафтан сачалар. Ишимизни битирдик. Къайтаджакъта реиснинъ озю келип, кене бир кере бизлерге тешеккюрини бильдирди. Бу, эял эмегингиз ичюн бизден мукафат деп, мангъа 175 кило арпа, ве бир бузав берди. Аркъадашыма да 175 кило арпа ве бир къоюн берди. О-ля-ля, башымыз кокке етти. Шакъамы. О вакъытта бир кило арпанъ 100 кумюш. Бизге бергенлери бутюн бир байлыкъ. Я анавы бузав ярын-бириси кунъ бир сыгъыр оладжакъ да. Эвде де къуваналар...

* * *

1949 сенеси ярдымджи хозяйство кене «Озбекстан ССРнинъ бешйыллыгъы»адына совохозгъа къайтарылып

Орманды. Иште, ондан берли Энвер Алиев совхозда па-
мукъ сача. О сенеси Энвер корбекилли Абкъадыр агъа-
нынъ кызы, шу совхознынъ ишчиси Фазиленен омур
къурды. Бир йыл кечер-кечмез огълан корьдилер. Лякин
Шевкет алты айлыкъ олды дегенде сувукъланып олды.
1951 сенеси Решат дюнья юзю корьди. Сонъ Риян, Али,
Абдулкъадыр догъдылар. Къоранта эп буюди, яваш-яваш
яшайыш да яхшылашып башлады.

* * *

Ярдымджи хозяйство кене совхозгъа къошулгъан йылы
эки дане янъы, тыртыр копчекли «Нати» тракторы алын-
ды. Оларнынъ бирини Энверге бердилер. Къардашы Сер-
вернен бирликте ер сюрип башлады. Куньлернинъ биринде
бу эки янъы тракторны совхознынъ бешинджи болюгине
ер сюрмеге ёлладылар. Бирини Энвернен Сервер, дигери-
ни исе Исмаил Одамановнен Амза Чоджан идаре этелер.
Анда гедже барып чыктылар. Дёртюни де бир ерге
ерлештирдилер.

Экинджи куню танъ атмаздан олар ишке кириштилер.
Тракторлар янъы, къуветли. Ер терен ве тегиз сюрюле.
Орталыкъ айдынлашгъандже энди баягъы иш яптылар.

— Оля, акъшам мында бир шей ёкъ эди де, булар
къайдан ве не вакъыт келип, шу къадар иш япып етиш-
тирдилер я?— деди тааджипленип шу болюкнинъ он до-
къуз яшларында тракторджысы Мустафа Чачи бу ерден
кечкенде сюрюльген ерлерни корип.

— Акъшам кельдилер. Биринджи болюктен,— деди
онынънен ян-янаша кетейткъан бригадир. Билесинъми ким-
лер олар?

— Ёкъ, бильмейим,— деген киби Мустафа бригадир-
нинъ козьлерине бакъты.

— Сен танийсынъ оларны!

— Кимлер экен?

— Симферополли Энвер ве Сервер Алиевлернен, лам-

батлы Амза Чоджан. Дёртюджиси — Исмаил Одамановны псе сен яхшы билесинъ. Сизинъ Корбекльден. Энверни де ярым корбекли демек мумкюн.

— Не, анасы бизим койлюмъ?— сорады Мустафа.

— Ёкъ,

— Я пасыл айса?

— О сизинъ койнинъ киеви ола.

— Насыл киев?

— Энвер, корбекльли Абкъадыр агъанынъ кызы Фазилега эвленди.

— Я-я?! Айса онынънен якъынджа таныш олмакъ керек.

Керп къайткъанда Мустафа Энверининъ янына кельди.

— Оля, мегер сен бизим энънштемиз ола экенсинъ даа! — деди.

— Э, меним апайым сизинъ койдеш, — деди Энвер.

— Айды, бизим эвге кетейик, — деди Чачи, — мусафиримиз олурсынъыз...

Акъшам маали олгъан эди. Мустафа агъа-къардашны эвине мусафирликке алып кетти. Анасы, бабасы, Рустем агъасы иле таныш этти. Иш, яшайыш акъкъында лаф этип отурдылар. Чокъкъа бармадан софрагъа чибсерек, аш, сув къоюлды. Ашады, ичтилер.

— Агъа, Энверининъ хатирине бир тюркючик айтса, — деди Мустафа Рустем агъасына.

Рустем агъа юрип оламай, эки аягъы да чалышмай, догъма сакъат экен. Лякин озю дюльбер йигит.

— Бир тюркючик айт, огълум, — деди Сейфулла агъа да.

Чокътан-чокъ эски халкъ тюркюлерини билъген Рустем йырлады, мусафирлер динълеп, тесирленип, къайта-къайта, сагъ ол, айттылар.

Иште, о кунден башлап бу аджайип эки тракторджи арасында къавий достлукъ багъы пейда олды. Шундан сонъ сыкъ-сыкъ корюше, умумий топлашувларда, той-

джыйынарда бири-бирини корьселер лафлары девамлы ола эди.

* * *

1951 сенеси памукъ тымары девиринде курек темизлеген агрегатларнынъ кейфиемли чалышувыны теминлегенлери рагъбетледирюв акъкъында Озбекстан укюметининъ къарары чыкты. О, механизаторлар арасында озъара ярышны даа зняде къуветлештирди. Энвер Алиев де ондан четте къалмады. Бир озю эм курек темизлеген агрегаткъа машинистлик япа, эм де тракторгъа бакъа. Механизмлернинъ саат кибн чалышмасыны теминлей. Озю де эки, учь смена ишлей. Ишлеген нсе тишлей. О йылы, совхозда кимсе Энвер кибн чокъ пара къазанмады. Тымар ишлери биткен сонъ къары-къоджа Янъыёлгъа кеттилер. Дюнъя къадар шей алып къайттылар: анасына 700 рублеге пуф шал, дюльбер аякъкъап, озюне «Побседа» саати, коверкот костюм, хром чызма... Шу арада заёмларына да 500 рубле ютукъ чыкты. Онынъ парасына да бир эчки аладжакъ олдылар.

— Фазиле,— деди Энвер,— Къуртумер агъагъа барып сорасам эчкилерининъ бирини сатмазмы экен?

— Насыл Къуртумер?— сорады къарысы.

— Маллемиздеки Къуртумер агъа даа, Топчы Къуртумер!

— Бильмейим, сорап бакъ.

— Къуртумер агъа!— деди Энвер онынъ эвине барып, бираз лаф эткен сонъ.— Яш баламыз бар, сют керек ола, эр сефер анда-мында чапкъаламасы онъайтсыз. Манъа сагъылгъан эчкилерининъден бирини сатмазсынъызмы?

— Яхшы, огълум! Ана, бир дегиль учь дане сагъылгъан эчкимиз бар. Истегенинъни ал.

Энвер 500 кумюш ташлап, бир эчкини алды-кетти. Шу куню акъшам эвде энди озь эчкилерининъ сютюни ичтилер.

Эки-учь йылда оларнынъ сайысы он учь башкъа етти. Энди, эчкилерни сатып, къой алайыкъ дедилер. Сонъра къойларны да сатып, Янъыёл базарындан бир къара къунанджин кетирдилер. О, сыгъыр олды. Аля бугунь шу сыгъырнынъ несили девам эте. Азбарларындан мал эксильмей.

* * *

Квадрат-ювалап памукъ сачув усулы янъы тешкиль олгъан вакъытта Мырзацёль топракълары даа чабик менимсенилип башланды. Чюнки о, къол эмегини деерлик яры-ярыгъа эксильте эди. Ишчи кучю аз олгъан къыртыш ерлерде исе янъы усул пек эльверипшли. Лякин янъы ачылгъан топракъларда бу усулны кереги киб менимсеген механизаторлар даа аз. Онынъ ичюн башкъа ерлерден тракторджыларны давет этмек керек олды.

«Бешйыллыкъ»къа область партия комитетинден кельген векиль бу меселени совхоз ёлбашчыларына анълатып, квадрат-ювалап памукъ сачувда теджрибеси олгъан эки тракторджыны Мырзацёльге командировкагъа ёлламакъ кереклигини айтты.

Кимни ёллайыкъ Эр кеснинъ фикри бир эди. Биринджи болюкнинъ тракторджысы Энвер Алиевнен, учюнджи болюкнинъ намлы тракторджысы Ридван Чикин. Ёлбашчылар бу механизаторларгъа меселени анълаттылар. Эбет, олар ред этмедилер. Экинджи куню эки «Универсал» тракторы ве эки сеялка юкленген дёрт машина Гулистангъа ёл алды.

Эки тракторджыгъа сексен гектар ер айырдылар. Иште, о топракъкъа биринджи кере квадрат-ювалап памукъ сачмакъ керек.

— Оля, Ридван, бу ерлерге насыл этип квадрат-ювалап памукъ сачарсынъ, ерлерине бакъ, ат башы киб томарлар,— деди Энвер.

— Я анавы, тарла ичинде ель учурып юрген лейлек

юваларына бакъ сен, дей Ридван. — Олар тельге илише берирлер.

— У лайлак уяси эмас, туя оты, ака!— деди сеялкаджы оларакъ Энверге пекитильген яш узбек йигити.

— Деве тикени десе!

— Худди шундай!

— Бизим Кърым чёллериндеки къорайгъа бенъзер экен,— деди Ридван.

— Ие, Кърымдаям янтакъ осадими?— деди сеялкаджы шашып,— у ерда денгиз дейишади-ку!

— Кърым тек денъиз дегиль достум. Онынъ чёлю де бар. Чёль нсе эр ерде бир,— деди Ридван.

— Ха-а-а, шундайми? Бунисини бильмас эяпман,— джевап берди Шерали.

Не де олса сачмакъ керек. Амма ерлер тегиз олмагъанындап гъайры тарлалар да учъ коше, къынгъыр-къыйыш.

— Оля, бундан квадрат-юва олурмы экен,— деп шубеленип, механизаторлар бири-бирлерине бакъалар.

Сачмагъа киришмезден эвель контролёрларгъа къайта-къайта тенбиледилер:

— Эгер къыйышкъандай олса, бирден токъктатынъыз. «Бешйыллыкъ» совхозындан келип бойле къыйыш этип кеткенлер, деп бизни масхара этмесинлер сонъундан. Адымыз кирленмесин. Биз яхшы олгъаныны истеймиз.

— Яхшы!— дедилер контролёрлар. Бойлеликнен Энвернен Ридван Мырзачёль топракъларында да ильки оларакъ квадрат-ювалап памукъ сачтылар...

Энди къайтмакъ кереклер. Бир кунъ бекледилер, эки кунъ бекледилер, машина ёкъ. Боштан-бош отурувдап безген Энвер штрафны долана, адамларнен лаф эте.

— Оля, Ридван,— деди Энвер экинджи куню акъшам.— Бизни машиналаргъа юклеп, тап «Бешйыллыкъ»тан Гулистангъа, андан урдурып алланынъ бир чёлине кетирдилер. Не къадар ёл юрдик. Анавы ерде, Сырдарья четинде паром бар экен. Керекми бизге оларнынъ машиналары.

Паромгъа отурсакъ Акъкъургъангъа барып чыкъмакъ мумкюн экен. Андан эвге не къадар ёл?!

— Паром бу ерден узакъмы?— сорады Ридван.

— Анавы ерде Бушуев совхозы бар. Оны кечкеншннен паром. Тракторларгъа отура, кестире чыкъамыз.

— Айды, кетейик,— разы олды Ридван. Тракторларына якъарлыкъ толдуруп сабадан ёлгъа чыкътылар. Акъшам энди кулюше-кулюше эвде отура эдилер.

Арадан бир ай къадар вакъыт кечкен сонъ, Энвер Ташкентте обкомнынъ векилинен корюшкенде:

— Айтынъыз, анавы биз сачкъан квадрат-юваларнынъ алы не олды шу?— деди.

— Отлично, Энвер!— деди Владимир Иванович,— Алиевнинъ омузына элини къойып.— Аджайип квадратлар олдылар. Тап киногъа алмакъ мумкюн. Къайдан бакъсанъ квадрат олып корюне. Машалла, сизлерге! Акъикъатен де квадратларнынъ профессорлары олгъанынъыз. Директорынъыз нафиле сизлерни ёлламагъан экен. Элинъиз дерт коръмесин. Устазларынъызгъа тешеккюр!

Устазларынъызгъа тешеккюр! Владимир Иванович бу сёзлерни айтты да, сагълыкълашып кетти. Энвер де озъ ёлуны девам эттирди. Амма апансыздан айтылгъан «устазларынъызгъа тешеккюр» сёзю онынъ юрегини чапаландырды. Бирден Николай Иванович Бакулинконы хатырлады.

Э, акъикъатен де, бойле устазларгъа бинъ бир кере тешеккюр айтмакъ керек.

Энверге де техниканы севмекни, онъа мукъайтлыкънен япашмакъны, умумен эмекнинъ къадрине етмекни болюк агрономы Николай Иванович ашлагъан эди.

Янынъа кельсе, культиваторны козьден кечире. Токътат, дей. Анахтарларны алып озю эр шейни япа. Сонъ тракторны юрсетип, артындан бакъа. Эр шей еринде олгъаныны корьген сонъ, бойле турсын, анъладынъмы, дей де, кете. Акъшам устю кене бир козь ташлап кече. Тракторджы онынъ якъанларына токъунгъанмы, токъушма-

гъанмы, бирден биле. Эгер, эр шей дегени киби олса, афталарнен тракторджынынъ янына кельмей.

Энвер озъ устазыны иште бойле хатырлай ве.

— Мен исе бир вакъыт онынъ япкъанына тиймей эдим,— дей.— Чюнки о, олсун агрегатны, олсун сабанны там кереги киби тюзете тургъан. Ондан да яхшы этмек мумкюн олмай. Техниканынъ тилини о къадар яхшы анълай эди. Мен оны акъыкый устазым деп билем. Яшларгъа да эр вакъыт Николай Ивановични нумюне оларакъ косьтерем...

* * *

Йыллар кечтикче колхоз ве совхозлар аллы-такъатлы хозяйстволаргъа чевирилип башладылар. Дженктен сонъки тикленюв девири екюнленген бир вакъытта янъы-янъы заводлар къурулды. Олар кой хозяйствосы ичюн даа чокъ, даа къуветли чешит тюрлю машина ве тракторлар, сабанлар, дигер кедиклер чыкъарып башладылар.

Насыл этмели де, олардан семерели файдаланып, кой хозяйствосыны интенсив илерилетмели. Бу меселени омюрнинъ озю конделен этип къойды. Я не япмалы да бу шейни кесен-кес джанландырмалы?

Колхозларда, совхозларда сыкъ-сыкъ мушаверелер отъкерильди. Кимерде олар яры геджеге къадар созулды. Бир тарафтан колхозджылардан, экинджи тарафтан механизаторлардан чокъча иш япмакъ талап олуна. Лякин топракъ тарла бригадаларынынъ элинде олса, механизмлер трактор бригадаларына бакъалар. Дейик, бир тракторджыны феяли бригаданынъ тарлаларыны сюрип, я да сачып кель, деп ёллайлар. О механизатор шу куню япкъан иши ичюн акъ ала. Тарла бригадасынынъ келири онъа бир шей бермей. Шай олгъан сонъ о тез арада чокъча ерни сюрип я да культивация ялып кетмеге тырыша. Япылгъан ишининъ кейфиети ве ахырки нетиджеси оны чокъ меракъландырмай. Зираатчылар, «не ичюн ерни ярамай сюрдинъ я да

чапаладынь», десслер, тракторджы, «айса энди сизинь бригадагъа кельмем», дей.

Бойлеликнен эр кес озюне къолайыны къыдыра. Демек омюр, эмек тешкилинде насылдыр денъишме талап эте. Лякин насыл шекильде?

Иште, меселе бойле тургъан бир девирде республикада мешур механизатор Валентин Тюпко янъы тешеббюснен чыкъты. Топракъ да, техника да бир адамнынъ элинде олмалы. Кимини элинде?

— Машинаны да, агротехниканы да беш пармагъы киби билъген механизаторнынъ элинде олмалы,— деди Тюпко.

Иште, бойлеликнен. 1957 сенеси республикада илък тарла-трактор бригадалары мейдангъа кетирилип башлады ве оларгъа механизаторлар ёлбашчылыкъ яптылар.

«Озъбекстан ССРини беш йыллыгъы» совхозы бу прогрессив тешеббюске къолтутувнен сынъырланмадан, оны активликиен амелий суретте омюрге кечирип башлады.

1958 сенесине келип энди совхозда йигирми эки дане тарла-трактор бригадасы мейдангъа кетирильди. Хозяйстводаки бутюн топракънынъ учтен бир пайы оларнынъ элинде эди. Бойле бригадаларнынъ бирине бешинджи болукънынъ бу вакъытта энди уйкен механик ярдымджысы олып чалышкъан Мустафа Чачи ёлбашчылыкъ япты.

Бу янъылыкъ Мустафанынъ дикъкъатыны о къадар озюне джелъп этти ки, о бутюн барлыгъынен шу янъылыкънынъ амелий нетиджесини шахсен озю коръмеге ашыкъты.

Кунылернинъ биринде акъшам совхоз меркезинде тарла-трактор бригадалары ёлбашчыларынынъ умумий топлашувы олды. Эски достлар Мустафа ве Эивер анда кеңе корюштилер. Эв-баркъ, сой-акъраба, таныш-билиш, сагълыкълар акъкъында ал-хатыр сорагъан сонъ янъы иш усулы, онынъ мусбет тарафлары акъкъында къызгъын лаф башланды.

Экиси де бу хусуста озь фикирлерини айттылар.

— Билесинъми Энвер, бугунъки топлашувда мен сёзге чыкъмакъ истейим,— деди Мустафа.

— Не хусусында?

— Сонъ аныларсынъ. Шимди айтсам, гуя мен озь фикиринми меджбурен адамларгъа тыкъыштыргъан олып чыкъарым. Динълерсинъ. Истесенъ сен де озь фикиринъни айтырсынъ. Лякин меним айткъанымда давалы шейлер олса чекиммеден айт, меним джаным агъырмаз. Валлаи, инанмасанъ емин этейим...

Энвер кульди.

— Не кулесинъ, инанмайсынъмы?

— Нечюн инанмайым, Мустафа, инанам. Тек сен айтаджакъ фикирни эртедже бильмек истейим..

Мустафа, «бакъ сен оны», деген манада бакъыш япып кульди. Шу арада:

— Киринъиз, топлашувны башлайджакъмыз, — дедилер.

Совхознынъ директоры, баш агрономы, даа бир къач адам чыкъышта булунды. Эсас меселе Тюпконынъ тешеббюсини даа кениш джайратмакъ, бойлеликнен берекетни арттырмакъ акъкъында, янъылыкъ мунасебетинен мейдангъа кельген чешит тюрю проблемалар хусусында эди.

— Аркъадашлар, даа ким сёз айтмакъ истей?— деди топлашувны алып баргъан партком секретары Ланговой.

— Мумкюнми?— деп Мустафа элини котерди.

— Буюрынъ, Чачи аркъадаш,— деди партком секретары ве иляи этти:

— Сёз, бешинджи болюкнинъ бригадирни Мустафа Чачиге бериле.

— Аркъадашлар,— деп сёзюни башлады о,— янъы усулнынъ эльверিশлиги эпимизге корюнип тура. Лякин занымджа бу меселеде кереги киби ишленильмеген тарафлар бар.

«Ана, шимди айтып башлар. Аджеба, Мустафа на-

сыл янъылыкъ тюшюнп чыкъаргъан экен?»— деп тюшюндн Энвер ве агъызы ачылып, кулюмсиреген алда онъа бакъты-къалды.

— Биз кёр-кёране Тюпконынъ теджрибесини текрарламайыкъ. О, биз ичюн къанун дегиль. Мен беллесем иш-ни эвелькисинден де яхшы ве эльверншли тешкилятландырмакъ мумкюн. Мына, шимди йигирми беш гектар топракъкъа бирер дане ер сюрген тракторымыз бар. Эгер эр бир бригадада къыркъ-къыркъ беш гектар топракъ олгъаныны эсапкъа алсакъ, бу бутюнлей етерлик дегиль. Ондан да гъайры, топракъны сюрген адамларнынъ озьлерни памукъ сачып, культивация япып памукъны да машинанен озьлерни джыймаз экенлер тарла-трактор бригадалары топракънынъ акъыкъый шорбаджылары оламайджакълар. Яни кене де кимгедир табн оладжакълар. Демек, там манада хозяйство эсабынен чалышмайджакълар. Ойле япмалы ки, тарла ишлерининъ бутюн комплексини шу бригаданынъ озю япсын. Бунынъ ичюн исе оларны бутюн зарур трактор ве механизмлернен теминлемек керек. Ана, о вакъытта эр бир бригаданынъ азалары тамам озь къаралтыларында чалышкъан киби ишлерлер. Нечюн десенъиз, биледжеклер, бу къыркъ-къыркъ беш гектар ерге шу бригаданынъ азаларындан гъайры, четтен келип кимсе бир шей япмайджакъ. Демек яхшы чалышса да, ярамай чалышса да озю ичюн. Къазанына не ташласа, чому-чына о чыкъджакъ. Демек яхшы къазанмакъ макъсадында эр кес бар къуветини къойып чалышаджакъ.

Эгер мен айткъаным киби япылмаса ярын, о бириси кунъ биз кене бир чокъ манналаргъа расткелирмиз ве туткъан ишимиз юксек семере бермез. Хозяйство эсабы олмай тура бригада азаларынынъ маддий менфаатдарлыгъыны юкселтмек къыйын олур. Хозяйство эсабы исе эм девлет ичюн, эм адамлар ичюн эльверншли. Девлет даа чокъ памукъ аладжакъ, памукъчылар исе япкъан эмеклерине коре даа зияде къазанч эльде этеджеклер. Эм бригадаларны да кенишлетмек керек. Чюнки, къыркъ-къыркъ

ичюн эльверишли олмаз. Бу тарафыны да тюшюнип бакъ-макъ керекмиз. Иште, айтаджагъым шу!

Мустафа джебинден явлыгъыны чыкъарып чересини сильди де, ерине отурды.

Эр кес эльчырпты. «Догъру, Мустафа!», «Машалла, Чачи!», «Эбет шай олмакъ керек, шимдикиси насыл мустакъыллик экен?!» деген сеслер эшитилди. Гъаля-гъуля котерилди ве о баягъы вакъыткъадже девам этти. Минберде отургъанлар да балкъурт сепетини анъдырыджы бу арекетини токътатмагъа арекет этмедилер. Аксине механизаторлар арасында насыл джанланув пейда олгъан исе, минберде де шай эди.

Лапговой директор Ибрагимовгъа бир шейлер айта, баш инженер Мостовойнен агроном Горбачёв арасында насылдыр къызгъын лаф девам эте. Сонъра эписи бири-биринен меслеатлашалар.

Бойле манзара деерлик бир къач дакъкъа девам этти. Шундан сонъ баш инженер еринден турды. Сес-шамата яваш-яваш ексиллип, инает эр кес сусты.

— Аркъадашлар!— деди Мостовой,— биз бу ерде озъ арамыз шойле къараргъа кельдик. Чачи аркъадашнынъ фикри акъыкъатен де догъру ве эсаслы. Онъа къолтут-мамакъ мумкюн дегиль. Биз кыскъа вакъыт ичинде бу меселени юкъары тешкилятлар огюне къоярмыз ве онынъ омюрге кечирильмесине арекет этермиз. Ишни чокъ арткъа сюрмемек ичюн бу кунълер ичинде Мустафа теклиф эткени киби, бир бригада мейдангъа кетирсек. Теджрибе ичюн. Не дейсинъиз, аркъадашлар?

— Догъру, пек яхшы, ана бу оперативлик,— деген давушлар янъгырады.

— Къана, озюнъиз айтынъыз, биринджи оларакъ бойле бригаданы къайда тешкиль этейик?— сорады баш инженер отургъанлардан.

Эр кес Чачиге бакъты.

— Демек, анълагъаныма коре бу экспериментни Мус-

тафанынъ озю япып косътерсин, демек истейсинъыз, фикринъизни догъру анъладыммы?— деди Мостовой кулип.

Эр кес кулди.

— Догъру, эбет о башламакъ керек, — дедилер.

— Айса, бунынънен топлашувны екюнлеймиз, — деди партком секретары. Чачиге исе къалмасыны риджа этти.

Анълашкъанлары киби, учь кунъден сонъ, Мустафа Чачи озю тасавур эткен бригаданынъ иш моделини диркаторнынъ столу узерине кетирип къойды. Топлаштылар, музакере эттилер ве тасдыкъладылар.

Бойлеликнен Узбекстанда биринджи кере, толусынен хозяйство эсабынен чалышкъан прилештирилъген комплекс механизмлештирилъген тарла-трактор бригадасы мейдангъа кетирильди. Онынъ тешкилятчысы ве ёлбашчысы мешур механизатор Мустафа Чачи олды.

Янъы усулгъа кечильген 1958 сенесининъ озюнде Чачининъ тешеббюси толусынен озюни акълагъаныны косътерди.

Йылнынъ екюни боюнджа кене умумий топлашув отъкерильгенде совхознынъ нкътисадиятчысы Ли Гнен салмакълы чыкъыш япты. О, эсасен янъы тешкиль этильген хозяйство эсабынен чалышкъан прилештирилъген комплекс механизмлештирилъген бригаданынъ бу усулгъа кечмегенлерининъ иш костергичлерини тепъештирди.

— Ракъамлар джан сыкъысы шей ола, дейлер. Мен исе айтаджакъ шейлеримни эсасен ракъамларнен беян этеджем, онынъ нкъюн пек джанынъыз сыкъылып башласа мени токътатырсынъыз, — деди нкътисадиятчы ве айтып башлады:

— Аркъадашлар! Шимди совхозымызда джеми 54 бригада бар. Шундан 31 данеси эски усулнен чалыша. 22 данеси Тюпко усулынен чалышкъан тарла-трактор бригадасы ве бир данеси, яни бешинджи болюкте, сынав таркъасында мейдангъа кетирилъген Мустафа Чачининъ хозяйство эсабынен чалышкъан прилештирилъген комплекс механизмлештирилъген бригадасы. Анги усул эльверилли

олгъаныны ачыкъ-айдын косьтерген эпъ яхшы шей ракъамлар. Мен эски усулнен чалышкъан бригадаларнен Чачи аркъадаш ёлбашчылыкъ япкъан бригаданынъ ишини бири-биринен тенъештирмекни умумен лязим саймайым. Чюнки оларнынъ арасындаки фаркъ ернен кок къадар. Мен буларнынъ арасындаки фаркъны косьтермек ичюн тек бир мисаль кетирмекнен сынъырланаджам. Чачининъ бригадасында 154 гектар топракъ олып, онда 24 адам чалыша. Эскидже усулнен чалышкъан бригадаларда исе айны шу къадар гектар топракъта деерлик бир бучукъ кере зияде — яни 31 адам чалыша. Бир центнер памукъ етиштирмеге Чачининъ бригадасы 86 рубле 30 капик сарф этсе, эски бригадалар орта эсапнен 150 рубле 60 капик сарф эттилер. Башкъа косьтергичлер де иште бойле.

Энди тюпкодждыларнен Чачининъ бригадасыны тенъештирейик. Былтыр тюпкодждылар гектар башына 23,4 центнерден берекет алгъан олсалар, Чачининъ бригадасы 28,6 центнерден памукъ берди. Биринджиси адам башына 14, экинджиси 18,3 тонна памукъ етиштирди. Бир центнер памукъ етиштирмек ичюн биринджиси 4,5, экинджиси 3,1 ишни куню сарф этти. Бир тонна памукъ етиштирмеге тюпкодждылар 118 рубле 70 капик сарф эткен олсалар, докладынынъ башында айтып кечкеним кибди, Чачининъ бригадасы 86 рубле 30 капик масраф этти.

Чачининъ бригадасы янъы усулнен чалышувгъа йылыннынъ башындан дегиль де, биринджи культивация башлайджакъта киришкенини эсапкъа алсакъ, толусынен хозяйство эсабынен чалышкъан бригаданынъ эр джеэттен устюнлиги занымджа кимседе шубе догъурмайдыр...

Совхоз мемуриети бутюн болюклерде топлашувлар отъкерип, Чачининъ иш усулынен таныш олмакъны авале этти. Бойлеликнен 1958 сенеси памукъчылыкъта эмекни тешкиль этювде бурулыш йылы олды. Нетиджеде совхозда бир центнер памукъны етиштирювге 1957 сенеси 23 рубле 80 капик сарф этильген олса, 1958 сенеси 18 рубле 20 капик масраф этильди.

1959 сенесинден совхоз толусынен Чачиниң аңы усулынен чалышмагъа кечти. Лякин бойле бригадала ишениң ишине акъны насыл төлемек ачыкъ-айдын ишленмеген эди. Бу саада «Баяут» совхозы ильк адымны атты — Матбуатта бойле усулнен чалышкъан мешур механизматор Насип Бекировниң бригадасында эмекке насыл акъ төленгени тафсилатлы язылды.

Тешеббюсчилер баяутлыларның теджрибесини дикъкъатнен огренип чыкъкъан сонъ хозяйство эсабынен чалышкъан бригадаларгъа акъ төлев низамнамасын ильмий эсасландырылгъан тарзда ишлеп чыкъмагъа кириштилер. Бунынъ ичюн эркъанында совхоз директоры Ибрагимов, совхоз партия teşкилятынынъ секретары Лаговой, баш инженер Мостовой, икътисадиятчы Ли, агроном Горбачёв, рабочком реиси Мусуков эм де Мустафа Чачини аркъадашлар олгъан махсус комиссия teşкиль олунды. Олар хозяйство эсабынен чалышкъан бригадаларның ишине эр тарафлама талиль этювнен, ишчилерге акъ төлевде сарф этильген масрафлары да, къазанылгъан таараны да — эписини йипинден инесине баргъандже козьде туттылар. Сонъундан бу низамнамани республиканың Кой хозяйствосы министрлиги тасдыкълады.

Аджайип тешеббюсчи ве teşкилятчы Мустафа Чачини адий тракторджылыкътан болюк мудирин дереджесинедже котерильди. О ёлбашчылыкъ якъан бешинджи болюк совхозда энъ илери олды ве гектар башына 35 центнерден памукъ алды. Бу, совхоз тарихында олмагъан шей эди. Мустафа Чачинге бойле федакарлыкълары ичюн Социалистик Эмек Қъараманы унваны берильди, СССР Юкълары Советине депутат сайланды.

— Языкълар олсун, амансыз олюм бу аджайип teşкилятчы ве эмекчининъ пек яшлайын арамызда алып кетти, — деп яныкънен хатырлай Энвер Алнев озь دوستуны. — Лякин эйилик урлугъы бир вакъыт гъайып олмай экен. Аксини о йыл-йылдан даа гурь осе. Мустафа да эйилик урлугъыны сачып кетти. Онынъ ишине бугуньде эйили Мустафа

Чачи адыны ташыгъан сабыкъ бешинджи болюкте бригадир олып чалышкъан онынъ къардашы Субхи Чачи, совхоз фермаларынынъ идареджиси, чокъ йыллар девамында совхоз комсомол комитетине етекчиллик япкъан огълу Абдулла Чачи, бизлер — Мустафанынъ садыкъ достлары девам эттиремиз...

Э, аджайип Къараманымызнынъ омюри, озю япмакъле дигерлерине ёл косътерип кеткен парлакъ мешъальни хатырлата. Къыскъа, лякин мундериджелли, эмерте федаийлик косътерген къараманлыкъларгъа толукъ омюр.

Совхозда комплекс-механизмлештирилген бригадалар тешкиятландырылып башлангъанда биринджи болюктен Энвер Алиев, Ридван Чки, Эбазер Чабанов бу янъылыкъкъа биринджилер сырасында къошулдылар. Эр бирининъ бригадасына къыркъ-къыркъ беш гектар топракъ, сезон адам пекинтилди.

Кузьде бу бригадалар памукъны машинаен джыйдылар. Энвер де озюнинъ бир сырала «мавы джуйрюгини» асав аты етеклеген киби мукъайтлыкънен «акъ алтын» тарласына чыкъарды. Ишке киришти. Зарарсыз. Лякин ерге чокъ памукъ тёкуюле. Оларны джыйгъан машина исе даа ёкъ. Насыл этер де бригаданынъ къолнен сайсанъ пармакъ артып къаладжакъ къадар азасы кыркъ бир гектар ерининъ тёкуюлген памукъны джыйар. Ярдым сорамакъ керек олды. Солдатский къасабасындаки Джамбул адына мектепнинъ онунджи сыныфында окъугъан юз таллебен мында ёлладылар.

1958 сенеси, дёртюнджи ноябрь куню. Гедже къырав тюшти. Саба авасы салкъын эди. Лякин кунеш бир терек бою котерилгенинен ава къызды. Балалар ишни девам эттирелер. Арадан чокъ кечмедип курак темизлеген тракторда иш башлады. Бригадир эм тарладаки ишни незарет эте, эм де ворох темизлеген тракторгъа бакъа. Онынъ

ишини азачыкъ олса да енгиллештирмек ичюн Анатолий Кан деген курсантны ярдымджы этип бердилер.

Алиев талобелериниң янында юргенде Анатолий чапып кельди:

— Энвер агъа ворохочистительге недир тыккылып, токътап къалды, темизлеп берсенъыз...

Кельдилер. Вазнетнен таныш олгъан сонъ Энвер Алиев Анатолийге:

— Сен тракторгъа чыкъ да, яваштан айландыр, мен шёткапен ворохның тишлерини темизлейим,— деди. Шай да яптылар.

Къаза-беля корюнмей келе, дегенлерни кибн шу арада насыл олды, насыл олмады биджагының енгн ворохның тишчиклерине илишти ве олар шу арада джанавар кибн Энверниң сагъ элини чекип аып кеттилер.

Шу саниде: «Токътат!»— деп багъырып етиштирди. Анатолий бирден токътатты. Шу арада, кене яхшы, ворохны арекетке кетирген ярым къарыш кенълигиндеки узун къайыш да еринден къуртулды. Эгер о чыкъмагъан олса элини бутюплей парча-кесек этеджек эди.

Яктын-этрафтаки адамлар, мектеп балалары чапып кельдилер. Эр кес шашмалады. Не япмалы?

— Машинаны дагъытмалы — деди бириси.

— Ёкъ,— дее итираз этти озюни джоймадан Алиев,— сизлер эки тарафындан копчеклерни яваштан кериге айландырынъыз, мен элини чекип алырым.

— Энвер, джанчыгъым, бунъа даянмакъ олурмы, элиниң даа бетер эзер,— деди талобелернен ян-янаша чалышкъан ве шу дакъкъасы бу ерге келип еткен Энверниң тизеси Анифе апте.

— Даянырым тизе, даврансынлар, башкъа чаре ёкъ,— деди Энвер.

Шай да яптылар. Къырылгъан элини сыкътырып багълап, дос-догъру Янъыёл шеэрине, хастаханеге алып кеттилер. Экимлер элини темизлеп гипс къойдылар. Гипс алынгъан сонъ комиссиягъа йибердилер. ВТЭК экинджи

группа инвалиди, чалышмагъа олмай, деген къатты къарар чыкъарды.

Не япаджакъсынъ. Башкъа тюшкеннин козь коре, дегенлер.

Мазюн черели Энверни поликлиника азбарынадже озгъарып чыкъкъан эким онынъ рухуны котермеге тырышып теселли берди:

— Аптекаларда резина алкъачыкълар ола. Бир дане ал да, даима онынънен пармакъларынынъны ишлет. Иншалла, эвелькиси киби олып кетер...

— Арекет эттирювнен тюзеледжек олса мен оны резина алкъачыкънен дегиль де, чапанен ишлетирим,— деди яры кулькию, яры джиддий тавурнен Энвер.

Бойлеликнен савлукълаштылар. Инвалид бир йыл эвде отурды. Эбет къол къавуштырып дегиль. Чалышып алышкъан адам эвде отурып оламы? Эписи бир, бутюн кунъ аякъта. О ерни къазгъалай, бу ерни тегизлей, дегендай, токътамай. Эвде отурып оламай, джаны сыкъыла.

Даянып оламады. Кунълернинъ биринде Адамановнынъ янына барды:

— Оля, Шевкет, бригаданъа табельджи къыдыра эмишсинъ, мени алса, аслы эвде отурып оламайым,— деди.

— Эгер озюнъ разы олсанъ, джан къурбан, — деди досту. Бойлеликнен бир йылдан зияде табельджилик япты. Амма бир ерде тракторнынъ сесини эшитсе, юреги чапалана. Онынъ янына барып газ къокълап, «юрек урувы»ны динълеп къайтмагъандже тынчланмай.

1961 сенеси эди. Кимдир, гаражгъа Владимир заводында чыкъкъан эки дане янъы «К-3» тракторы кельгенини айткъанынен кене Энвернинъ тынчлыгъы бозулды. Оля, бир барып корейимчи, «Ка учъ» дегенлери насыл трактор, деп гаражгъа ёл алды.

Мына о дюльберлер. Гаражны яраштырып, ян-янаша туралар. Бояларына леке биле тийип етиштирмеген. Энвер о якъ-бу якъкъа бакъты да, секирип тракторнынъ устюне

чыкъты. Дюмень башына отурды. Скоростыны авуштырып бакъты, дюменини солгъа-сагъгъа бурып бакъты. Сагъ элинен янашасындаки суный мешиннен къаплангъан бельдеве ясланды. Эписи яхшы.

Трактордан тюшти. Кери айланып, онъа кене бир кере бакъты да, не ичюндир хош кейфнен гараждан чыкътып кетти. Ел бою идареге бир баш сокътып кечеджек олды. Кене яхшы кирген. Инженер анда экен.

— Хайдаров, янъы тракторларныгъ бирини манъа берсенгъыз,— деди Энвер.

— Я, сенинъ элинъ къырыкъ да, ишлеп олурсынъмы?

— Ишлерим. Мен энди барып бакътым. Бутюн ишни соль эльнен япмакъ мумкюн экен. Сагъ элиме чокъ агъырлыкъ тюшмейджек...

— Озюнь билесингъ,— деди инженер шашмалап.

— Эгер озюм бильсем, о джюйрюклернинъ бириси менимки олур...

Энвер эр шейнинъ эсабыны алып бара. Арадан секиз юз йнгирми бир кунъ кечти дегенде о кене «асав ат»ыны ойнатып, тарлагъа чыкъты. Не исе де юреги раатланды. Севген зенаатына къайтты.

Бригада усулына кечюв эбет памукъчылыкътa буюк бурулыш девирин олды. Лякин оны даа да мукеммелештирмек мумкюн дегильми экен, аджеба?

Энвер бу хусуста чокъ баш ёрды. Озюндже чешит эсаплавлар япты ве ннает, кунълернинъ биринде ёлбашчыларнынъ огюнде озъ мерамыны айтты:

— Сёзюм ёкъ, бригада усулы яхшы. Амма меним фикиримдже ондан да семерели усул бар.

— Къана, къана, о да насыл усул экен,— дедилер совхоз ёлбашчылары меракъланып.

— Звено усулы!

— Звено усулы?— сорады директор. Эр кес бири-бирине бакъты.

— Э, звено усулы!

— Къана, онынъ устюнлигини бизге анълатчы, бакъайыкъ,— деди директор.

— Шимди эр бир бригадада отузгъа якъын адам чалыша,— деп сёзюни башлады Алиев.— Экин мейданлары исе юз къыркъ, юз эллишер гектардан. Мен эр биринде алтмыш, етмиш гектардан топрагъы олгъан механизмлештирилген звенолар мейдангъа кетирмекни теклиф этмек истейим. Эсаплап бакътым. Бойле звеноларда секиз, он адам олса ете. Нарядсыз усулнен, яни хозяйство эсабынен чалышып, памукъны сачувдан йыгъып алуvgъа баргъандже бутюн ишлерни шу звенонынъ озю япар. Башта бир, шимдики бригада усулынен чалышкъанда, адамлар чешит тарлаларда ишлейлер, ве аля даа агъырынынъ устюнден, сипилъининъ астындан юрмеге истегенлер тапыла. Звено усулында исе секиз он адам эр вакъыт бир ерде чалышаджакъ, яни бир къазанда аш пщиреджек. Механизатор айны вакъытта звено башы олур. Нетиджеде механизатор да, адамлар да бир къоранта азалары киби чалышалар. Чюнки бутюн къазанч ишнинъ ахырки нетиджелерине багълы оладжакъ. Бойлеликнен эр кес ишни кейфнетли япмагъа, масрафларны мумкюн къадар экспльит, эмек махсулдарлыгъыны арттырмагъа, илери иш усулларындан кенишче файдаланмагъа, машиналарнынъ семсерлигини юкселтмеге тырышыр. Кыскъасы эр кес озь къаралтысына насыл дикъкъат этсе, звенода да иш бойле олур. Шимдики эр бир бригададан эки звено япмакъ мумкюн. Адам кучю исе баягъы икътисад олунаджакъ. Хозяйство ичюн бу да буюк келир...

Бойле дер экеч, Энвер токътады. Эр кес тым-тырыч, сессиз-солукъсыз кене бир къач сани онынъ козьлерине бакъып турды.

— Д-да!— деди сонъ директор. Меракълы шей. Сен буны бир ерден окъудынъмы, я да башынъдан чыкъарып айтасынъмы?

— Энвер джебиден дёрт букленген ешилъ джылтлы мектеп дефтерини чыкъарып директорнынъ огюне къойды.

— Бир ерде окъугъаным ёкъ, лякин чокъ эсап-китап этип бакътым. Сизге эр тарафлама тюшюнип-ташынылгъан ве эсасландырылгъан фикиримни айтам. Мына, дефтерде эписи язылгъан.

— Д-да! — деди директор текрар ве иляве этти, — тюшюнип бакъмакъ керек. Лякин ашыкъчанлыкъ олмаз. Барып да япълышсакъ кимсе бизим башымызны сыйпамаз. Лякин, заымджа сенинъ лафларында да джан бар. Сеп малъа тюшюнип бакъмакъ ичюн бир къач кунъ мулет бер, яхшымы. Сонъ бу меселени кене бирликте бакъармыз.

— Яхшы, — деди Энвер.

Арадан бир къач кунъ кечкен сонъ Энвернинъ узурына директорнынъ озю келип чыкъты. Онынъ янында совхознынъ баш инженери, икътисадиятчысы да бар эдилер.

— Анварджан, — деди директор селям-келямдан сонъ, терек талдасына чекилип, — сенинъ теклифинъ бизге де тынчлыкъ бермей. Оны мына, аркъадашларнен де баягъы тюшюнип бакътыкъ, сенинъ эсапларынъны икътисадиятчымыз тешкерип чыкъты, бойле бакъкъанда эр шей ерниде олып корюне. Бригада усулына эсас къойгъан Чачинен де меслеатлаштыкъ. О да, «меракълы шей, тюшюнип бакъмакъ керек», — деди. Не де олса, бир тюшюнип бакъайыкъ, лякин оны сенинъ озюнъден башлармыз, разысынъмы?

— Эбет разым!

— Айса бойле анълашайыкъ. О шейни шимди япмакъ олмаз. Берекет тымары биткен сонъ сизинъ бригаданы экиге болейик. Ярысы сенинъ звенонъ олур, ярысыны исе...

Шу ерге кельгенде директор тюшюнджеге далды.

— Ярысыны да Абсаттар алып, бу иштен онынъ да хабери бар, — деди Алиев.

— Абсаттар, Абсаттар... а, сенинъ шегиртинъми?

— Э, Абсаттар Сулейманов!

— Я о бу ишни беджерип олурмы, даа пек яш да гъалиба, адамларнен тиль тапмагъа, да бильмек керек.

— Эписи еринде олур. Яш олгъанына бакъманъыз, оны эр кес урьмет эте.

— Шай дейсинъми?

— Шай!

— Айса ярысыны онъа берирмиз. Лякин бир мустафачыгъы бар,— деп директор Закиров кулюмсиревнен Энверге маналы бакъыш япты.

— О да не экен?— деди Алнев.

— Озюнь айткъанынъ киби япармыз. Яни эмегинъизинъ ахырки нетиджесинне коре акъ алырсынъыз. Санъа къалгъан иш къолай. Озюнь башладынъ, озюнь де аша, дермиз, vessелям. Лякин, йылнынъ сонъунда башкъа бригадаларнынъ адамлары бинълернен рубле пара къазангъанда сизинъ звеноларынъыздакилер, «адамларнынъ джаны— джан, бизимки — мор патылджанмы?» деп идареге байракъ котерип кельселер, оларны дос-догъру сизинъ огюнъизге ёлларым, яхшымы?!

— Яхшы,— деди Энвер.— Бир сюрюнгени ичюн атынъ башыны кесмезлер. Лякин биз ич олмагъанда бригадада чалышкъанлар къадар, эгер ишимизни бир кереди уйдуруп олсакъ, олардан къат-къат зияде къазанырмыз, эм совхозгъа да келир кетирирмиз... тек бакъынъыз, акъкъымызны ашамайджакъсынъыз...

Эр кес кульди.

— Алла сакъласын, — деди директор. Къазангъанынъыз озюньизге, эял олсун. Тек умумий ишке файдасы олсун — яни халкъкъа да, девлетке де эльверишли олсун.

— Мытлакъ олур!

— Айса анълаштыкъ, — деди директор. — Шимдиден яваш-яваш азырлыгъынъызны кореберинъиз. Звенонъа аладжакъ адамларынънен лаф эт, бу иш оларнынъ толу разылыгъынен олсун. Абсаттарнен де озюнь лаф эт. Разы олмаса, бизге айтырсынъ, башкъа биревге авале этермиз.

Бойлеликкен 1962 сенесининъ бааринде совхозда ильки кере, хозяйство эсабынен чалышкъан эки звено мейдан-гъа кельди. Эбет, бу микрохозяйстволарнынъ ишинен эр кес — адий памукъчылардан министрге баргъандже ме-ракълана эди. Звено ёлбашчылары исе эр кестен зияде эеджанлана эдилер. Я, олар шу топракънынъ шорбаджы-лары сайылалар да! Онынъ ичюн джевап берелер. Я, се-синъ элинъдеки халкъ йылнынъ сонъуна барып бир шей алмаса, «пезевенк, япаджагъынъ бу эдими?» дейджек де! Бойле олмасы ичюн башта бир механизаторнынъ (айны вакъытта о ёлбашчы) озю нумюне олмакъ керек. Эр бир килло якъарлыкътан, кубреден билип файдаланмакъ, сыра араларыны вакътында, кейфиетли ишлемек, экинлерни къандырып сувармакъ керек. Къыскъасы буларнынъ-эписи звено башынынъ незарети алтында булунмакъ бор-джлу. О — эм механизатор, эм агроном, эм ёлбашчы.

О йылы совхоз мевсимни яхшы екюнледди. Энвер Али-евнен Абсаттар Сулеймановнынъ звенолары исе даа яхшы нетиджелерге ириштилер.

Экинджи, учунджи йыллары да тешеббюсчининъ зве-носы бутюн косътергичлер боюнда баягъы огге кетти. Энди дегер бригадаларнынъ озълеринде де звено усулына кечейик, деген истеклер догъды. Бойлеликкен, хозяйство эсабынен чалышкъан звено усулы толусынен озюни акъ-лады. Янъы усулнен чалышувгъа темель къойгъан Энвер Алиев ве онынъ шегирти Абсаттар Сулеймановнынъ зве-ноларында ишининъ насыл тешкиль этильгенини огренмек ичюн республиканынъ чешит кошелеринден памукъчылар, ильмий хадимлер, икътисадиятчылар, партия, хозяйство хадимлери ве атта журналистлер ве языджылар келип башладылар. Чокъ кечмеден республиканынъ пек чокъ па-мукъчылыкъ хозяйстволары янъы усулнен чалышувгъа кечтилер.

1966 сенеси «Озъбекстан ССРнинъ бешйыллыгъы» сов-хозы «Союзсельхозтехника»нынъ Бутюнсоюз бирлешмеси имаесине кечирильди. Яни, Орта Асия машина сынав стан-

циясынынъ теджрибе хозяйствосына чевирильди. Энди о янъы техниканы, памукъчылыкъта, зираатчылыкъта янъы уеулларны сынав мейданына айланды. Машиналарнынъ янъы пумюнелерини сынамакъ, зираатчылыкъта бу вакъыткъа къадар япылмагъан янъы усулда иш коръмек... Бутюн булар эбет меракълы шей. Лякин, о, я да бу машина, кедик, янъы сой урлукъ озюни насыл косътерир? Я, планны кимсе экспилтъмей де! План ве сынав, сынав ве план. Бу эки шей эр вакъыт ян-янаша, бири-биринен багълы алда тура. Алимлер, ильмий муэссиселер, конструкторлар, машинапыджылар, ве инает памукъчылар сынавджылардан эр вакъыт хош хаберлер беклейлер. Чюнки памукъчылыкънынъ келеджектеки ичкишафы чокъ джеэттен оларгъа багълы. Иште бойлеликнен, тюневинки памукъчы, механизаторлар бугунъ энди сынавджыларгъа чевирильдилер.

Сынавджы. Бу сёзнинъ асылында не къадар буюк месюлнет ята. Янъылыкъкъа ёлланма бермек, я да онынъ яшавгъа укьукъы олмагъаныны укюм этмек. Насыл агъыр месюлнет. Шу себептен сынавджы эр тарафлама теджрибелли, иджадий адам олмакъ борджу. Бутюн буларны тюшюнир экен совхоз ёлбашчыларынен бир сырада, хозяйствонынъ бинълернен азаларындан бири Энвер Алиев де озюнде буюк месюлнет ис этти.

Арды-сыра хозяйствода янъы сабанлар, янъы сеялкалар, янъы памукътымар комбайнлары, чешит тюрлю сачув усуллары сынавдан кечирилип башланды. Лякин инсан ишке иджадий янашса эр вакъыт макъсадына прише экен.

Квадрат-ювалап памукъ сачып башлагъанда экиов алдындан тарлагъа тель чектирдилер. Узунлыгъы беш юз метр олгъан бойле тель къаталакъларыны сеялкаларнен берабер заводдан ёллайлар. Памукъ тарлаларынынъ узунлыгъы исе бинъ беш юз, бинъ секиз юз метр келе. Эгер тельнинъ узунлыгъына бакъып, трактор эр беш юз метрден кери къайтаджакъ олса, тарлаларны эки ерден больмек, анда тракторларнынъ айланмасы ичюн ёл япмакъ

керек. Нетиджеде бир гектар ер тапталаджакъ, онда осюмлик осьмейджек. Не япмалы? Учъ къаталакъ тельни бири-бирине къурамакъ къарарына кельдилер. Базылары олмаз, деди. Энвер исе олур, деди. Сынап бакътылар. Олды. Нетиджеде кунъде пландаки алты ерине он бир, он эки гектар ерге памукъ сачыла. Чюнки, трактор тарлада эр беш юз метрден сонъ айланып отурмай. Бинъ сскиз юз метр узунлыгындаки тарланынъ бир башындан дигерине дос-догъру урдуруп чыкъа. Кене бир шей. Квадрат-ювалап памукъ сачкъанда контроль нокътагъа келип эр кес къара топракъ ичинден тавукъ киби титкелеп, къара урлукъ къыдыра. Осы да къара, бусы да. Къолайлыкънен тапылмай. Бир чокъ адам ерин таптай отура.

— Оля, сеялкагъа бир рычаг уйдурайыкъ да,— дей Алневининъ сабыкъ шегиртлеринден бири Амза Чоджап.

— Сонъ, бу не береджек?— дей Энвер.

— Сеялкаджи контроль ёлакъгъа кельгенде рычагны бир басып кече, тёпедекки катоклар котериле, урлукъ комюльмей, йигирми беш сантиметр ерде ачыкъ къала. Сонъундан устюни къапатып кетесинъ, о да осе бере. Шундан сонъ, арадан чокъ кечмей завод векиллерни буны корип такъдирледилер ве бутюн сеялкакалары бойле рычагларнен донаттылар. Бинълернен рубле икътисад этильди. Чокъ кечмеден культивация девирни келип етти. Сынавджы механизаторлар бакъа-корелер пычакълар кийик отлары яхшы кесе. Кесе амма, топракъ пычакънынъ устюнден айланып яш памукъ фиделерининъ устуне тюшип, оларны къапатып кете. Нетиджеде олар гъайып олалар. Не япмалы? Кене тюшюмге башладылар. Чареси тапылды. Пычакълар устюнден чевирилип тюшкен кесеклерни токътаткъан тепеке куречиклер яптылар. Шундан сонъ бир дане биле памукъ осюмлиги зарарланмады. Иште бойле. Механизаторлар бутюн вакъыт тек машина ве кедиклердекки эксикликлерни тапувнен сынъырланмадан, атта о эксикликлернинъ огюни алууда да машина япыджыларгъа

актив ярдым этелер. Бунъа бакъмадан, айны вакъытта, иште де юксек петиджедерге иришмеге тырышалар.

1969 сенеси авалар келишиксиз олды. Берекет буюк къыйынлыкъларнен етиштирилди. Бунъа бакъмадан Алнев озюнинъ «мавы геми»синден юз тонна памукъ бошатты. Лякин оны озю ичюн буюк енгъиш деп бильмеди. Амма он секиз йыл эвельси совхозгъа ильки кере кельген «СХМ-48» маркалы памукътымар комбайнынен мевсимде йишгирми беш тонна памукъ джыйгъанда башы кокке сткеи эди. Демек илим-техника инкъилябы ойле дев адымларнен илерилей ки, рекордлар биле оны токътатып оламайлар. Иште, бу инкъилябда аз да олса озюнинъ де иссеси олгъанына Энвер де гъурурлана.

Дайимиз Владимир Ильич Лениннинъ юз йыллыгъы къайд. этильген 1970 сенеси Энвернинъ омюринде унутылмаз ыз къалдырды. Энъ биринджиси о, дайимизнинъ юз йыллыгъы мунасебетинен чыкъарылгъан юбилей медалинен мукафатланды. Айны шу йылы секизинджи чагъырылыш СССР Юкъары Советине сайлавлар откерильгенде совхоз эмекдарлары бирдемликнен оны мемлекетимизнинъ энъ юкъары органына депутатлыккъа кандидат этип косьтердилер.

Аля бугунъ акъылында. Совхоз директоры Закир Махсумов, агроном Василий Петрович Бакулин, совхоз инженери Джура Хайдаров, болюк мудирни Джанган Макеевич Токов ве башкъалары депутатлыккъа кандидатнен корюшкенде тек онынъ эйи тарафлары, федакяр эмекчи, аджайип инсан олгъаныны айтмакънен сынъырланмадан онъа бир чокъ наказлар да бердилер.

Шу саннеден башлап Энвер, умумхалкъ ышанчы буюк ифтихар олмакътап гъайры, айны вакъытта онынъ узери-не лек буюк месулиет юклейджегини анълады.

Июнъ айында сайлавлар олып кечти. Эр кес бирдемликнен рей берди. Энвер Алнев 121-иджи Янъыйёл сайлав округындан СССР Юкъары Советининъ Миллетлер Советине депутат сайланды. Адий арабаджы огълуна бойле

буюк ишанч бильдирильдн. Онъа ифтихарланмамакъ мумкюнми?!

Арадан бир ай кечкен сонъ Энвер Алиев секизинджи чагырылыш СССР Юкъары Советининъ биринджи сессиясында иштирак этмек ичюн ильки кере Ватанымызнынъ пайтахтына ёл алды.

Москва. Къызыл мейдан. Кремль. Бу сёзлерде насыл буюк мана бар. Энвер буларны эвельден тек эшитмедже биле эди. Энди мемлекетимизнинъ чешит кошелеринден кельген башкъа депутатларнен берабер Алиев де Кремльнинъ Колонналы залына, сессиянынъ меджлисинде иштирак этмеге кете. Энвер Кремльнинъ къадимий къапысына якъынлашкъан сайын онынъ юрек урувы даа зияде сыкълаша. Дук-дук, дук-дук, дук-дук... Юрегининъ ургъаныны гуя тек озю дегилъ де этрафтакилер де эшителер.

Саба саат 10.00 Кремль Курантынынъ садалары алтында сессиянынъ бирликтеки меджлиси башлана. Арадан эки саат кечкен сонъ исе Юкъары Советининъ палаталарында айры-айры меджлислер отъкериле. Миллетлер Советининъ биринджи айры меджлисинде акъсакълар Советининъ авалесинен чыкъышта булунгъан депутат, совет эдебиятынынъ корюмли векиллеринден бири Александр Корнейчук сессияны ачмакъ ичюн сёзни къарт депутат, даимиз Лениннинъ сафдашларындан бири Скобельцынге бере. Ондан сонъ тешкилятий ишлер бакъыла, сессиянынъ кунъ тертиби тасдыкълана. Сонъра эки кунъ девамында сессия кергин чалыша.

Акъшам Кремльнинъ съездлер сарайында мемлекетимизнинъ етекчи санъаткярлары депутатлар огюнде чыкъышта булуналар.

Энвер Алиев концерттен чыкъкъанда энди баягъы вакыт эди. Лякин не ичюндир мусафирханеге кетеджеги кельмеди. Къызыл мейданны доланды. Кремль йылдызларындан козюни алмайып сейир этти. Шу дакъкъаларда, та балалыгъында бабасынен берабер Ай-Петрге баргъан-

лары, гедже йылдызлы кокке бакъып бабасына чешит суаллер бергени акъылына кельди.

— Йылдызлар чокъ, лякин бир данесини сайлап алмакъ керексинъ. Амма ойлесини сайламалы ки, о санъа бахт кетирсин,— деген эди о вакъытта бабасы Энверге. Аджеба иште о бахт йылдызы мына бу — Кремль къапысы устюнде парылдап тургъан йылдыз дегильми?! Эбет шу йылдыз. О бинълернен, миллионларнен адамгъа бахт, сеадет кетирген Октябрь йылдызыдыр. Энвер бугунъ иште о йылдызынъ къаршысында тура. Бунъа оны гъайретли, федакаряне, элял эмек ёлы алып кельди.

Энвер сессиядан буюк теэссуратларнен къайтты. Звеносынъ азаларына Москвада корьген, эшиткенлерини, Ватанымызнынъ, халкъымызнынъ эйналлылыгъыны юксельтмек ичюн партия ве укуметимиз насыл чокъ ишлер япаяткъаныны икье этти, онъа джевабен эр бир адам даа юксек котеринкиликнен чалышмакъ кереклигини анылатты.

1969 сенеси звено алтмыш эки гектар топракънынъ эр бир гектарыдан 35,4 центнерден берекет алгъан олса, 1970 сенеси айны шу топракътан 38,8 центнерден «акъ алтын» алды. Октябрь 10-гъа къадар исе памукътымар машинасынынъ бункеринден 200 тоннадан зияде памукъ бошатты ве ярышдашы Сервер Дженалиевнинъ звеносындан баягъы огге кетти.

Партиямызнынъ XXIV съезди кечкен 1971 сенеси де Алиев буюк мувафакъиятлерге иришти. Онынъ гъайретли эмеги Бутюнсоюз халкъ хозайствосы мувафакъиятлери сергисининъ тунч медалинен такъдирленди. Чюнки шу йылы Энвер къыркъ центнерли мензильни эльде этти.

Кузьде совхоз директоры Джура Ханазаров эм зиярет, эм тиджарет дегендай, «Ульянов» болюгине кельди. Идареджиге, механизаторларгъа гъайретли эмеклери ичюн тешеккур билъдирди. Қъайтаджакъта исе, бойле бакъкъанда сёз келими дегендай, Энверининъ къолтугъына кирип оны четке чекти.

— Ишлер насыл Анварджан?
— Яхшы Джура ака!
— Памукъ сачувда янъы бир усул чыкъкъан, эшит-
тинъми?

— Насыл усул экен?

— Къошкъатар!

— Къошкъатар?

— Э!

— О да насыл усул?

— Озь козьлеринънен коръмек истейсинъми?

— Эбет!

— Айса, машинагъа отур, шимди берабер барып бакъайыкъ!

Бу бекленильмеген янъылыкъ ве теклифтен Энвернинъ козьлеринде насылдыр къуванч аляметлери пейда олды. Машинагъа миндилер.

— Навоий колхозына айда,— деди Ханазаров шофёр-
гъа ве артына айланып Энверге икяе этип башлады:

— Янъы усулны пек берекетли дейлер, бакъарыкъ,
бегенсенъ келеджек сене сенинъ звеногъда биз де сынап
бакъармыз. Не дейсинъ?

— Эбет.

Машина асфальт ёлда вызнен кете. Директор сагъгъа,
солгъа бакъып оны-буны икяе эте. Энвер оны дикъкъатнен
динълеген киби «аха», «э», деп шорбаджынынъ фикирини
тасдыкълагъандан ола, лякин асылында директорнынъ
лафларыны кереги киби динълемей. Онынъ хаялында на-
сылдыр «акъ алтын» дерьясы джанлана, озюни онынъ
ичинде «мавы гени»де «ялдап» юрьгендай ис эте.

Арадан ярым саат кечер-кечмез мензилге эттилер.
Чевре-этраф сим-сия. Берекет толусынен джыйылып алын-
гъан. Бир гектар къадар ер исе къар киби бем-без. Бойле
манзараны корип Энвер шашып къалды. Якъынджа бар-
дылар. Тюплернинъ устюнде бир даге биле япрачыкъ, я
да ачылмагъан къутучыкъ олсун дагъ! Бем-без памукътан

гъайры бир шей ёкъ. Атта памукънынъ тюплери биле корюнмейлер.

Энвернинъ козьлери алевленди. Шашты, шашмалады, айтмагъа сёз тапамады, даа догърусы, насыл этип бойле памукъ стиштиргенлерине акъылы биле етмеді.

— Бу насыл шей я?— деди бир къач дакъкъадан сонъ директоргъа чевирлип.

— Къошкъатар дегенлери иште бу экен, Анварджан! Махсус сеялка чыкъаргъанлар. Докъсан сантиметр кенъликте экен. Лякин эр докъсан сантиметрден сонъ араларыны он бешер сантиметр этип, эки сыра сачып кете. Иште бушъа, къошкъатар, дейлер. Берекетни коресинъми?

— Сачамыз, Джура ака!— деди Энвер чокъ тюшюнип отурмадан. Келеджск сенеге бизге де бойле сеялка сымарланъ.

1972 сенесининъ баарине Энвер буюк азырлыкънен кельди. Эвельден анылашкъанлары киби урлукъны янъы усулиен экти. Мына, инает сабырсызлыкънен бекленильген кунълер де келип еттилер. Памукъ осюмликлери ешерип чыкъып башладылар. Бир къач кунъ ичинде эр ер къадифе киби ем-ешиль олды. Звено башынынъ да, коллектив азаларынынъ да кейфи яхшы. Рухланып чалышалар. Памукълар эп бойгъа кете.

Энвернинъ эсабына коре, энди оларда гъонджелер пейда олып башламакъ керек. Бир кунъ беклей, бир афта беклей, эп оселер. Гъонджелер исе аля даа корюнмейлер. Яваштан барып тарла къомшусы Абсаттарнынъ звеносындаки памукъларны козете. Эр бир тюпте энди экишер, учер гъондже бар. Энвернинъ гонъюлю къырылды, афакъанлашты. Башындан ашагъы бир къопкъа къайнакъ сув тёкюльген киби олды. Кене озъ тарласына барды. Памукъларнынъ сыкълыгъыны бакъты. Джеп дефтерини чыкъарып бир шейлер язды, нелериндир эсаплап чыкъты ве дос-догъру совхоз идаресине, директорнынъ янына кетти.

Джура ака кабинетте пайнозю отура экен. Энвер къа-

булханедеки кыызгъа биле бир шей айтмайып, догъру къапыны ачып, ичериге кирди.

Директор Энвернинъ чырайына бакъып, насылдыр бир гонъюльсиз вакъиа олгъаныны анълады. Еринден турып Алиевге таба адымлады.

— Не олды Анварджан, хайырлысымы?— деди директор.

— Неси хайырлы оладжакъ онынъ Джура ака, от осьтюремиз!— джевап берди Энвер.

— Насыл от, не дейсинъ шу?

— Кышкъатар меселеси. Оны яптыкъ. Лякин сийрек-лештирмек меселесини тюшюмгегенмиз де! Шимди памукълар бельден. Деньиз киби. Устьлеринде исе берекет деген шей ёкъ.

— Олур, не ашыкъасынъ?

— Ёкъ олмайджакъ. Башкъа звеноларда энди осюмликлерде экишер, учер гъондже бар. Менимкинде бир шей ёкъ. Эсаплап бакътым. Гектарда орта эсаппен 150—160 бинъ тюп осюмлик олмакъ керек эди. Бизим тарлада энъ аздан 300 бинъ тюп осюмлик бар. Сийреклештирильмесе онда насыл берекет оладжакъ?

— Д-да!— деди Джура ака ве о да ойгъа далды. Экиси де баягъы вакъыткъадже сес-солукъсыз отурдылар. Сукюнетни директор больди.

— Яхшы Анварджан! Учъ юз адам айырырмыз, эки кунъ ичинде сийреклештирип чыкъынъыз...

Арадан бир къач кунъ кечкен сонъ директорнынъ озю Алиевнинъ тарласына барды. Звено башынынъ чырайы сытыкъ эди.

— Ишлер насыл Анварджан?

— Мына, корьгенинъиз киби. Шофёр, бухгалтер, касир келип насыл иш япар эди, олгъаныны да таптап чыкътылар иште,— деди Энвер.

Директор раатсызланды. Чюнки вазнетни шай да корип тура эди.

— Не олса олды, кечиктирмеден культивация яп. Бир

къач кунъ кечкен сонъ сувармагъа киришсинлер. Тек къандырып суварсынлар, озюнь козь-къулакъ олып тур. Илядж къоймакъны да унутманъыз,— деди де, Джура ака башкъа лафнынъ арткъач экеннини озю де яхшы анълап, тез-тез адымлап, ёл четинде тургъан машинасына таба кетти. Энвер арыкъ четинде отурды. Шимди онынъ хаялында пелер долангъаныны озюнден гъайры кимсе бильмей. Бельки, озь-озюни сёгедир, керек эдими манъа шу динсиз къошкъатар, дейдир. Бельки де кузьде оладжакъ манзараы шимди кино лентасы киби козь огюнден кечиредир...

Эр кес вазифесини арткъачынен толдурып, шень-ше-рамет юре. Алиевнинъ звено азалары насыл олмасын планы толдурмакъ ичюн тарладаи сонъки памучыкъларны чёплейлер, адамлар, «иш къолай кельсин, къошкъатарчылар»,— деп оларны мыскыллап кулип кечелер. Ич олмагъанда тарлалары чет бир ерде олса экен, меркезий ёлнынъ четинде. Эр кечкен коре. Корьгени де ишми, депутатнынъ тарласы, деп талапчанлыкънен бакъып кечс...

Эбет буларнынъ эписи тасавур. Бельки Алиев де шимди тыпкъы бойле тасавур этедир. Не олса да чалышмакъ ве кене чалышмакъ керек. Тек бойле ёлнен осюмликлерини кериде къалувыны снъмек мумкюн...

Шу йылки киби кергинлики Энвер Алиев даа бу вакъыткъадже омюринде корьмеген эди. Я баарьде онынъ ишетлери насыл эди? СССРини 50 йыллыкъ юбилейини 50 центнерди берекетнен къаршылап алырмыз, деп сёз берди. Иште сагъа, бекленильмеген дубара. Сонъу не олур экен?

Яваш-яваш Алиевнинъ памукълары да башкъаларынынъкининъ пешинден етти. Лякин бу оны чокъ къандырмай эди. Нечюн десенъиз, эр кестен огде кетмеге алышкъан.

Сентябрь 16-да «Правда» газетасы «Памукъчыларнынъ фахрий боюн-борджлары» деген баш макъаленен чыккыты. Онда шойле сатырлар бар эди:

«Шимди, тымар ишлери кыызгын кеткен бир вакытта, кунь сайын зираатчылар, иште, янғы-янғы тешеббюслернен чыкышта булуналар, илери памукчылар юксек мувафакьетлерге пришелер. Ташкент областындан «Озбекстан ССРнинь бешйыллыгы» совхозынынь механизаторлары Э. Алиев, А. Сулейманов, С. Чачи, А. Арзикъулов, Н. Урунов аджайип бир тешеббюслен чыкышта булундылар. Оларнынь бу хусустаки мектюплери «Сельская жизнь» газетасында дердж олунды. Бу хозяйствонынь коллективни агымдаки мевсимде памукь берекетининь 90—95 процентини механизмлер вастасынен джыйып алмакь кьарарына кельди ве бутюн мемлекетнинь памукчы механизаторларына мураджаатта булунып, эки сыралы эр бир машинанен мевсимде энъ аздан 100 тоннадан памукь джыймакь ичюн бутюнсоюз ярышыны кенишлетмеге чагьырды. Илери адамларнынь косьтерген бу нумюнесине памукь сачыджи бутюн республикаларда сыджакьлыкьнен кьолтутылды. Бир чокь хозяйстволарнынь коллективлери тымар ишлерине тешкилятлы кириштилери...»

Памукь тымары кыызгын девам эткен куньлерде Озбекстангъа Москвадан Евгений Вахтангов адына мешур театр коллективни гастрольге кельди. Сана усталарындан Борис Щуккин, Рубен Симонов, Михаил Ульянов, Юлия Борисова, Владимир Лановой «акь алтын» усталарынен корюшмек памукь насыл джыйылгьаныны озь козьлеринен корьмек ичюн «Бешйыллыкь»кьа кельдилер. Мешур памукчыларнынь — Энвер Алиевнен, Абсаттар Сулеймановнынь звеноларында мусафирликте булундылар. Михаил Ульянов озюннинь демирджининь киби салмакьлы кьолунен Алиевнинь насырлы элини сыкьар экен, онъа мураджаат этип шойле деди:

— Энвер Алиевич, мен Сизни Меркезий телевидение экранындан бир кьач кере корьген эдим. Лякин бугунь шахсен таныш олгьанымдан гьает мемнюним. Сизинь насыл эмексевер адам экенинъизни, буюк джемаат ишле-

ришен мешгъуль олгъаныгъызны яхшы бнлемиз, Амма мен бир шейни бильмек истейим.

— Сорангъыз,— деди Энвер, гуя имтиан берип оламагъан студент киби къызарып.

— Сиз театрге насыл бакъасынгъыз?

— Театрге пек яхшы бакъам амма, теэссюф ки, оны чокъ корип оламаймыз,— деди Энвер.— Мына, корьгенингъиз киби, ишимиз кергин, шеэрге сийрек барамыз, айны бунынъ киби, театрлер де бизге сийрек келелер. Мына сизлер киби буюк санъат усталарынен корюшкен кунюмиз исе бизлер ичюн байрам ола. Спектакллерни эсасен телевизордан бакъамыз. Ташкентке кельгенингъизни, анда, мен шахсен яхшы таныш олгъан урьметли драматургъымыз Александр Корнейчукнынъ «Юрек хатрасы», Леонид Зориннынъ «Тадж кийдирюв» киби пьесаларыны косътергенингъизни газеталардан окъуп бильдик. Лякин кене айтам, барып бакъагъа ич де имкян олмай.

— Программанызнен акъикъатен де яхшы таныш олгъанынгъыз корюне,— деди Ульянов, вакъыт меселесине кельгенде исе акъикъатен де о сизлерде аз. Шу себептен занымджа, койлюлерни спектакллеримизге беклсmeden озюмиз койлюлернинъ узурына кельмек керек экенимиз. Бугунъ биз булгъа кене бир кере шаат олдыкъ...

Къызгъын тымар куньлерни кериде къалды. Энвер межджурнеттеки юз тонна ерине «мавы гемисининъ» бункеринден 170 тонна памукъ бошатты. Планны арткъачынен эда этти, лякин гектар башына кельгенде былтыркинден алты центнер эксик олды.

— Ёкъ,— деди Энвер, къошкъатар бизге кечмей, о муреккеп ве умумен республикада кутълевий экмге келишмей. Биз ичюн энъ яхшысы докъсан сантиметрли сыналгъан усул...

Иылнынъ сонъунда памукъчылыкъны инкишаф эттирювге къошкъан буюк иссеси ичюн Энвер Алиев Ленин орденинен мукафатланды.

Декабрь 18-де Кремльде секизинджи чагъырылыш

Энвер Алиев озь омюр ёлдашы Фазиле Алиеванен барабер.

СССР Юкъары Советининъ бешинджи сессиясы ачылды. Депутатлар бутюн кунъ халкъ хозяйствосыны инкишаф эттирюв, Девлет планы, Девлет бюджети акъкъында докладларны динъледилер. Сессияда экинджи куню мунакъшалар башланды. Украина, РСФСР, Туркменстап векиллерин чыктышта булундылар.

— Сёз Эрменистан республика профсоюзлар советининъ ренси, депутат Тарджуманян аркъадашкъа. Депутат Алиев азырлансын,— деди меджлиске ренсилик япыджы.

Депутат Алиев азырлансын, деген сёзлерини эшиткенде Энвер тап бир тюрюю олды. Эеджанланды. Юреги сыкъ-сыкъ уруп башлады. Эбет, о бу дакъкъаларгъа озюни азырлай эди. Лякин, эписи бир ички кергинлик онъа тынчлыкъ бермей. Шу саниелерде, илериде оладжакъ чыктышкъа насыл азырлангъаны, озьлерини раатсызлагъан насыл меселелерини котермек кереклигини тюшюнгени, къач керелер язып, йыртып, кене язгъан козь огюнден кинполенгасы киби кечти.

— Сёз Ташкент Областинынъ Акъкъургъан райониндаки «Озъбекстан ССРнинъ бешйыллыгъы»адына теджрибе-нумюне хозяйствосынынъ тракторджысы, Озъбекстан ССР Янгъыл сайлав округындан депутат Энвер Алиевге бериле.

Алиев бу сёзлерини, санки дерсинъ, тюшюнде эшиткен киби ола. Бельки дикъкъатсыз отурадыр, дерсинъиз. Ёкъ, ёкъ! Ич де! Энверде ойле адет ёкъ. Эр бир сессияда, онынъ эр бир меджлисинде депутатларнынъ чыктышыны о буюк дикъкъатнен, бутюн барлыгынен динълей. Энъ характерли фикирлерини, теклифлерини дефтерине къайд эте.

Шимди эеджанлангъанындан озюни сархуш киби дуя эди. Энвер янында отургъан аркъадашынынъ: Алиев, эшитесинъми, сёзини сапъа берелер, деген сесини эшиткенде тап сескенген киби олды. Озюне келип, еринден турды ве минберге ёл алды. Президиумда партия ве укуметинининъ ёлбашчылары отуралар. Залдаки юзлернен козь-

лер дикъкъатнен орта бойлу, къавий мучели, корюпиштен пек саде кишининъ минберге кеткенини козь этип туралар. Мына, инает о ерине кельди. Озь нуткъынынъ тезислерини огюне къойды. Залгъа бир бакъып алды. Тынчланды ве айтып башлады. Бу ерде мен онынъ Юкъары Советтеки шу чыктышыны олгъаны киби, толусынен кетирмек истейим:

«Депутат аркъадашлар! Совет адамлары СССРнинъ 50 йыллыгъыны мемлекет халкъ хозяйствосынынъ бутюн сааларында янъы эмек мувафакъиетлеринен къаршылап алдылар. Кунешли Озбекстаннынъ эмекдарлары, онынъ шанлы памукъчылары бу сене памукъчылыкънынъ тарихында даа корюльмеген мувафакъиетлерге ириштилер. Ватанымыз бизден 4 миллион 710 бинъ тонна памукъ алды.

Пайтахт Ташкент областынынъ памукъчылары девлетке 402 бинъ тонна — пландан 37 бинъ тонна зияде «акъ алтын» теслим этип, умумий ишке салмакълы иссе къоштылар. Мемлекетнинъ эр бир зираатчысы, юбилей йылынынъ юксек берекети ичюн куреште иштирак эткенлерининъ элсини озь къуванч ве ифтихарларыны ис этелер.

СССР Юкъары Советининъ музакересине къойылгъан меселелер совет адамларынынъ тамыр менфаатларына джевап берелер. Оларнынъ чезилюви девлетимизининъ икътисадий къудретининъ плерики осюшине, халкъларынынъ бозулмаз достлугъыны къавийлештирювге, Совет Социалист Республикаларынынъ алай миллетлери ве халкъларынынъ чечекленювине ярдым этеджектир.

Мангъа, адий совхоз ишчисине, бизим девлетимизининъ алий органында озь фикирлерини сёйлемек имкяны догъды. Мен, Озбекстан памукъчылары адындан, Советлер Бирлигининъ Коммунист партиясына, онынъ Ленинджи Меркезий Комитетине, Совет укуметине, памукъчыларгъа, бутюн кой эмекчилерине эр кунъки, эр тарафлы ярдымлары ичюн юректен тешеккюримни бильдирмек истейим...»

Къоджаман залда гурьдели эльчирпмалар янъгырады. Энвер бир къач сание тезислерден козьлерини коте-рип, шенъ ве эеджанлы черенен депутатларгъа бакъты. Онъа шимди тек мында отургъанлар дегиль де, уджсуз-буджакъсыз памукъ ызанларында чалышкъан памукъчы-лар, йыл-он эки ай онынънен ян-янаша манълай тернини тѣкип «акъ алтын» етиштирген аркъадашлары да эльчирп-къан киби олды.

Э, о бугунъ памукъчыларнынъ къолай олмагъан эме-ги, оларны эеджанландыргъан проблемалар акъкъында айтаджакъ. Энвер кене нуткъуны девам эттирди:

«Бу йыл кой хозяйствосы ичюн сийрек ола тургъан агъыр йыл олса да, биз девлетке даа чокъ памукъ теслим этмеге къарар бердик. Бизде, Озъбекстанда, памукъ осюм-лиги къутучыкъларынынъ пишови ве нормаль ачылувы ичюн семсерли температуралар олмагъанындан толайы, теляшлы вазнет мейдангъа кельди ки, бу, берекетли вакътында тымар этип алувы токътатып турар эм де азырланылгъан памукънынъ кейфнетини эксильтювге се-беп ола билир эди. Биз аванынъ ярамайлыкъларынен курешини къолнен дегиль де, илимнен, къудретли техника-нен сляланып алып бардыкъ. Биз, мен ёлбашчылыкъ япкъан звенода, берекетнинъ пишовини тезлештирмек ичюн памукъ осюмликлерини ишлевни къуветлештирювге, берекетли машиналарнен тымар этиювге озъ вакътында азырламагъа, дефолляцияны кейфнетли отъкермеге, ты-мар машиналарынынъ махсударлыгыны юксельтмеге, етиштирилген берекетнинъ тымарыны 10—15 иш куню-де битирмеге къарар бердик. Совхозымызнынъ механизаторлары памукъ сачыджы республикаларнынъ бутюн ме-ханизаторларына эки сыралы бир машинанынъ мевсимде памукъ джыювыны 100 тоннагъа чыкъарувы эльде этмек, механизмлернен джыйылгъан памукънынъ севнесини 90—95 процентке юксельтмек даветинен мураджаат этти-лер.

Бу тешеббюске памукъ сачыджы республикаларнынъ

алай механизаторлары кьолтуттылар. Биз шу даветимиз КПСС Меркезний Комитети тарафындан такъдирленгенине къуванамыз.

Бугуиъ, депутат аркъадашлар, биз, сизге звеномыз озъ сѣзюни намуснен эда эткени акъкъында доклад этемиз. Биз эр бир гектардан 50,6 центнер памукъ алдыкъ. Девлетке 323 тонна памукъ сатылды. Этиштирилген бутюн берекетиниъ 291 тоннасы, яни 95 проценти машиналарнен тымар этилды. Умум совхоз боюнджа эр бир памукътымар машинасы мевсимде 140 тоннадан берекет джыйды. Звеномызнынъ эр бир азасына 32 тонна памукъ тюшип, эр бир центнериниъ озюне мал олув кыймети пландаки 23 рубле ерине 18 рублени тешкиль этти. Бутюн истисал косьтергичлеримиз 1971 сенесининъкинден юксектир. Бизим мунафакънетлеримиз бу — сынъыр дегиль, чюнки даа юксек берекет алмакъ мумкюн. Бунынъ ичюн памукъ осюмликлерини даа яхшы асрамакъ керек. Бизим памукъ истисалыны юксельтювге имкян догъургъан, даа файдаланылмагъан резервлер бар. Бу — тарлаларгъа чыкъарылгъан кубрелерини, хусусан ернинъ берекетлилигинен багълы оларакъ азот кубресинен къарышыкълыгъы 1:1, 2-ни тешкиль эткен фосфор кубрелерини чокълаштырувдан ибареттир. Келеджек йылгъа ер сюрюв вакътында, яни декабрьге къадар чыкъарылгъан фосфор бу — юксек берекет ренидир. Языкъ ки, бизге хусусан ер сюрюв вакътында суперфосфат этишмей.

Яни башкъа бир меселени алайыкъ. Памукъ осюмликлери топракынынъ тегиз дымлылыкъта турмасы ичюн тарлаларнынъ устю анджакъ тегиз олмасыны талап этелер. Бизде йылда тек экишер ай ишлеген, къалгъан вакъытлары исе токътап тургъан ер сюрюв тракторлары етерлик мыкъдарда. Эгер бизде оларгъа тиркельген куреклер, грейдерлер, скреперлар киби кедиклер олса эди, о вакъыт ернинъ усть къатынынъ тегизленмесини яхшылаштырув боюнджа ишлерини йыл бою алып бармакъ мумкюн олур эди. Бу, берекетни юксельтмеге, умумий па-

муқъ джыювны арттырмагъа ижкян догъурыр эди. Языкъ ки, бизде бойле кедиклер етишмей.

Я да ерни ишлеген тракторны алайыкъ. Мен трактор-джым. Ерни ишлеген 50 ат къуветиндеки тракторда чалышам. Бу, эки сыралы культиваторлар, сачув ве тымар машиналары ичюн яхшыдыр. Лякин, шимди, совет инженерлери, конструкторлары янъы дёрт сыралы памукътымар машиналары, дёрт ве алты сыралы культиваторлар, сачув машиналары яраттылар. Бу янъы асма техниканен чалышкъанда 50 ат къуветиндеки трактор къызып кете, юксек махсулдарлыкъны темин этип оламай. Шунунъ ичюн 80—90 ат къуветинде, къудретли ер ишлеген тракторларымыз олгъаныны истер эдик ки, бу, механизаторларнынъ эмек махсулдарлыкъыны 1,8—2 кере арттырыр эди. Гербицидлер памукъчылыкъта эмек сарф этювни кескин суретте къыскъартувгъа, берекетни юксельтювге ярдым этелер. Языкъ ки, олар да етишмей. Гербицидлерни къулланув арттырылса яхшы олур эди.

Къыйметли депутат аркъадашлар! Районымызнынъ ишчилери, колхозджылары ве мутехассыслары манъа СССР Юкъары Советининъ сессиясында бизим совхозымыз ве районымыз акъкъында, бизим кой эмекчилери акъкъында, сейлемемни риджа эттилер. Мен ве меним иш аркъадашларым энди, яринки кунъ акъкъында докъузынджы беш йыллыкънынъ учюнджи сенесининъ берекетин акъкъында тюшюнджелер ве къайгырувларнен яшаймыз. Биз ялынъыз эльде этильген мувафакънетлерни къавийлештирюв дегиль де, айны заманда звенонынъ эр бир гектарындан 55 центнерден памукъ алмакъ ичюн курешмеге къарар бердик.

Бизим Акъкъургъан районымыз Озбекстаннынъ энъ буюк ве илери кеткен районларындан биридир. Районымызнынъ хозяйстволары бу сене девлетке тек памукъ хаммалындан 100 бинъ тоннагъа якъын — пландан 24 бинъ тонна зияде сатты ве эр гектардан орта эсаппен 33 центнер берекет алуvgъа ириштилер. Етиштирилъген бутюн

берекетиниң 80 проценти машиналарнен джыйылды. Бизим Ленин орденли пумюне-теджрибе хозайствомыз — «Озбекстан ССРиниң бешйыллыгы» совхозымыз эр гектарда 39,3 центнерден берекет аларакъ, девлетке 16 биң тонна памукъ сатып, районниң мувафакъиетлерине мунасиб иссе къошты. Совхозымызда памукънынъ 95 проценти машиналарнен тымар этильди.

Бизим районуымыз ве совхозымыз ялынъыз юксек берекетлеринен, кой хозайствосы истисалынынъ зенгин им-кяпларынен дегилъ де, яхшы адамларынен, чокъ миллетли анлесинен де шаплыдыр. Бизде 47 миллетиниң ве халкъ-нынъ векиллери яшай, чалышалар. Меселя, меним звеном-да олгъаны-оладжагъы 10 адам бар, амма олар беш миллетиниң векиллери: Озбеклер, руслар, таджиклер, коре-ецлер. Мен озюм — татарым, Кърымда догъдым. Биз эпимиз тувгъан агъа-къардашлар киби чалыша, дост яшай ве ялынъыз бир шейни — халкъ ве партия алдында озъ зираатчылыкъ борджумызны намуснен эда этмек ичюн яхшы чалышмакъны тюшюнемиз. Совхозымызда яхшы эвлер олып, олар газлаштырылгъан, сув агълары бар. Балаларымыз мектеплерде, орта ве алий окъув юртларында окъуйлар. Къыскъасы, биз улү дайимиз Владимир Ильич Ленин васнет эткени киби яшай ве чалышамыз.

Аркъадашлар! Памукъчы — бу къыйын, лякин урьметли зенаат. Памукъчылыкътаки мувафакъиетлерге бизим партия ве укуметимиз тарафында юксек къыймет кесиле. Озбекстан памукъчыларынынъ исрарлы ве намуслы эмгеги укуметиниң юксек мукафатларынен такъдирленильди. Кечеплерде мен Ленин орденинен мукафатладылар. Партиямызнынъ Меркезий Комитетине, Совет укуметине, СССР Бирлиги Юкъары Советиниң Президиумына эмгимизге юксек къыймет кескенлери ичюн юрегимден тешеккюримни айтам. Бу бизни, Ватанымызнынъ чечекленюви огърунда даа яхшы чалышмагъа меджбур эте. Бизим хозайствомызнынъ, районуымыз ве областымызнынъ экекдарлары, бутюн совет адамлары киби, джемиетимиз-

нинъ икътисадий ве ичтимай инкишафы боюнджа партия тарафындан белгиленген планларны бирдемликнен такъ-дирлей ве оларны омюрге кечирювни озьлерининъ джандан иши саялар.

Мен СССР халкъ хозяйствосынынъ 1973 сенесиндеки инкишафы ве мемлекет бюджетини тасдыкълав теклифине къошулам. Бу азаматлы планларны омюрге кечирюв эр бир совет адамы онынъ ичюн яшагъан ве чалышкъан макъсадгъа — Ватанымызнынъ илериде де чечекленювине алып барыр.

Дикъкъатынъыз ичюн тешеккюр!»

Энвер Алиев бу сёзлерни айтып минберден тюшкенде президиумда отургъанлар, залдаки депутатлар оны гурь-делл эльчирпмаларнен алгъышладылар.

Тенеффюс вакътында чокътан-чокъ депутатлар келип, мундериджели чыккышы ичюн Алиевни хайырладылар. Оларнынъ арасында танышлар да, шахсен таныш олмагъанлары да бар эди.

— Энвер, сенинъ чыккышынынъ бегенмедим, — деди кулюмсиреп онынъ янына кельген Татарстан АССР Министрлер Советининъ Реиси, депутат Османов.

— Не ичюн?

— О керек, бу керек, фелян шей етишмей, дейсинъ. Санки дерсинъ ич бир шейинъиз ёкъ.

— Укумет бизден памукъ, эм йыл-йылдан чокъ памукъ талап эте, — деди Алиев. — Биз де озюмизге керек шейлерни талап этмек борджлумыз. Не, ёкъса янълыш айттыммы?

— Ах, ярамаз, — деди Османов. — Бакъ сен оны насыл талапчан?..

Экинджи куню газеталарда Энвер Алиевнинъ нуткъынен ян-янаша Озьбекстандан кене бир депутат — республика Илимлер академиясынынъ президенти Абид Садыкъович Садыкъовнынъ нуткъы да басылып чыккы. Бирлик Советининъ меджлисинде чыккышта булунгъан Абид Садыкъович да Алиевнинъ айткъан меселелерине токъ-

талгъан ве даа махсулдар ве мукеммель памукътымар машиналары, культиваторлар, топраккъа гербицидлер къоймакъ ичюн донатмалар, тиркемелер чыкъармакъ ичюн зарур имкянлар яратмакъны риджа эткен.

— Меселени пек догъру къойгъансыз,— деди Алиев Садыкъовгъа тешеккур бильдирип.— Памукъчылыкъны инкишаф эттирмек ичюн мытлакъ бу меселелерни аль этмек зарур. Биринджи небетте кучьлю тракторлар керек...

Бираз огге кетип шуны айтмакъ истейим. Алиевниниъ фикирине къолтуткъанлар чокъ тапылды. Албу исе, бу меселе тек памукъчылыкънынъ дегилъ де, зираатчылыкъ ве кой хозяйствосынынъ бир сыра дигер сааларыны да илсрилетювни чаналата экен. Партия ве укюмет ёлбашчылары, аит муэссиселерниниъ етекчи мутехассыслары Алиевниниъ юксек мишберден айткъан фикирине буюк диъкъятнен янаштылар. Нетиджеде бир къач йылдан сонъ мемлекетимизниниъ тарлаларында кучьлю К-700 маркалы тракторлар пейда олдылар.

Сессия куньлеринде Энвер Алиевниниъ кейфи яхшы, руху юксек эди. Бу тесадюфий дегилъ. Шакъамы я, арабаджы Алининиъ огълу, адий тракторджы Энвер Кремльде мемлекетимизниниъ энъ аллий органында чыкъыш япа. Оны динълейлер. Онъа эльчырпалар. Оны хайырлайлар. Сессиядан сонъ Къызыл мейданда кезинир экен, бутюн Москва байрам тантанасында, даа дюльбер, даа джыйыныкълы олып корюнди. Догърусыны айткъанда эм шай да эди. Сессия биткен сонъ арадан бир кунъ кечти ве Кремльниниъ Съездлер сарайында КПСС Меркезий Комитетининиъ СССР Юкъары Совети ве РСФСР Юкъары Советининиъ СССР мейдангъа келювининиъ элли йыллыгъына багъышлангъан бирликтеки тантаналы меджлиси олды. Экинджи куню онынъ иштиракчилери ичюн къабул мерасими отъкерильди. Энвер Алиев совет ёлбашчыларынен бир сырада чет элли мусафирлерден Фидель Кастро, Гэсс Холл, Родней Арисменди, Долорес Ибаррури киби бутюн дюньягъа

мешур адамларнынъ чыкъышларыны динъледи. Эвге пек буюк теэссурутларнен къайты.

* * *

1973 сенесининъ баари зираатчылар ичюн яхшы кельди. «Бешйыллыкъ» совхозынынъ памукъчылары кунъ-эвельден эр шейин сачувгъа кереги киби азырлагъан эдилер. Онынъ ичюн иш пек тешкилятлы башланды.

Энвер Алиевнинъ звеносы бу йыл да памукъны кеннш ёлакъларнен сачты. Сачув алдында исе топраккъа кереги къдар мааллий ве минераль кубре къойылды. Урлукъны гербицидлер къойып экти. Бойле япылса кийик отлар пек аз чыкъа. Демек сыра араларыны ишлев баягъы къолай-лашаджакъ. Бир афта дегенде урлукълар бир къалмай шердилер. Памукъ яхшы инкишаф этип башлады. Звено башы бу йыл къоркъмадан энъ аздан элли центнерден памукъ бермеге меджбурнет алды.

Энвер Алиев Юкъары Советнинъ нсвбеттеки сессиясына раат-раат кетти. Чюнки ишлери яхшы эди.

Юкъары Советнинъ сессиясына эр вакъыт самолётнен кеткен депутат бу сефер поезднен бараджакъ олды. Русени сейир этип кетмек истеди. Ташкент демир ёл вокзалына келип, Москвагъа кеткен поездгъа минди. Шу арада проводник келип:

— Энвер Алиевич, чет элли бир эльчи бар, эгер разы олсапъыз Сизинъ купеге ерлештиреджек оламыз, итираз этмезсинъизми?— деди.

— Ич бир тюрлю итиразым ёкъ,— деди Алиев.— Буюрсын!

Арадан чокъ кечмеден проводникнинъ озгъаруvinда купеге сарышып, муляйим бакъышлы, арыкъ черели бир огълан келип кирди. Русча селям берди. Таныш олдылар. Ады Хельмут экен. Берабер онынъ чемоданларыны ерлештирдилер. Москвагъадже баягъы ёл. Лаф эте, лаф эте кеттилер.

Хельмут Пакстаншынь Исламабад шеэринде ачылгъан ГДР векалетханессинде чалыша экен. Отпускагъа чыкъ-къан. Эвлеринне къайта экен.

— Бойле пек узакъ да, не ичюн самолётнен къайтма-дыгъыз?— сорады Энвер.

— Исламабадда бизимкинен ян-янаша совет векалет-ханеси де бар. Анда чалышкъан москвалы бир достум-нынъ къадыны огълан тапкъан. Бир-эки бахшышлар ёллады. Шуларны берип, эм Москваны да сейир этип, сонъ поезднен Берлинге кетеджем. Эм озюм де Шаркъ-нынъ тарихий шеэрлери — Къабул, Бухара, Самаркъанд, Ташкентни корьмеге чокътан авес эте эдим. Иште москвалы достум себебчи олды...

— Я къорантанъыз къайда?— сорады Алнев.

— Даа эвли дегилим,— деди Хельмут. Иште, шимди барсам эвленеджегим. Анам, бабам Карл Маркс-штадтта отуралар.

— Эвледжек олсанъыз баягъы пара топлап кетедир-синъыз?— деди Алнев кулюп.— Буюк той япаджакъсынъызмы?

— Буюк пара къайдан олсун. Мен бизнесмен дегилим де! Айлыкъ къазанчларым, vessелям.— Мен Пакстанда чешит адамларны корьдим,— деди Хельмут.— Лякин эса-сен халкъ фукъаре. Мен эвге къайтаджакъта мына буны алмакъ ичюн,— о элиндеки къолчакъларны косътерди,— тюкянгъа кирдим. Сокъакъны бойлап кетем, эки тарафы рекламаларнен яраштырылгъан сыра-сыра тюкянлар. Алтын, бриллиант, не джанынъ истей, эр шей бар. Лякин муштерилер деерлик ёкъ. Ара-сыра Америкадан, Англия-дан, Аргентинадан кельген зенгинлерини расткетирмек мум-кюн. Чюнки тюкянларда эр шей пек паалы. Адамларда исе пара ёкъ. Мемлекет эалисининъ 5 процентни пек зен-гини яшай, 95 процентни исе фукъаре. Эбет, фукъарелер бу тюкянларгъа кельмейлер. Ёлларда ач-чыплакъ, тиленип юрген адамларны эр адымда корьмек мумкюн...

Энвер лафны кене тойгъа бурды:

— Хельмут, барсам эвленеджем, дейсинъиз, сонъ, той-гъа чокъ масраф этмек керек оладжакъмы?

— Не десем экен, Алиев аркъадаш,— деди Хельмут.— Сизинъ парагъа чевирсек 40-50 рубле, бизим паранен эсаплагъанда 200 марка къадар кетеджек.

— Оля, Хельмут, не айтасынъ шу, бу къадар паранен той япылырмы?— деди Энвер яткъан еринден турып, багъдаш къурып отурыркен кулюмсиреп.— Бизде эки-учъ аркъадаш ресторангъа кирсе энъ аздан 70-80 кумюш ташлап чыкъа.

— Ой-ля-ля!— деди Хельмут.

— Бу къыркъ рублеге той япып не аладжакъ да, кимни чагъыраджаксынъ?

— Меселя, апайымнынъ тарафындан къайнатамны, къайнанамны, къайным ве корюмджемни чагъырырым. Биз тарафтан анам, бабам олурлар. Пиво алырым, бир домуз баласыны, бир-эки дане де тавукъ сойсакъ етер. Гитара чалырмаыз, я да магнитофон чалдырырмаыз, сонъ даа не керек?

— Э-э, бу той дегиль, бир отурыш экен даа!— деди Алиев.— Тойны сиз бизге келип коръсе эдинъиз...

— Я сизде насыл ола?— меракъланды мусафир.

— Меселя, мен тракторджы олып чалышам. Эгер огълумны эвлендиреджек олсам онъа мебель, килим, даа башкъа уфакъ-тюфек алмакъ кереким. Зияфетке де къолум-къомшу, дост-эш, сой акъраба дегендай учъ юз къадар адам чагъырам. Бунъа учъ биш кумюш къадар пара масраф этиле. Базы адамлар исе, он-он эки биш де масраф этелер.

— Ха!— деди Хельмут,— бу, янъы параданмы?

— Эбет, биз алтмыш бир сенесинден берли эр шейни янъы паранен эсаплай ве айтамыз.

— Ой-ля-ля!!!— деди Хельмут кулип,— бу парагъа бизим ГДР-нинъ ярым адамыны эвлендирмек мумкюн!..

Атлар кишнешип танышыр, инсанлар — сёйлешип, дегенлери киби, эки ёлдаш ёл бою субетлешип, яхшы таныш

олдылар ве энди Москвагъа кельгенде олар эски достлар киби самимий савлукълаштылар.

Эки кунь девам эткен сессия биткеннен Энвер кене эвге ашыкъты. Чюнки тамам берекетнинъ талийи чезилеяткъан куньлер. Вакъытнынъ эр бир дакъкъасы паалы. О, Москвадан акъшам кельген олса, экинджи куню тапъ атар атмаз тарлада эди.

Арадан къыркъ кунь кечти. Эр бир тюпте 2-3 данеден къутучыкъ ачылгъан сонъ дефолнациягъа киришти. Чокъкъа бармадан япракълар къавоап башладылар.

— Энвер, шорбаджылар тымаргъа башламакъ керек, деп зыкъарлайлар, не япсакъ экен?— деди сентябрьнинъ онунджи куню бригадир Мустафа Падншев Алневнинъ звеносына келип.

— Даа вакъыт бар Мустафа, бир къач кунь даа беклемек керек,— деди Алнев.

— Мен де ойле фикирдем, амма ашыкътыралар...

— Ашнынъ къувамыны ашчы билир,— деди Энвер.— Яхшы, ярындан чыкъайыкъ. Коресинъ де, япракълар даа кереги киби тѣкюлип битмедилер. Памукъ пусюр оладжакъ. Эки-учъ куньге деп йыл-он эки ай япкъан эмеги-мизининъ къыйметини тюшюрмек керекми? Кимге-кимге, лякин буны санъа анълатманынъ кереги якъ. Памукъчылыкъ саасында ильмий иш алып барасынъ. Бу инджеликлерни менден яхшы билесинъ. Айт, анълат, исбат эт оларгъа.

Арадан эки кунь кечти. Механизатор «мавы гемн»сини «акъ денъизге» чыкъарды. Лякин тарланынъ бу башындан дигер башына бир кере барып кельди. Машинанынъ моторыны сѣндюрди. Дефтер, къалем алып эсап-китап япты. Кене де эрте. Эки-учъ кунь даа беклесе гектар башына элли центнерден берекет алмакъ мумкюн. Шимди башласа, патласа-чатласа къыркъ секиз центнерден оладжакъ. Энвер комбайнына отурып гаражгъа къайтты.

— Оля, Энвер, хайырлысымы шу, кеткенинънен кель-

генинъ бир олды,— деди гараж мудирини Аппаз Къуртбе-
дишов.

— Эпси еринде, раатсызланма,— деди Алиев.

Инает, Сентябрь 15-те звенода тымар башланды. Кунь-
де 12-15 процент памукъ джыйылды. Секиз кунъ дегенде
план о якъта турсын, меджбурнетни де арткъачынен тол-
дургъаны акъкъында рапорт берди. Етиштирилъген бере-
кетнинъ 90 процентни машинанен йыгъыштырылды. Шу
йылы Энвер, гектар башына 50,6 центнерден берекет
алып, джеми берекетнинъ 95 процентини комбайннен ты-
мар этти. Бу, бутюн Озъбекстанда энъ юксек косътергич
эди.

Сентябрь 24-те Ташкенттеки Санъат сарайында Озъ-
бекстангъа Халкълар достлугъы ордени такъдим этильди.
Шу мунасебетнен айтылгъан нуткъта шойле денильген
эди:

«Памукъ тарлаларынынъ усталары Хафиз Палванов,
Мамаджан Дададжанов, Турсунай Ахунова, Шаймардан
Къудратов, Светлана Продан, Мария Ковалёва, Энвер
Алиев, Джават Кучиев ве башкъа бир чокъ азаматлар
озълеринынъ шанлы эмеклеринен мемлекетимизде ляйкъ
шурет къазандылар...»

Республика шу йылы Ватангъа 4 миллион 900 бинъ
тонна памукъ сатып, план ве меджбурнетини арткъачынен
ерине кетирди. Тымар эрте екюнленди. Озъбекстаннынъ
бутюн район ве областлары берекет байрамыны откериپ
башладылар.

Ватанны 103 тонналыкъ памукъ сарпанынен къуван-
дыргъан Акъкъургъан районынынъ зираатчылары да акъ-
лы оларакъ берекет байрамыны къайд эттилер. «Къайтар-
ма» ансамблимининъ артистлери «Акъкъургъан», Сеги즈ба-
ев совхозларында, «Янъы аят», Навоий адына колхозлар-
да озъ санъатларыны нумайыш эткен сонъ, «Озъбекстан
ССРнинъ бешйыллыгъы» совхозына кельдилер.

Декабрь 1 куню совхознынъ меркезиндеки клуб шень-

шерамет, кийинген-кѳушангѳан адамларнен толды. Памукѳчыларнынъ узурна санѳаткярлар, яызджылар, шаирлер мусафирликке кельген эдилер.

«Кѳайтарма»нынъ коллективи озюнинъ юрекни эеджанландырыджы йырлары, шенѳ оюнлары, джазибелли музыкасынен зираатчыларны кѳувандырды.

— Энди шаиримиз Билял Мамбет, бу совхознынъ белли памукѳчысы Энвер Алневге багѳышлагѳан «Депутат» адлы ширишин акѳуйджакѳ,— деди ансамбльнинъ конферансьеси Аблямит Умеров. Санагѳа чыкѳкѳан шаир окѳуп башлады:

Тарланы экинджи эвинѳе чевирдинѳ,
Намлы памукѳчымыз, депутат Энвер.
Берекет топлагѳан эпѳ кѳызгѳын девирде
Ишкузар кѳальблерге сен имдат Энвер.
Ярышта эр даим огде адымлап,
Янѳы кѳазанчларны эльде этесинѳ,
Тарланѳдан эп артыкѳ берекет топлап,
Кузѳ кельсе машина рулоне кечесинѳ.
Дженкявер чагѳырув олды адетинѳ,
Издешинѳ олдылар йигитлер, кѳызлар,
Эмегинѳ шеревлей партия, девлетим,
Пыл-йылдан чокѳлаша сендай йылдызлар...

Кене бир афтадан сонѳ депутат Алнев Москвагѳа, сепкиндинджи чагѳырылыш СССР Юкѳары Советининѳ еднинджи сессиясына кетеджек.

Кѳомшусы Дилявер Кѳалафатов кирип: «Энвер агѳа, Москвагѳа бармакѳ, Кѳызыл мейданны озѳ козюнен корѳмек, даиймиз Ленининѳ тюрбесини зиярет этмекни пек истейим амма, бир озюм кетмеге козѳ кестирип оламайым. Мени де озюнгѳизнен барабер алып кетмезсинѳизми? — деди.

— Буюр, алып кетейим,— деди Алнев.— «Россия» мусафирханесинде меннен барабер яшарсынѳ, сессиядан бош

вакытларда санъа Москваны да, Қызыл мейданны да—
эписини косътеририм.

— Догърусыны айтасызмы шу?

— Бунынъ не шакъа ери бар? Джан къурбан, алке-
тейим.

— О-ляя! Вот маладес Энвер агъа,— деди Дилявер.—
Айса азырлыгъымны кореберейимми?

— Коребер!

Энвер мусафирханеге ерлешкен сонъ, «сен раатланып
тур», деп Диляверни номерде къалдырып, озю Кремльге
регистрациядан кечмеге кетти. Ашыкъмагъа шей ёкъ. Му-
сафирханеден чыкып, темиз авада тойып-тойып нефес
алыркен, дюльбер акъкъайынлар янындан кечкен ёлчыкъ-
тан яваш-яваш Қызыл мейдангъа таба адымлады.
Барып джедвельден кечти. Стол устюнде, бугунъ декабрь
11-де чыкъкъан «Правда», «Известия» газеталары ята.
Энвер озюнинъ даимий ёлдашы, севген газетасы «Извес-
тия»ны алып, янъылыкъларны козьден кечирмеге баш-
лады

Биринджи санфедде СССР Юкълары Совети Президиу-
мынынъ Ферманы басылгъан. Энвер яваш четке чекилип,
дикъкъатнен окъумагъа башлады:

...1973 сенеси Бутюнсоюз социалист ярышында эм де
памукъ захире ве дигер кой хозяйствосы махсулатларыны
азырлав эм де девлетке сатувны чокълаштырув боюнджа
алынгъан меджбуриетлерини эда этювдеки шуретли эмеги
ичюн ашагъыдакилерге Социалист Эмеъ Қъараманы ун-
ваны эм де Ленин ордени ве «Оракъ ве чёкюч» алтын
медали берильсин...

Алиев меракъланып мукаяфатлангъанларыны фамилия-
ларыны окъуп башлады. Абдурахманов Базарбай, Азимов
Камал, Алиев Энвер...

— Алиев Энвер! Менми бу? Қъаршысына — «Ташкент
область Акъкъургъан районындаки «Озбекстан ССРнинъ

бешйыллыгъы» совхозынынъ звено башы»,— деп язылгъан Эписи догъру. Демек о — Къараман!

Къуванчны пайлашаджакъ олып сагъына, солуна бакъты. Лякин ич бир таныш адам корюнмеди. Газетаны дёрт буклеп джебине къойды да, Кремль азбарына чыкъты. Салкъын декабрь авасына акъ джигерлерини толдуруп нефес алды ве Спасск къапысы таба адымлады. Тышкъа чыкъткъан сонъ догъру мусафирханеге кетти.

Кельсе, оада кимсе ёкъ. Бираздан Диявер пейда олды.

— Айды, Диявер, ресторангъа барып юзер грамм коньяк ичейик,— деди Алиев.

— Айдынъыз, Энвер агъа!— деди Къалафатов, амма койдешининъ чересиндеки шенълик аляметининъ сыры неде экенини анълап оламады. Сорамагъа да чекинди. Ким биле оны, бельки таныш-билишлеринен корюшкендир, эр альде, учъ йылдан берли энди алты, еди кере Москвагъа сессиягъа кельди. Танышлар арттыргъандыр. Ишлери исе еринде. Не ичюн къуванмасын?

Алиев койдешини мусафирханенинъ ресторанына алып тюшти. Юзер грамм коньяк, аш, сув дегендайын сымарлады. Официант сымарышны къабул этип кеткен арада Энвер джебиндеки «Известия»ны чыкъарып Дияверге туттурды ве газтанынъ биринджи саифесиндеки ферманы косьтерип:

— Мынавыны окъуп бакъ,— деди.

Диявер дикъкъатнен окъумагъа башлады. Бираздан окъумакътан токътап, Энверининъ кулюп тургъан юзюне тикильди, кене газетагъа бакъты да:

— Энвер агъа, Сизге къараман унваны бергенлерми шу?— деди.

— Э!— джевап берди Алиев.

Диявер отургъан еринден атылып турды да Энверни къучакълады, опыти.

Этрафтакилер де бу алгъа шашып бакъмакъта эдилер. Лякин, акъыкый вакънадан кимсенинъ хабери ёкъ. Тек

янашадаки столда аш ашап отургъан эппейн яшындаки къартый бу эки кърымлынынъ лафыны анълады, гъалиба, ашамакътан токътап, дикъкъатнен динълене эди.

— Окъумагъа билесинъизми?—деди Къалафатов къартыйге мураджаат этерек.

— Эбет,— джевап берди о.

— Айса, окъунъыз. Социалист Эмек Къараманы деген унван берильген Энвер Алиев мына бу адам ола!—деди Диливер.

Къартый де оларнынъ къуванчына къошулды. Энверининъ маълаийындан олты, элини сыкъты. Эйи тилеклер билъдирди.

Ресторандан кене озъ номерлерине къайтып кельдилер. Лякин оларнен ян-янаша яшагъан Ташкент областындан кельген депутатларнынъ ич бириси ёкъ. Эписи регистрациядан кечмеге кеткенлер. Эбет, олар Алиевни яхшы тапыйлар, лякин бельки де янъылыкътан хаберлерни ёкътырдыр...

Акъшам устю бутюн делегация Энвер яшагъан одагъа бастырып кирди. Къучакълады, олтылер, оны тёпеге аты, юректен хайырладылар.

Сессиянынъ экинджи куню регистрация болюгинден Алиевнинъ элине конверт тутурдылар ве декабрь 14-те Юкъары Советининъ мукафатлар болюгине кирмесини тайинледилер.

Сессия биткенининъ экинджи куню Кремльде Энвер Алиевге тантаналы суретте Социалист Эмек Къараманы «Алтын Йылдызы»ны ве Ленин орденини такъдим эттилер.

1974 сенеси СССР Юкъары Советине кене сайлавлар отъкерильди. Энвер Алиев экинджи кере СССР Юкъары Советининъ Миллетлер Советине депутат сайланды.

Сайлав алды корюшювлеринде Алиев мемлекетимизнинъ юкъары органинда халкъ векили оларакъ кечкен сайлавдан бу вакъыткъадже япкъан ишлерни хусусында

эсап берди. Бойле корюшювлерден биринде мен де ишти-
рак эттим. Опынъ айткъанларыны меракънен динъледим,
Эвге къайтып кельген сонъ:

— Энвер агъа, деми сайлавджыларнен корюшювде,
депутат оларакъ япкъан пек чокъ джемаат ишлеринъиз
акъкъында айттынъыз, шуларны бир дефтерге язып алса-
нъыз не къадар яхшы олур эди,— дедим. О разы олды.
Еринден туруп, шимди, бир дакъкъачыкъ, деп ичери кирип
кетти. Арадан бир къач дакъкъа кечер-кечмез, кетирип
меним элиме къырмазы къаплы къалын бир дефтер тут-
турды. Ачып, окъуп башладым. Биринджи саифесинде
«Япылгъан ишлер» деген тек эки сёз язылгъан. Демек бу,
тамам мен айткъаным киби, депутатнынъ кунъделикклери.
Эбет, там манада кунъделикклер дегиль, лякии депутат
оларакъ япкъан ишлери акъкъында къайдлар. Окъувны
девам эттирем.

Биринджи язы.

«Озюмизнинъ болукте яшагъан Юрий Кузнецов эвель-
ден ичкиджиликке берильген, шу себептен бутюн вакъыт
къорантасында къавгъа-шамата чыкъарып тургъан, не
ишлеген ерининъ, не япкъан ишининъ темели олмагъан
серсери бир адам эди.

Къач керселер къадыны келип шикъет этти: «Сархуш
олып кельгешиннен мени де, балаларны да урып, сёгюп
башлай, милициягъа айтырым, къапаттырырым десем,
эвинъни-баркъынныны, онъа къошуп озюнъни де якъарым,
таш устюнде таш къалдырмам, деп къоркъуза, бир ярдым-
лар этинъиз, ялварам», деди.

Кузнецовнен бир къач кере корюштим, субетлештим.
Омюрининъ манасыны, бойле яшавдан яхшы бир шей
чыкъмайджагъыны анълаттым, эял эмекнен ишсаиджасы-
на яшамагъа давет эттим. Истесенъ кель, сени озь звено-
ма ишке алайым, берабер чалышырмыз, къазанчынъ да
яхшы олур, дедим.

Инает бир кунъ сабакътан тарлагъа, меним яныма
кельди:

— Энвер! Сенниъ бутюн айткъанларыньны тыюниип бакътым, эписи догъру. Акъылынъдамы, истесенъ кель, звенома ишке алырым, деген эдинъ. Буны шакъанен айт-тынъмы, сайыданмы?— дедн джиддий бакъышнен.

— Бир тюрлю шакъасы ёкъ, Юра. Истесенъ мына шимди билеклеринъни тире де чалышып башла,— дедим.

— Айса ярында ишке чыкъам, разысынъмы?— дес сорады.

— Разым!— дедим.

Чалышып башлады. Эм ишини темиз япа. Пек намус-нен чалыша. Ичмекни ташлады. Озюне яхшы эв къурды. Къазанчы айда 200 рубледен аз олмай. Озю де, къоранта-сы да раат олды.»

Экинджи язы.

«Невбеттеки къабул купьеримнинъ биринде Япъыёл районындаки Свердлов адына ве «Ленинизм» колхозлары-нынъ азалары ёллагъан векиллер келип, эвлерине газ кечирильмегенини, бу иште оларгъа ярдым этмекни риджа эттилер. Район газджыларынен лаф эттим. Иш битмеди. Смета, материал олмагъаныны айттылар. Ташкентке, об-ласть газлаштырув идаресине барып, аркъадашларнен ко-рюштим. Бир йыл дегенде бутюн эвлер газлаштырылды. Колхозджылар мемнюнлер.»

Учюнджи язы.

«Япъыёл шеэр иджра комитети берген сёзюнинъ ас-тындан чыкъмакъта. 100 балагъа къарарлаштырылгъан бала багъчасы тюневин ишке тыююрильди. 2000 ерлик янъы мектепнинъ къуруджылыгъы да юксек сурьатларнен кете. Къуруджылар оны август 30-да теслим этмеге сёз бердилер. 1972 сенеси, июнь 17.»

Дёртюнджи язы.

«Янъыёл шеэрини эр шейин эсапкъа алгъан алда, баш план эсасында къурмакъ меселесини котерип чыкъкъан-лар. Эбет о къолайлыкънен оладжакъ шей дегиль. Чюнки оны япмакъ ичюн миллионларнен рубле пара айырмакъ

керек. Амма япылмасы зарур иш. Шеэр эп кенишлей. Эгер о пек буюк колем алмаздан, шимдиден баш план эсасында кѳурулып башланса, бу меселени он, йигирми йылдан сонъ чезмектен кѳолай оладжакъ. Бу меселе боюнджа келеджек афта шеэр иджра комитетининъ реиси, шеэринъ баш архитекторы ве даа бир кѳач аркѳадашнен бирликте Ташкентке бармакъ кѳарарына кельдик.

Бешинджи язы.

«Бу шейни айрыджа кѳайд этмек истейим. Мен депутат сайланаджакъта Алимкент кѳасабасында сайлав-джыларнен корюшюв отъкерильгенде, адамларнынъ биринджи риджасы анда буюк, типовой мектеп кѳурдурмакъ эди. Мен халкѳкъа, яптырырым, деп сѳз бердим, амма тюшюнгеним киби кѳолай олып чыкъмады. Область партия комитетине, иджра комитетине бардым. Нетидже чыкъмады. Республика Юкѳары Советине, энъ сонъу Озьбекстан Компартиясынынъ Меркезий Комитетине бардым. Кунъ-купъден осеяткъан Алимкент ичюн буюк, земаневий мектеп пек керек экенини апълаттым, исбат эттим. Ниает, меннен разылаштылар. 1200 балагѳа кѳарарлаштырылгѳан мектеп бойлеликнен былтыр кѳурулып башлангѳан эди. Мына, бугунъ мени мектепнинъ тантаналы суретте ачылув мерасимине теклиф эттилер. Тарлада иш кѳызгѳын. Эр бир дакъкъа эсапта. Лякин бу мектепнинъ кѳурулмасына да аз чапып-чапкъаламадым, аз давалашмадым, аз асабийлешмедим. Озь заметиминъ нетиджесини коръмеге пек истегенимден себеп, мектеп директорынынъ ве районджраком векиллерининъ теклифини кѳуванчнен кѳабул эттим. Янъы мектепте бизлерни духовой оркестрнен кѳаршылап алдылар. Ал галстук такъкъан, мектеп формасындаки балаларнынъ эписи энди сафкъа тизильгенлер. Эписининъ черелеринде кѳуванч. Этраф тер-темиз. Атта чечеклер биле отуртып етиштиргенлер. Мектепнинъ тантаналы ачылувына багъышлангѳан мерасим башланды. Бинъ эки юз бала бир керседен: «Янъы мектеп ичюн партия ве укюметимиз сагъ олсун!»,

«Бизге янъы мектеп къургъан къуруджыларымыз сагъ олсун!», «Бизге янъы мектеп къурдурмагъа къайгъыргъан депутат Алиев сагъ олсун!»— деген сёзлерни айткъанда, богъазыма бир шей тыкъылгъан киби олды, козьлерим торланды. Юзлернен бала гуль-чечеклернен бизге тараф чаптылар. Эпимизиниъ къучакъларымыз гульдестелерге толды. Сонъ, къуруджыларыныъ башы мектепиниъ ремзиъ анахтарыны тантаналы суретте мектеп директорына такъ-дим этти. Манъа исе мектепини ачув акъкъындаки лептаны кесмекни авале эттилер.

Директор бизлерге сыныф одаларыны, устаханслерни, ашхана, клуб, пионер кошелерини бирер-бирер кездирип косътерди. Эписи яхшы, корип джан-юректен къуwandым. О къадар чапып-чапкъалагъанларымызны бир керден унуттым. Бизим ярынымыз олгъан — балаларны къуwandырувда азмы, чокъмы, меним де иссем олгъанына гъуруландым. Депутат оларакъ халкъныны огюнде юзюм ачыкъ олгъанына къуwandым.

Дефтерде даа язылар чокъ. Алтынджи, еддинжи, он бешинджи, йигирминджи...

Оларда депутат, сайлавджылардан тюшкен наказлар боюнджа нелер япылгъаны, кимлерни къабул эткени, на-сыл ярдым косътергени къайд этильген.

1974 сенеси июнь 19-да газеталарда, докъузынджы ча-гъырылыш СССР Юкъары Советине откерильген сай-лавныны екюнлери акъкъында Меркезий сайлав комис-сиясыныны бильдируюи басылып чыкъты. Миллетлер Советине Озбекстан ССРден сайлангъан 32 депутат ара-сында Энвер Алиев де бар эди. Бойлеликнен о экинджи кере мемлекетимизнины юкъары органына халкъ векили оларакъ сайланды.

Бу йылныны язы намукъчылар пцион агъыр олды. Сув етишмей. Экинлерни заурлардан ве коллекторлардан на-соснен чыкъарылгъан сувнен сувармакъ керек олды. Али-ев исе йылныны башында, Озбекстан ССР ве республика Компартиясыныны ярым асырлыкъ юбилейини гектар

башына 52 центнерден берекет алуwнен кършыламагъа сёз берген эди. Вадесининъ астындан чыкъмакъ ичюн эр шейини япты.

Август айында Азербайджандан кельген озъара тешкерюв бригадасынынъ азалары «Озбекстан ССРининъ бешйыллыгъы» совхозында да булундылар. Азербайджан ССР мелнорация ве сув хозяйствосы министри Н. Рустамов ёлбашчылыкъ якъан кърдаш республиканынъ памукъчылары Энвер Алиевнинъ тарлаларыны да козьден кечирдилер.

— Аферин, Энвер! Гозун айдын олсун, памбыгларын пек гузель, сени гальбан тэбрик эдирем,— деди Рустамов Энвернинъ элини сыктып ве янындакилерден бирине пляве этти,— бизим памбыгчылар Энвер гини адлы механизатордан ойренмек борджлулар.

— Сагъ олунъыз, тешеккюр!— деди Энвер. Мыйыгъы алтындан кулюмспреди. Акъылына даа якъында азербайджанлы яш шаир Реим Алхас огъа йнберген «Энверим» адлы шиирни хатырлады. Меракълы ери шу ки шаир оны темиз татар тилинде язгъан. О шиир шимди де тракторнынъ кабинасында тура. Онда шойле дениле:

Эмекле эр инсан эр шейини япмакъта,
Дюньяда эмекле бахтыны тапмакъта.
Инсаннынъ мерамы эмектир, эмектир,
Эмекнинъ озю де сеадет демектир.

Эмекте пишкинлик алдыгъ сен, Энверим,
Огъурлы ишинъни, ёлунъны коремиз.
Шуретинъ къальблерде къалдыра терең из,
Азизсинъ келеджек несиллер ичюн де.

Ингитлер ичинде, дост-таныш ичинде,
Омюрлик итибар къазангъан Энверим.
Инсанда не къадар темиз къальб бар исе,
Халкъынынъ кучюне къошмакъта бир исе.

Инсанда бар исе алевли шад юрек,
Ватаннынъ мукъаддес ишине киришмек,
Керектир даа чокъ, Къараман Энверим,
Памукълар, тарлалар инсангъа яр экен.

Эр саба, эр акъшам истекисн, севгинсн
Чалышып къач йыллар геджеси, кунъдюзн
Яраткъан аджайип «акъ алтын» денъизн,
Шурети сѣнмейджек, Къараман Энверим!

— Машалла, Алхас! Яхшы язмыш,— деди мусафир-
лерден бири.— Биз де Ренмин фикирине долусыле гошу-
лурнюз...

Бутюн совхоз киби, Энвериннъ звеносы да тымаргъа
яхшы азырланды. Бутюн техника текрар ве текрар козь-
ден кечирильди. Дефолиация вакъытында, кейфнетли
япылды. Буюк къыйынлыкъларнен етиштирилген бере-
кетни джыймагъа тешкилятлы киришилди.

Тымар къызгъын девам эткен кунълерде совхозгъа
Меркезкомнынъ секретары кельди. О, хозяйствонынъ бо-
люклеринде булунды, берекетнинъ вазиятинен таныш
олды, тымарнынъ кетишатыны дикъкъатнен козьден ке-
чирди. Алиевнинъ звеносына да кельди. Мешур механи-
заторнен корюшип, субетлешти. Звено етиштирген бере-
кеттен мемнун олды.

— Энвер, не къадардан алмакъны къарарлаштыра-
сынъ? — деди о.

— Йылнынъ башында берген сѣюзумни ерине кетир-
рим,— деди Алиев.

— Демек элли эки центнерден, шаймы?

— Шай.

— Бакъ, эхсик олмасын! Памукъларынъыз исе пек
яхшы.

— Арекет этермиз!

Шу совхозда чыккышта булунгъан секретарь шойле деди:

— Сизинъ совхозынъыз киби хозяйствонинъ теджрибеси айрыджа эмиетке малик. О тек аля дереджеде чалышувны огретювнен сынъырланмай. О, мен дер эдим ки, эмекке, омюрге дженкявер, самимий мунасебетте олувны шекиллendirе. Биз чоккусы: фелян къадар берекет алынды, деп айтамыз. Гектарындан фелян къадар центнер, орта эсаппен фелян къадар... Лякин меним фикиримдже «алынды» деген сёз пек йымшакъ ве там догъру дегиль. Берекет къазанылды, кескин куреште эльде этильди депильсе догъру олур эди! Сизлер, памукъчы аркъадашлар эм де совхоздаки дигер хызметлернинъ хадимлери, памукъ ичюн насыл куреш алып бармакъ кереклигининъ нумюнесини косътердинъыз. Эм, оны атта энъ келишиксиз ава шараптинде биле насыл енъмек мумкюнлигини нумайыш эттинъыз. Занымджа сизлерге оны енъмемек мумкюн дегиль эди: сизлерде бутюн участкаларда, бутюн джебэлерде ог сырада коммунистлер кеттилер. Халкъ хозяйствосы планыны эда этерек, сизлер араштырмакъ, сынамакъ, япып бакъмакъ киби озъ анъанелеринъызге садыкъ олып къалдынъыз. Месея, онунджы бешйыллыкънынъ техникасы бугунъде сизде сынавдан кече. Календарь боюнджа докъузынджы бешйыллыкъ даа девам эте, сизлер исе энди онунджы бешйыллыкъны башладынъыз. Бу нени анълата, аркъадашлар? Бу, сизлер Вакъытны идаре этесинъыз, демектир. Сизлер бугунъки кунни биринджи «озгъарасынъыз», яринки кунни биринджи олып башлайсынъыз. Кунъ бу ерде, сизинъ тарлаларынъызда башлана. Танъ, мен дер эдим ки, сифте, сизлерде ата, бу исе енъиш демектир. Чюнки гъалебе — Вакъытны идаре эте-билгенлернинъ тарафындадыр!..

Энвер Алиев берген вадесининъ астындан чыккыты. Алгъан меджбурнетини шерефнен эда эткени акъкъында республиканынъ юбилейи арфесинде рапорт берди. ХВ—1,7

памукътымар комбайнынынъ бункеринден 250 тонна «акъ алтын» бошатты.

Тымарнынъ энъ кыызгын девиринде теркибинде Энвер Алиев ве онынъ шегирти Абсаттар Сулеймановнынъ звенолары олгъан Мустафа Падншевнинъ бригадасы кунде 10 проценттен арттырын памукъ теслим этти. Энвер Алиевнинъ звеносы планыны — 8, междбурнетини исе 13 иш кунюнде толдурды.

1975 сенесининъ декабринде Алиев Москвагъа докъузынджы чагъырылыш СССР Юкъары Советининъ невбетекли дёртюнджи сессиясына барды. Ватанымызнынъ пайтахты кене эки айдагъа сонъ кечеджек партиямызнынъ XXV съездине насыл джиддий ве котеринкиликнен азырлангъаныны озъ козюнен корьди, юрегинен исе этти. Сессиядан къайтып кельгенинен съезд йылында япаджакъ ишлерни хусусында ойланды. Топракъларны янгы йылнынъ берекетине азырлады, тракторны, сабан ве сеялкаларны шахсен озю дикъкъатнен козьден кечирди, тамирледди.

Алиев съезд йылыны насыл екюлегени, оны къувандыргъан ве тюшюнджеге далдыргъан меселелер нелер экенини исе, онынъ 1976 сенеси октябрь 28-де Кремльде докъузынджы чагъырылыш СССР Юкъары Советининъ бешинджи сессиясында якъан нуткъындан ачыкъ-айдын билъмек мумкюн.

Мен, мемлекетимизнинъ энъ юкъары органында Энвер Алиевнинъ экинджи кере якъан нуткъыны бу ерде къыскартилгъан алда кетирмек истейм:

«Аркъадашлар! Партия XXV съездининъ къарарларыны мувафакъиетнен омюрге кечирюв огърундаки умумхалкъ курешине Озьбекстан ве онынъ пайтахт областынынъ эмекиплери салмакълы исе къошкъанларыны Юкъары Советининъ сессиясына билъдирмек меним ичюн къуванчлы бир иштир. Ташкент областынынъ колхоз ве совхоз тарлаларынынъ эмекиплери кой хозяйствосы махсулатлары етиштирювни арттырувда онунджы бешйыллыкънынъ биринджи йылы вазифелерини мувафакъиетнен

ерине кетирдилер. Мен буюк бир кјуванчнен шуны биль-дирмек истейим ки, областымыз республикада рекорд дедреджеде кыскъа бир мудетте девлетке памукъ сатув планы толдурды.

Республика ве Ташкент областы эмекдарларынынъ мувафакъиетлерине «Озъбекстан ССРининъ бешйыллыгы» совхозы да озюнинъ иссесини кюшты. Бу совхозда мен звено башы, памукътымар машинасынынъ айдаджысы олып чалышам. Бизим хозяйствода 4000 гектарлыкъ мейданнынъ эр бир гектарындан бу йыл 44 центнерден берекет алынды. Меним стекчилигимдеки звено исе Ватагъа ве партиягъа берген сёзюни намуснен ерине кетирди: 72 гектарлыкъ мейданнынъ эр бир гектарындан 60 центнерден «акъ алтын» алынды. (Эльчирпмалар).

Биз памукътымар техникасындан юксек дедреджеде махсулдар файдаланув акъкында колхоз ве совхозларынъ илери коллективлерининъ тешеббюслерине кюл тутып, памукъны механизмлер вастасынен тымар этиув акъкында Озъбекстан Компартиясы Меркезий Комитетининъ кутъкен принципналь ёлуны амельге кечирип, эсас берекетни даа ич бир вакъыт олмагъан кыскъа мудетте— беш кунъ ичинде джыйып алдыкъ. Биз махсулатнынъ озюне тюшкен энъ уджуз фиятына иршиттик. Бизим етиштирген памукъымызнынъ центнери пландаки 21 рубле ерине 18 рублеге мал олды. Памукънынъ кярарнен 95 процентини машиналарнен джыйып алдыкъ. Умумен совхоз боюнджа берекетининъ 93 проценти комбайнларнен тымар этильди.

Бу мувафакъиетлер озъюгинден кельмеди. Бу енъишлер зираатчыларнынъ, механизаторларнынъ, мутехассисларнынъ койлердеки чокъ бинъли эмекчилер ордусынынъ эр кунъки федакяране эмегининъ, олардаки усталыкынынъ артмасынынъ нетиджесидир.

Бу мувафакъиетлер партиямызнынъ мемлекет кой хозяйствосыны эп юксельтюв, онынъ маддий-техника базасыны къавийлештирюв, кой эмекчилерининъ медениетини

юксельтов, оларнын турмушларыны яхшылаштырув, яшайыш севнелерини котерюв саасындаки макъсакяр ишлеринини петиджесидир.

Бизим совхозымыз бунын ачыкъ мисалидир. Онын чокъ миллетли коллективинде бир чокъ денгешмелер олып кечти. Эр сене девлет хозайствогъа земаневий, юксек дереджеде махсулдар техника бере. Бугунки тракторлар механизаторларнын чалышмасы нчюн пек къолайлыдырлар. Шимди биз минераль кубрени де керек мыкъдарда аламыз. Девлет тарафындан косътерильген буюк ярдым саесинде ирригация ве мелiorация агъы бир тамам ишамгъа чекильди.

Совхозда оларнен къоранта эр йыл юрт тою яна. Шимди ишчи ве хызметчилернин буюк бир эксерieti земаневий эвлерде яшай. Къасабада турмуш хызмети эвмиш, меденит сарайымыз, кинотеатримиз, универсал тюкянымыз бар. Башкъаджа айткъанда, земаневий шеэрде олгъан бутюн шейлерге маликмиз. Бизим энъ буюк къазанчымыз — адамларымызнын рухий ве медений осюшиндир.

Буларнын эписи кой эмекчилерини къувандыра ве янъы гъалелерге рухландыра. Буныннен бир сырада биз эльде эткенлеримизнин эписи тек бир башлангъыч олгъаныны да яхшы анълаймыз. Партиянын бутюн планларыны эда этмек нчюн бизге илериде даа чокъ, даа буюк гъайрет ве тешеббюснен чалышмакъ керек. Бизде даа файдаланылмагъан резервлер ве имкянлар бар. Биз олардан мумкюн къадар тез файдаланып башламалымыз.

Бугунь, биз мемлекетимизнин халкъ хозайствосы планыны ве бюджетини музакере эткенде, опунджы бешйыллыкънын хозайство къуруджылыгъы вазифелерини бельгилегенде, бизде памукъ етиштирювни даа да чокълаштырмагъа ве бу иште эмек масрафыны эксильтмеге имкян береджек базы бир фикирлерни айтмакъ истейим.

Белли ки, памукъчылыкъта кийик отларгъа къаршы куреште гербицидлерден кениш файдаланыла. Оларнын

кѳулланылувы памукъны кѳолнен чапалав киби агъыр ишин бир тамам машишанен япмагъа имкян бере, осюмликнинъ нормаль осьмесине, юксек берекет етиштирилъмесине ярдым эте. Лякин шимди бизге кельген гербицидлер етерлик мыкъдарда дегиль ве бунынъ нетиджесинде бир сыра хозяйстволарда ве районларда памукънынъ озюне мал олув кыймети аля даа юксек. Биз СССР Химия саяйысы министрлигинден ве СССР Кой хозяйствосы министрлигинден колхоз ве совхозларгъа берильген гербицидлернинъ мыкъдарыны арттырмакъ меселесини бакъып чыкмакъны риджа этемиз.

Берекет арттырувнынъ резервлеринден даа бири топракъларны капиталъ планлаштырмакъ ве оларнынъ меллиоратив вазнетини яхшылаштырмакътыр. Шимди колхоз ве совхозларнынъ икътисадияты керек мыкъдарда земаиевий планлаштырув техникасыны сатып алмагъа имкян бере. Лякинъ хозяйстволарнынъ бойле техника ве механизмлерге олгъан итияджы толусынен къандырылмай.

Аркъадашлар! Бугунъ мен Ташкент областынынъ эемечилери адындан адий эмек адамларынынъ бутюн истек ве итияджларына дикъкъатнен, сезгирликпен янашкъаны ичюн бизим партиямызнынъ Меркезий Комитетине, Совет укуметине тешеккур билъдирмек истейим. Буларнынъ эписинде биз акъыкый халкъ демократиясынынъ корюнишлерини сезе, партия ве укуметимизнинъ мемлекет икътисадиятынынъ даа чокъ чечекленмеси ичюн кыйгъыргъанларыны коремиз...»

Энвер Алнев 50. яшыны толдургъан йылы «мавы гемиси»ни энъ аздан 10 йылдызнен яраштырмагъа сѳз берген эди. Эр 25 тонна джыйгъанда комбайннынъ бункерине бир йылдыз чызалар. Демек, 250 тонна джыймакъ керек. Теджрибели механизатор илериде оладжакъ «ярыш»къа озюни кунъ эвельден азырлай эди. Лякинъ бекленильмегенде кѳуванчлы ве айны вакъытта месулиетли бир денъишме олды.

Тымар арфесинде мында областтан векиль кельди.

Опынънен айны бир вакъытта бу ерге яп-янъы памукъ-тымар комбайныны да айдап кетирдилер.

— Эиверджан! — деди векиль, — бу мевсимде санъа месульетли вазифе авале этемиз. Мына санъа, янъы заводдан чыкъкъан, мукеммелешкен дёрт сыралы «Узбекстан» комбайнынынъ анахтарыны такъдим этем. Бу сериядаки комбайнлар республикамызнынъ тарлаларында энди бир къач йылдан берли чалышалар. Лякин янъысы, памукъчыларынынъ къайдларыны эсапкъа алып мукеммелештирилген. Оны дикъкъатнен, ашыкъмадан сынавдан кечирмек керек. Бутюн экспектиклерини конструктор ве инженерлерге айтырсынъ...

— Ишанчынъыз пчюн тешеккюр. Элимден кельгени къадар тырышырым, — деди Эивер. Шу саниелерде кечкен йыллар девамында квадрат ювалап сачув, там догъру сачув, кенъ ёлакънен сачув, гербицидлер къойып сачув усулларыны насыл сынавдан кечиргени, ильк чекапка япув машинасыны бириджи олып памукъ тарласында сынап бакъкъаны, онларнен дигер сабанлар, сеялкалар, культиваторлар ве башкъа кедиклерни имтиандан кечиргени кинолентасы киби козълерининъ огюнден кечкендай олды.

Демек энди 1,5 тонналы бункери олгъан янъы комбайны сынавдан кечирмек керек.

Механизатор «Узбекстан» машинасынынъ не къадар махсулдар чалыша биледженинъ козь огюне кетиргенде, Бука районындаки «Октябриниъ 40 йыллыгъы» колхозынынъ зисно башы Сервер Уссиновны хатырлады.

1979 сенеси Усеинов бойле комбайннен мевсюмде 344 тонна памукъ джыйып, областта бириджиликни къазангъан эди. Онда сонъки йылларда исе намлы механизатор даа юксек нетиджерлерге пришкен акъкъында газеталарда дефаларджа язылды.

Шимди энди, Эиверге иште бу, даа зияде мукеммелештирилген, дюньяда энъ махсулдар памукътымар машинасынынъ такъдирини аль этмек керек...

Кунълер, афталар, айлар иште, бойле кече бере. Лякин

адий дакънкъалар, саатлер олып кельген вакъытнынъ санфелерини япылган ишлер къайд этиле ве энди олар тарих олып къалалар. Энвер Алиев ве онынъ зенаатдашлары бойле мунм санфелерни аз язмадылар. Памукъчылыкъ санфелерини козьден кечиреджек олсакъ, бу мешур памукъчынынъ адынен багълы олган, «биринджи кере», «илькиде», «сифте о», деген сёзлернен башланган языларгъа чокъ расткельмек мумкюн. Эбет, биринджи олмакъ эр вакъыт къыйын ве айны вакъытта месулетли. Чюнки сен башкъаларгъа ёл ачасынъ. Джетемен йылдыз олып, ёл косьтересинъ...

1979 сенеси март 4-те СССР Юкъары Советине неветекки сайлав откерильди. 121 номерли Янъыёл сайлав округынынъ сайлавджылары бу сефер де бирдемликнен Энвер Алиев ичюн рей бердилер. Бойлеликнен о, учюнджи кере мемлекетимизини юкъары органына депутат сайланды.

Сайлав арфесинде мен кене Энвер агъанынъ эвинде булундым. Бу сефер энди ондан депутат оларакъ не ишлер япкъаныны сорап отурмадан, «Энвер агъа «Япылган ишлер» дефтерини берсеныз, бир бакъып чыкъайым,— дедим.

— Фазиле, анавы, меним къайдлар япкъан дефтерини кетирчи,— деди Алиев.

Дефтердеки къайдларны окъуп башладым.

...*Секизинджи язы.*

«Озиюмиз яшаган Ульянов болюгинде шойле ишлер япылды. 1966 сенеси зельзелден зарарланган Ташкенттин тиклемеге ярдым этмек ичюн кельген иркутскин къуруджыларны бизим совхозымыз шефликке алган эди. Хозяйствомыз оларны ашайт махсулатларынен теминле турды. Мусафирлер Ташкенттеки объектлерни къурып къайтаджакъта, шефлеримизге бизден бахшыш олып къалсын деп, болюгимизде балалар багъчасы къурдылар. О вакъытта болюгимизде багъчагъа къатнайджакъ бала аз олгъанындан себеп, оны башлангъыч сыныф балалары

Эивер Алиев мектеп талемелери иле субетлешмекте.

ичюн мектеп япмакъ къарарына келинген эди. Якини мен депутат сайлангъан йылым коюмизниинъ эалиси: «Яш балалар учь километр авлаккъъа, тап меркезге къатнайлар. Болюгимиздеки мектепини ич олмадым секиз йыллыкъ япмагъа ярдым эт»,— дедилер. Бу шей япылды. Арадан эки йыл кечкен сонъ, оны энди орта мектепке чевирмек керек, бала пек чокълашты, деген меселени къойдылар. Пешинден юрп оны да яптырдыкъ.

Болюгимизниинъ эалиси, эвель бала аз эди, энди мектеп чагъынадже олгъан тосунчыкълар юзден зияде, мытлакъ бала багъчасы къурдурмакъ керек, бу меселени чез-

меге ярдым эт, дедилер. Айды онынъ пешинден юрдик. Ниает о да ишке тюшюрильди.

Болюкте япылгъан ишлернинъ арасында меним ичюн энъ кыйыны, эвлерни газлаштырув олды. Мектеп олмагъан алда, бельки о къадар ашыкъмагъа аджет олмаз эди. Лякин балаларнынъ вазиятини корьген сонъ, мен бу ишни мумкюн къадар тезлештирмеге тырыштым. Онынъ ичюн буюк кыйынлыкънен олды. Бир кунъ кызым Риян дерстен чыккып эвге кельгенинен печкагъа япышты. Элим, аягъым бузлады, бойле алда сакъатланмакъ бир шей дегиль, деп шикяетленди. Не, мектептен эвге кельгендже шу къадар ушюдинъми, десем, тышарыда мектепнинъ ичинден сыджакъ, сиз бар да бизим балаларгъа бакъынъыз, эписи дерсте пальтонен, къалпакънен отура, печкаларны якъмайлар, коюр ёкъ эмиш, деди. Инанмадым. Барып директорнен лаф эттим.

— Завхозымыз 20 кунъден берли Янъыёлгъа къатнай, коюр кетирип оламай,— деди. Экинджи куню завхозны алып озюм кеттим. Эки машина коюр кетирдик.

Ёкъ, бойле олмаз, мектепни де, эвлерни де газлаштырмакъ керек. Адамлар агъач, коюр пешинден юрип, кунълерни ёлларда кечирелер, деген къараргъа кельдим.

Район газлаштырув болюгинде булундым. Смета ёкъ, труба кельмей, адам кучю етишмей, деп къыркъ дереден сув кетирдилер. Район иджра комитетине мураджаатта булунып, тешкерип бакъмаларыны риджа эттим. Ёкъ, чокъкъа бармадан эр шей тапылды. Эвлерге трубаларны кечирип башладылар. Бир кунъ къушлукъ маалинде эвге кельсем, газджылар бизде отуралар. Газны япып якъып кетеджекмиз, дейлер. Я мектепте, башкъа эвлерде эди янамы, дейим. Мектепте яна, шимди трубамыз битти, алгъанымызнен башкъа эвлерге де кечирермиз, дейлер. Ёкъ, дедим. Не вакъыт эр кеснинъ собасы янар, сонъ менимкинни япарсынъыз, эм эр бир эвге бирер-бирер кирип берабер бакъармыз. Менимкинни япып айлар, йылларнен ёкъ олып кетерсинъиз, адамлар манъа не дерлер? Мен

оларнынъ юзьлерине насыл бакъаджам?— дедим. Эм пек догъру якъаным. Мерамлары тыпкъы мен беллегенм киби экен. Труба да таптылар, башкъа шейлерни де — эр кеске газ кечирдилер. Райгазынынъ башынен бутюн эвлерге кирип, эр кестеп, «газ собапъыз янамы?»— деп сорап чыкътыкъ. Койдешлернинъ эписи, «яна, сагъ олунъыз!»— деген сонъ бизим эвге де кечирмелерине разылыкъ бердим. Эвинизге «мавы якъарлыкъ» кельгени ве болюгимиз бус-бутюн газлаштырылып битирилгени шеревине бир шише коньяк ачтым. Газджыларнен бу вакъяны кяйд эттик.

Тюневни исе янъы гаражымызнынъ куруджылыгъы да екюпленди. Болюгимизде сайлавджыларнынъ наказлары боюнджа, иште, бойле ишлер япылды».

Докъузынджы язы.

«Бугунъ Ленинабад аэропортынынъ начальниги Зинovieв аркъадаштан бойле мектюп алдым:

Сизинъ 1974 сенеси июль 19-да ёллагъан Ленинабад авиа ишханесининъ хадими Алие Сейдалиевна Мусепенкони эвнен темнилев акъкъында ёллагъан мектюбинизге джевап берем:

А. С. Мусепенко аркъадашнынъ эв шараити яхшыланды. Онъа къошма оларакъ кене бир ода берильди ве онынъ джеми мескен майданы, ашханесини эсапкъа алмагъанда 28 квадрат метрини тешкиль эте».

Онунджы язы.

«Бундан бир ай эвельси язгъан мектюбиме совхоз директоры С. П. Закиров ве рабочком реиси А. Б. Алиевден бугунъ бойле джевап кельди:

«Озъбекстан ССРининъ бешйыллыгъы» теджрибе хозяйствосынынъ дирекциясы Сизге шуны билъдире ки, мектеп оджасы С. Ибраимов аркъадашкъа совхознынъ «Тынчлыкъ» болюгинден квартира берильди».

Он биринджи язы.

Республика сагълыкъ-сакълав министри адына ёллан-

гъан мектюбиме тюневни бойле джевап кельди:

«Озъбекстан сагълыкъ-сакълав министрлиги Сизге билъдире ки, Ташкент девлет медицина институтынынъ санитария факультетини битирген ве чалышмагъа Андижангъа ёллангъан Абдулла Мамбостовнынъ аилевиъ вазиети козь огюне алынып, Ташкент областында къалдырылды.»

Он экинджи язы.

«Кечкен сессиягъа баргъанда язып къалдыргъан мектюбиме кой хосыйствосынынъ исписал-техника теминаты боюнджа СССР Девлет Комитетининъ ренси Хитрунъ аркъадаш шойле джевап ёллагъан:

«Сайгъылы Э. Алиев аркъадаш! «Озъбекстан ССРининъ бешыйллыгъы» теджрибе хосыйствосы ишчилерининъ ве мутехассисларынынъ маддий менфаатдарлыгъыны юксельтюв акъкъындаки Сизинъ риджангъызгъа шуларны билъдирем:

Памукъ етиштирювни илкишаф эттирювде хосыйство ишчилерининъ маддий менфаатдарлыгъыны арттырув макъсадында теджрибе хосыйствосынынъ иш акъкъы фондъы юз биъ рубле даа чокълаштырылды...»

Язылар, язылар, язылар. Олар чокълар. Эр бирининъ артында киминиъдир такъдири тура. Депутат Алиев ич бир мектюпни, риджаны, шикъятни дикъкъатсыз къалдырмай. Башлагъан ишини сонъуна чыкъармагъа тырыша ве бунъа ирише. Кимерде бойле риджалар бутюн бир коллективнинъ, бутюн район я да шеър эалисининъ менфатыны козьде туткъан олса, насыл олур да, депутат онъа дикъкъатсыз бакъар.

Бу адамнынъ кечкен учъ чагъырылыштан берли Юкълары Советининъ депутаты оларакъ япкъан ишлерини тафсилатлы язсанъ, къалып бир китап олур. Бутюн буларны о

эсас ишинден сонъ, озь раатлыгъы эсабына япа. Акъикъый халкъ хызметчиси шай да олмакъ керек.

1979 сенеси де, башкъа йыллар киби зиратчыларны къа севиндирди, къа кедерлендирди. Эр алда койлюлер табнатынъ чешит тюрлю назына алышып къалгъанлар. Ондаи имдат беклеп отурмайлар, чалыша, тырыша ве макъсадгъа догъру адымлайлар.

Йыл бою якъан гъайретли эмеклери бу йыл да семерли олды. Даа бир ай эвельси денъизни анъдыргъан емешил тарлалар къардай бем-безд олдылар. Энвер кене, энди къачынджы кере, озь «мавы гемн»сини «акъ денъиз» кенарына алып чыкъты.

Къызгъын тымар кеткен октябрыннъ ильки куньлеринден биринде апансыздаи, Алиевлериннъ эвине къара хабер кельди. Ташкент политехника институтынынъ геология-факультетини битирип, Бухарада геология группасынынъ башы олып чалышкъан буюк огълу Решат къазаланып эляк олгъан.

Бу хайырсыз хаберни эшиткен Энвериннъ эль-аякълары тутулды, тургъан еринде къатып къалды. Козьлериннъ огю къаранлыкълашты. Шашмалады.

Бу насыл шей? Сап-сагълам, мустакъиль омюр ёлуна энди адым аткъан, ташны сыкъса сувуны чыкъарджакъ, гуль киби огъланнынъ ольгенине инанмакъ, даянмакъ мумкюнми?

Джемаат сагъ олсун. Анле ичюи тарифленмеси къыйын олгъан бу агъыр дакъкъаларда совхознынъ ёлбашчылары, дост-эшлер, сой-акърабалар, Алиевлер къорантасыны бильген эр бир адам оларнынъ къайгыларыны берабер пайлаштылар. Кими ишнен, кими сёзнен оларнынъ гонъюллерини котерди, рух берди, агъыр дакъкъаларда янъгъыз къалдырмадылар.

Решатны сонъки ёлгъа озгъарып, эвге къайткъанда эки къуветли эль Энвериннъ эки къолтугъындаи тутты. О айланып сагъына, солуна бакъты. Булар огъуллаы Алинен Абдулкъадыр эдилер. Энвер озюни тутып оламады,

козьлеринден боюнджакъ киби яшлар тыгъырып янакъларына тюшти. Йигитлериниъ де козьлери торланды, лякин озьлериниъ эльге алмагъа, сёзсени айтмасалар да, баба озюниъ тут, биз эр вакъыт сенниъ таянчынъмыз, дегендай эдилер. Эм баба да шу саниселерде буны шай анълады.

Эбет, балалар буюдилер, окъудылар, эписи мустакиль омюр ёлуна миндилер. Ана-баба пчюн бундан буюк бахт бармы? Мына Али де Харьков политехника институтынынъ микроэлектроника факультетини битирди. Абдулкъадыр арбий боюл-борджуны эда этип кельген сонъ шофёрлыкъ курсыны битирди. Бабасынынъ къанаты тюбюнде.

Риян да институтны битирди. Анле къурды. Лякин языкълар олсун, шимди о баба эвниден узакъта. Эки къызы — Эльвира ве Айшенен, Монгъолстанда хызмет эткен акъайы, Совет Ордусынынъ капитаны Акиминиъ янында. Не ишлейджексиниъ, къайда олсалар да, сагъ олсунлар...

Энвериниъ кейфи бозукъ. Ич бир шейге эли бармай. Бир къач купъ эвден чыкъмады. Лякин не япаджакъсынъ, оладжакъ шей олды.

— Фазиле, мен бир чёльге чыктып келсйим, ишке бармагъаным да къач купъ энди... — деди Энвер саба тургъанда апайына.

— Озюнъ билесиниъ, — деди къарысы сёнюк сеснен ве гаражгъа таба кеткен акъайынынъ артындан бакъып къалды.

Энвер гаражгъа кирди. Бакъса памукътымар машинасы ёкъ. Яваштан ёлгъа чыкты. Узакъта, озь звеносында пасылдыр машина корюнди. О якъкъа кетти. Бакъса кимдир памукъ джыя. Машина узакъта, тарланынъ тап о бир башында. Лякин о энди бурулып бу якъкъа келе. Энвер трактор кеткен сырагъа барып, джыйылгъан ерни козьден кечирди. Ким олса да машалла, темиз джыйгъан, деп ойланды Энвер.

«Мавы гени» эи якъынлай. Дёрт юз, учь юз, юз метр къалды. Бакъса не корсин, дюмен башында огълу Абдулкъадыр отура. Бабасыны корни, тракторны токътатты.

— Нечюн кельдинъ, баба? Къайт эвге! Раатсызланма, сенинъ еринъе мен джыярым,— деди огълу.

— Сагъ ол, Абдул! Сагъ ол, огълум! Мен раатсызланъп кельген эдим. Айса къайтайым. Мукъайт ол, ашыкъма, шпинделлерге дикъкъат эт.

— Яхшы баба. Раатсызланма, къайт. Эписи еринде олур!

— Сонъ, не къадар джыйдынъ— сорады акъшам бабасы огълундан.

— Бугунъ тюневипкинден эки бункер даа зняде бошатым!

— Не, тюневип де джыйгъан эдинъми?

— Бугунъ учунджи куню. Эписи олып сенинъ эсабынъа кыркъ еди тонна памукъ теслим эттим.

— Экимиз бир аилевий экипаж мейдангъа кетирсек оладжакъ экен, огълум,— деди Абдулкъадыргъа бабасы.

— Мен де шуны тюшюнем, баба. Бу йыл энди кеч. Памукъ битип отура. Келеджек сене отпускамны тымар вакътында алырым, лаф этип майгъа да бир тымар машинасы алып берсенъ, экимиз ян-янаша чалышыр эдик.

Шай да янтылар. Бойлеликинен сексенинджи сенеси совхозда биринджи кере аиле экипажы пейда олды. Энди хозяйствада Алиевлерининъ онларнен издешлери бар. Баба-бала Алиевлер исе эр йыл тымар мевсининде ян-янаша чалышалар. Догъру, уйкен Алиевнинъ пешинден етмек къолай дегилъ, лякин Абдул да эр мевсинде «мавы гени» бункеринден 100—125 тонна «акъ-алтын» бошата.

1980 сенесининъ баарни «Бешйыллыкъ»къа къуванчлы янъылыкынен бир вакъытта келип етти. Энвер Алиевнинъ илык шегирдлеринден бири Абсаттар Сулеймановгъа онунджи бешйыллыкъта пришкен мувафакънетлери нчюн Социалист Эмек Къараманы деген унван берилген. Шегиртин бойле бахтлы кунъде илык оларакъ ким тебриклеий биле? Эбет де устаз!

Энвер Алиевнен болюк мудирни Алимс Айвазова Абсаттарнынъ эвине кеттилер.

— Хайырлайым, Абсаттар!— деди устаз озь шегирди, издешн ве ярыш боюнджа ракыбн Сулсеймановны кьучакълап.— Машалла!

Шу арада Абсаттарнынъ буюк огълу Абдулла мусafirлернинъ огюне кьокъулы чай кетирип кьоя. Софра башында кьызгъын лаф, хатырлавлар башлана. Эбет, инсан бойле дакъкъаларда кене бир кере басып кечкен ёлуна чевирилип бакъа.

Мына, устаз ве шегирт де, нште, о кечкен ёлгъа назар ташлайлар.

— Бакъынъ, Энвер ака, — дей Абсаттар, — арадан не къадар йыл кечкен. Шимди энди огълум Абдулла тракторджылыкъ япа. Инсан вакъытнынъ кечип кеткеннинъ дуймай къала экен...

Акыйкъатен де вакъыт тез кече экен. Бундан черик асыр эвельси, даа яп-яш огъланчыкъ олгъан Абсаттар бутюн тракторларнынъ янындан кетмейип, тракторджылар не десе оны япа — сюрте, майлай, юва эди. Буны корьген Алиев озюнинъ бойле олып юрьген вакъытларыны хатырлады ве бу баладан акыйкъатен де яхшы мутехассис чыкъаджагъыны анълап:

— Тракторджы олмакъ истейсинъми?— деди Абсаттаргъа.

— Эбет истейим!— джевап берди огълан.

— Айса бу куньлерде совхозда тракторджылар азырлав курсы ачыладжакъ, истессинъ сен де анда ерлештирейим.

— Алдатмайсынъызмы?

— Нечюн алдатайым? Истегинъ олса еткен.

— Не вакъыт алып барырсыз?

— Озюм айтырым санъа!..

Бойлеликнен Абсаттар курста окъуды, тракторджы олды ве он еди яшындан зираатчылыкъ япып башлады. Устазындан техниканынъ памукъчылыкънынъ сырларыны, пиджеликлерини огренди. Берабер, ильк оларакъ, кенъ сыралап памукъ экивини омюрге кечирдилер, нарядсыз

механизмлаштирилген звеноларни мейданга кетирдилер
ве оларга ёлбашчылык яптылар. Амелиятта биринджи
оларак бу усулнинг устюлигини исбатладылар.

Хызметине коре урьмети, дегенлери киби, Абсаттар да
устази киби, федакяране эмеги ичюн девлестимизнинг му-
кяфатларыны алып башлады. Ленин ордени, ВДНХнинг
медаллери, Фахрий ярлыкларынен такъдирленди. Район
партия тешкиляты оны КПСС XXIV съездине делегат
сайлады. Мына энди партия ве укюметимиз черик асыр-
лык федакяране эмеги ичюн онга Социалист Эмек Къа-
раманы унваны берген.

Бутюн бу йыллар ичинде о устази, омюр бою огюнде
озюни борджлу сайган алчакъ гонъюлли, бол юрекли,
джумерт, талапчан инсан — Энвер Алиевнен ян-янаша
чалышып, яшап кельмекте. Устаз ве шегирт — эмекте
акъыкий къараманлыкъ косътерген эки койлю...

Абсаттар Сулейманов Алиевнинъ скаяне шегирти дегиль.
О, озюнингъ десрлик къырк йыллыкъ эмек фаалнети де-
ваминда бойле онларнен шегирт азырлады. Эм оларнынъ
ич бири устазынынъ юзюни къызартмады. Оджалары ки-
би эмексезер, беджерикли, билъгили мутехассыслар олып
чыкътылар.

1982 сенеси апрель 13-те республика Юкъары Совети-
нинъ Президиумы яш колхозджыларга ве совхоз ишчи-
лерине профессиональ усталыкны огретювдеки, оларда
топраккъа урьмет ве севги ашлав, эмекке коммунистик
мунасебетте олувны косътерюв, кой хозяйствосы хадими-
нинъ борджуна садыкълыкъ дуйгъусыны тербнелев саасын-
даки буюк хызметлери ичюн Ташкент областынынъ бир
группа кой хозяйствосы ветеранына янъы тэсис этильген
«Озъбекстан ССРде нам къазанган яшлар уставы» унва-
ны берюв акъкында ферман чыкъарганда, оны бирин-
джи оларакъ Энвер Алиевге такъдим эткени нафиле де-
гиль.

Онууджи бешйыллыкънынъ скюнлейнджи йылында
эки къараман, бир бригаданынъ эки звено башы, устаз

ве шегирт — Энвер Алиевнен Абсаттар Сулейманов буюк котеринкиликнен чалыштылар. Якъында оладжакъ республика Компартиясынынъ XX съездине ве КПССнинъ XXVI съездине мунасип эмек бахшышлары азырладылар. Хозяйство йылыны эки механизатор да гектарында 50 центнерден арттырып берскет алувиен екюледи.

О кунълерде Камиль Яшин, Зульфия, Уйгъун, Хамид Гъулам киби бир сыра корюмли озыбек шаирлери КПССнинъ шанлы XXVI съезди ве республика Компартиясынынъ XX съездине багъышлап язгъан «6000000» серлевалы Озбекстан мушапресинде бизим къараманымызынъ да ады ашгъылгъан шойле сатырлар бар эди:

Тюпко машинасы киргенде зангъа,
Челик этегинден теккенде памукъ,
Турсунай шап алып кельди Ватангъа,
Памукъчы кызларнынъ юзьлери ярыкъ.
Азер кызы Саадет укюминеп ернинъ
Алтын хазинелери ачылгъанда,
Энвер Алиевдай эмексевернинъ
Шурети йылдызлардай сачылгъанда
Достлукъ байрагъы кене елпирей,
Бирлешкен дерьялар шиддетнен акъа.
Достлардан къуванчлы хабер кельгенде,
Юреклер джоша, козьлер кулли бакъа...

1981 сенесининъ январында Ташкент область XX партия конференциясы олып кечти. Анда Озбекстан Компартиясынынъ XX съездине эм де КПСС XXVI съездине делегатлар сайланды. Область коммунистлери тарафындан Ватанымызынъ пайтахтына векиль оларакъ косътерилген 50 коммунистининъ арасында Энвер Алиевнинъ ады да бар эди. Бойлеликнен эвельден Озбекстан Компартиясы XIX съездининъ делегаты олгъан Алиев энди биринджи кере партиянынъ алий форумында да иштирак этмек киби буюк шерэфке лайыкъ танылды. Эбет бу гъает къуванчлы,

ифтихарланмагъа лайыкъ, омюрлик унутылмайджакъ вакъна.

Сайылы куньлерден сонъ озъ пинин башлайджакъ партиямызнынъ исветтеки йнгириги алтынджи съездини мемлекетимизнинъ бутюн коммунистлери, эмекдарлары сабырсызлыкънен беклемектeler.

Февраль 18-де, даа танъ атмаздан эвель, Ташкент демир ёл вокзалынынъ перроны байрам корюнишини кирди. Кучлю прожектор нурлары бутюн этрафны айдынлаттылар. Чевре-четте карнай, зурна садалары янъгырай, оркестр Ватан, партия, эмек акъкъындаки аваларны иджра эте.

Бугунъ Ташкент, КПСС съездине Озбекетан партия тешкилятындаи сайлангъан делегатларны Ватанымизнынъ пайтахты — Москвагъа озгъара.

Саат 6. Автобуслар арды-сыра вокзал мейданына келип токътайлар. Партия форумынынъ иштиракчилери «Узбекистан» поезди тарафкъа ёл алалар. Оларны озгъармакъ ичюн партия, совет, профсоюз, комсомол тешкиятларынынъ векиллери, иш аркъадашлары, пайтахт эмекдарларынынъ векиллери кельгенлер.

Съезд делегатларына эйи тилеклер бильдирилё, гуль, чечеклер такъдим этиле, шеиъ кулькюлер эр кесиниъ котеринки кейфте олгъаныны косътере.

Энвер Алиевни де озгъармакъ ичюн иш еринден адамлар кельгенлер. Салкъын февраль танъында мен перронда съездге кетейткъан Социалист Эмек Къараманы, Ташкент токъумаджылыкъ комбинатынынъ мешур йип чийратыджысы Буальма Джураева, СССР Юкъары Советининъ депутаты, Къаракъалпакъстанлы белли сагъыджи Анаджан Файзиева, Ташкент областындаки «Политотдел» колхозынынъ реиси, Социалист Эмек Къараманы Ман-гим Хван, Балыкъчы районындаки М. Горький адына совхознынъ бригадирни Эйтибар Тургъунова, Самаркъанд авиатриадынынъ учуджысы, Социалист Эмек Къараманы Гри-

горий Иванович Цховребов ве дигерлеринден интервью алам. Лякин эсас лакъырдымыз Энвер агъанен ола.

— Съездге насыл бахшышларнен кетесингиз, бу йыл-ки планларынгыз насыл?— деп сорайым мен.

— Съездге мунасин эмек снгышлеринен кетем,— дей о.— Звеном бешйыллыкъ вазифени учь йылда эта этти. Гектар башына орта эсаппен 52 центнерден «акъ алтын» алдыкъ. Эр бир центнер памукънынъ озюне мал олув къыйметини пландаки 26 ерине 19 рублге тюшюрдик. Съезд шерифине он биринджи бешйыллыкъта звеномыз боюнджа берекетни 60 центнерге котермек истейим...

Мен Энвер агъагъа «Меракълы корюшювлер, теэссу-ратлар акъкъында мени хабердар этип турунгыз»,— деп тайишледим.

— Яхшы,— дей о, ве,— керек олса адресим мына,— деп элиндеки кягъытны манъа узата: Москва, «Россия» мусafirханеси шималий корпус, едннджи къат, докъсан алтынджи ола. Эр итималгъа коре деп, мен адресни язып алам.

Радиодан эр кесни вагонларгъа чыкъмагъа теклиф этелер. Саат еднини он беш дакъкъа кечкенде поезд еринден коче. О Москвагъа ёл ала. Ёл бою Озбекстан векиллери даа Къазахстан ве РСФСР эмекдарларынен корюшювлер отькереджеклер...

Поезд эп сурьат ала. Мен исе редакциягъа келип, ярын чыкъаджакъ газетамыз ичюн съезд делегатларынынъ кетюви акъкъында номерге репортаж язып башлайым.

Арадан беш кунь кечкен сонъ, февраль 23-те базар эртеси куню, саба саат онда, Кремльнинъ Съездлер сарайында таптаналы шараитте, Советлер Бирлиги Коммунист партиясынынъ XXVI съезди ачылды. Шу куню мен, мемлекетимиз коммунистлерининъ форумында иштирак этеяткъан семетдашымны съездининъ ачылувынен хайыр-лап, телеграмма ёлладым. Айны шу куню Энвер Алиев Кремльнинъ Съездлер сарайындан съездининъ ачылувынен

эпимизин хайырлап меним адыма ёллагъан телеграмма-сыны алдыкъ.

Съездде 109 мемлекеттен коммунист, ишчи, миллий-демократик ве дигер партия эм де тешкиятларынынъ делегациялары иштирак эттилер. Партиямызнынъ бундан эвельки съездлериининъ ич бирине бу къадар чокъ мусафир кельмеген эди.

— Съезд чалышып башлагъанынынъ екпнджи куню,— дей Алиев,— мусафирханеде мен яшагъан оданынъ телефоны чынъылдай. Трубканы меннен берабер бир одада яшагъан съезд делегаты, «Чирчикхимстрой»нынъ бригадир С. Бахриев алды ве шу анде: «Энвер, сени сорайлар»,— деди. Звеномызнынъ азалары манъа телефон эте экенлер. Олар мени съезд ачылувы мунасебетиен хайырладылар ве звыномыз коллективн XXVI съезд шерефине арттырылгъан меджбурнет къабул этип, эр бир гектар ерден энъ аздан 60 центнер берекет алмакъ, эр бир центнер памукънынъ озюне мал олувыны 19 рубледен де ексилътмек къарарына кельгенини билъдирдилер. Эбет бу, мени пек къувандырды. Коллективнинъ эр бир азасына ватанперверлик тешеббюслери ичюн тешеккюримни билъдирдим.

Телефоннен лакъырды эткен сонъ хаяллар дерьясына далдым. Отуз алты йыллыкъ эмегим синъген совхозымызнынъ кечмиши кино лентасы киби козь огюмден кечти.

Даа эки йыл эвельси совхозымызнынъ ярым асыллыкъ юбилейи къайд этильгенде шойле ракъамлар айтылгъан эди: совхоз 1929 сенеси эр бир гектар ерден 3 центнерден, 1939 сенеси —10, 1949 сенеси 29,3, 1959 сенеси —25,6, 1969 сенеси —30,1 центнер, онунджы бешйыллыкъта исе 45 центнерден берекет алгъан. Звеномызнынъ косътергичи исе 50 центнерни кечти.

Бутюн партиямызнынъ, мемлекетимизинъ, халкымызнынъ илеридеки иш программасыны белъгилеген КПССнинъ бу форуми он кунъ девам этти. Коммунист Энвер Алиев анда чыкъышта булунгъан съезд делегатла-

ры, эм де чет элли мусафирлериниң чыккышларыны мс-
ракънен динъледи.

Съезд кунълеринде онынъ иштиракчилери завод ве
фабрикаларда муэссиселерде, алий окъув юртларында,
бир чокъ иджадий тешкилятларда колхоз ве совхозларда
мусафирликте булунып, съезднинъ иши, озълерининъ эмек
фааллетлери акъкында айттылар, чешит тюрлю корю-
шювлерде, митинглерде иштирак эттилер. Съезд кунъле-
ринде вакыт лек кергин эди. Шу себептен Алиев онлар-
нен ишхане, окъув юрту мусафирликке чагъыргъанына
бакъмадан тек бир къач ерге барып олды.

Башта бир о, мында азербайджанлы белли памукъчы,
эски танышы З. Аскерованен корюшти. О, Алиевнинъ
хозяйствосында булунып, памукъ етиштирювнинъ илери
агротехника усулларыны огренген эди. Съездде олар би-
ри-бирлерини иришилген нетиджелернен таныш эттилер.

Алиев чокъ йыллардан берли «Экономическая газета»
нынъ даимий окъуйджысы ве штатсыз хабержиси.
Онынъ ишинде актив иштирак эткени ичюн атта редак-
циянынъ Фахрий ярлыгъынен де мукафатлангъан. Кунъ-
лернинъ биринде, иште, шу афталыкъ газетанынъ баш
редакторы Г. Румянцевнинъ риджасына бинаен Алиев
Москвадаки Чайковский адына музыка окъув юртуна му-
сафирликке барды.

Байрамлардаки киби дюльбер кийинип-къушанып кель-
ген балаларгъа ве оджаларгъа кунешли улькенинъ мешур
памукъ устасы, бу иште къараманлыкълар косътерген
СССР Юкълари Советининъ депутаты «акъ алтын» насыл
асралгъаны, съезднинъ ишлери хусусында икяе этти. Ба-
лалар Алиевни чечеклер астында къалдырдылар. Сонъра
яш иджраджылар концерт бердилер. Корюшюв тек мс-
ракълы кечти. Яш санъаткярларнен сагълыкълашаджакъ-
та Алиев оларгъа Озъбекстандан алып баргъан бахшыш-
ларны такъдим этти. Къонакъбайлар да борджлу къал-
мадылар. Мусафирге белли композиторларнынъ эсерле-
ринден тертип этильген пластинкаларны багъышладылар.

Экинджи корюшув Москва арбий округынын кысымларындан биринде олды. Анда Озбекстан ве Къазахстандан да пек чокъ йигитлер хызмет эте экенлер. Аскерлер мусафирге озь арбий хызметлери насыл кечетканыны сейледилер. Алиев оларнын казармаларында булунды, турмуш шараитлеринен таныш олды. Аскерлер сайгылы мусафирге озьлери якъан миннатор панноны хатире оларакъ багышладылар. Берабер ресимге чыктылар.

Энвер Усеннов деген аскер корюшув иштиракчилери адындан сѣзге чыкып, аддашыны йигитни алтынды сьездинин делегаты оларакъ хайырлады.

— Бизлер сьезд шерефине арттырылган меджбурнет алдыкъ,— деди Энвер Усеннов.— О меджбурнетни муддетинден эвель эда этмек ичюн Сизге тантаналы суретте сѣз беремиз...

Шундан сонъ сѣз Энвер Алиевге берильди.

— Сайгылы аркъадашлар,— дее башлады озь чыкышыны сьезд делегаты,— бугунь мен сизлерде мусафирликте булунганымдан гъает мемнуним ве бупунь ичюн эппизге тешекюримни бильдирем. Кыскадап озюм ве чалышкан коллективим акъкъында айтайым...

Алиев бир къач сѣзен кендинин терджименалыны икяе этти, сонъра, бу ерден учь биъ километр авлакта ерлешкен кунешли Озбекстаннын пайтахтандан элли километр даа о якъта булунган «Озбекстан ССРнинъ бешйыллыгы» совхозынын шанлы эмекчилери насыл этип «акъ алтын» етиштиреятканлары акъкъында, койлюлернин федакяране ишлери хусусында тафсилятлы икяе этти.

— Манъа сиз, аскерлернин огюнде чыкышта булунмакъ имкяны догъганындан файдаланып, бизим Совет Ордумыз акъкъында бир къач сѣз айтмакъ истейим,— деди Алиев.— Манъа Социалист Эмеги Къараманы унваны берильгенде тувганларымдан, достларымдан, ишчилерден ве койлюлерден, таныган ве умумен таныма-

КПСС XXVI съездининъ делегаты Э. Алиев Москва арбий округынынъ аскерлерини корюшкен вакыты.

гъан адамлардан юзлернен тебрик телеграммалары ве мектюплер алдым. Кызыл байракълы Туркестан арбий округы аскерлерининъ команданы «Тебрик адреси»ни хусусан буюк эеджаннен къабул этип алдым. Команданынъ сымджакъ, эйи истеклери меним юрегиме токъунды ве озь-озюме: «Авале олунгъан эр ишни эда этмеге, аскер киби, даима азыр турмагъа тырышам. Илеринде де гвардияджасына яшар ве чалышырым», деп сёз бердим. Озь огъулларыма исё: «Ордуда ойле хызмет этингиз ки, мерхум деденгизини, эм де Улу Ватан дженки мейданларында къараманджа эляк олгъанларнынъ хатиресине мунаси олунгыз»,— деп наказ бердим. Эм олар юзюмни кызыартмадылар. Учю де озьлерини Ватан огюндеки

йигитлик боюн-борджларыны шерефнен эда этип, кокюслеринне «Совет Ордусынынъ аляджысы» нишанларыны такъып къайттылар. Киевни исе кадр офицер, капитан, алякъаджы инженер. Бугуньде, къардаш Монгъолстанда озъ интернациональ боюн-борджуны одемекте. Корьгеннииз киби бизим къоранта да ордуен сыкъы багълы.

Халкъ ве орду — бирдемдир! Бу сёзлерни бизлер тек шиарларда окъув, лекцияларда эшитювнен сынъырланмаймыз. Халкънынъ озъ тувгъан ордусынен сыкъы багълыгъы, олъя олгъан севгисен чокътан амельде имтинадан кечкен. Бизим совхозны алып бакъайыкъ. Хозяйство-мызнынъ партия ве комсомол тешкиляты яшлыкънынъ арбий-ватанперверлик тербиясине джиддий дикъкъат айыра. Бу иш бизде кутлевий-мудафаа ишлеринен сыкъы багълыдыр. Меселя, ДОСААФымызнынъ техника базасы турмадан кенишлей ве пекнише. Эм совхоз яшлары анда тек башлангъыч арбий азырлыкъ дегиль де, айны вакъытта радиотелеграфистлик, шофёрлыкъ, тракторджылыкъ киби яхшы зенаатлары да менимсейлер.

Бизде орду хызметинден солъ тувгъан совхозына къайтып кельгенлер ичюн де чокъ шей япыла. Бизлер ордудан къайтып кельген аскерлерни, аляджы я да класслы мутехассыс, деген кокрекке такъкъан нишанларнен такъдир-легенлерни маддий ве маневий рагъбетлендирмек ичюн махсус низамнаме тасдыкъладыкъ. Совет Ордусы сафындан къайткъан не къадар аджайип механизатор бизим «командамызгъа» къошулгъаныны, не къадар сержант ве аскер бизим тарлаларымызда эмек ударниклери олгъаныны бильсе эдингиз.

Биз механизаторларыны чокъусы арбийджесине, «гвардияджы», «мавы гемн капитанлары», «бешйыллыкънынъ аскерлери», деп адландыралар. Шахсен мен бунунънен ифтихарланам ве акыкъатен де озюмни аскер деп эсалайым! Эм Ватан аскери, партиянынъ аскери, деп эсалайым. Керек олгъан такъдирде огъулларымнен бирликте

Совет Ордусынынъ аскерлери сафына турмагъа эр вакъыт азырмыз...

Эр кес эльчырпты. Арбий оркестр «Солдат эр вакъыт солдат» маршыны чалып башлады. Яш аскерлер мусафирге кызыл къаранфиллер багъышладылар.

Энвер Алиевни кысым аскерлери ве офицерлери тантаналы суретте, буюк урметнен озгардылар. О, клубдан кысым азбарына чыккъанда бем-беяз къар оныгъ козлерини къамаштырды. Ёлнынъ четинде аскерлер киби сырапен тургъан дюльбер акъкъайышларны, къар чаршафы тюбюнден наз иле бакъкъан ёлкаларны корьгенде кейфи котерилди, тазе, салкъын авадан тойып-тойып нефес алды ве оны беклеп тургъан «Волга»гъа отурып, мусафирханеге ёл алды...

Эвельден анълашкъанлары киби, экинджи куню, меджлистен сонъ Москвада яшагъан эмджеси Осман Къумукъовгъа мусафирликке барды. Февраль 23-те Осман агъаныгъ догъгъан куню эди. 69 яшыны толдурды. Барып хайырламакъ сырасы эди. Лякин айны шу куню съезд ачылды. Вакъты дакъкъасы, саатинен эсаплы олгъанындан кетип оламады. Эбет телефон этип, хайырлады. Кеч олсун да, кучь олмасын, дегенлер. Бугунъ барып къартны эм догъгъан кунюнен хайырламакъ, эм де ал-хатир сорамакъ истеди. Кечкен сефер сессиягъа кельгенде де корюшмеген эдилер. Эбет, о вакъыт Энвер къабаатлы дегиль эди. Осман агъаны эвде тапмады. Балтыкъ денъизни ялысындаки насылдыр бир шеэрге кеткен экен.

— О-ляя! Хош кельдинъ, Энвер! Хош кельдинъ! Съездге делегат олып кельгенсинъ, хайырлайым! — деди дев бичимли Осман агъа при эллеринен торуныны къучакълап.

— Сагъ олунъ эмдже, — деди Энвер де оны къучакълап. — Сизни де догъгъан кунюнъизнен хайырлайым!..

— Эвалла, эвалла! Къана буюр, — дее Осман Мустафаевич торуныны мусафир ханесини давет этти.

Субетлери девамлы олды. Шу арада къонакъбай стол устюне бир топ ресим кетирни къойды:

— Кечкен сефер Рияннен кельгенде чыкьаргъан ресимлерим. Ленинабадгъа баргъанда Сервер, Эскендер иле чыкьаргъан ресимлерининъ де яптым, бунынъ ичинде.

Энвер бирер-бирер ресимлерин бакъып башлады.

— Ресимджилик япсанъыз оладжакъ экен, эмдже! Базы профессиональ фотографларнынъкинден яхшы,— деди Алнев.

Осман агъа кульдн. «Кимер фотографлар да манъа шай дейлер»,— джевап берди Къумукъов, кулип.

Ресимлер акъыкъатен де яхшы, эдилер. Мен бу китапкъа къоймакъ ичюн Осман агъа чыкьаргъан бир къач ресимни сайлап алдым.

Чокъ адам Осман Къумукъов ким экенини яхшы биле. Шай олса да мен бу аджайип инсан хусусында азачыкъ токъталып кечмек истейим.

СССРде, кышта ялдавгъа темель къойгъан Къумукъов, айны вакъытта, мемлекетимизде биринджи оларакъ «Сув арсланы» деген адны къазанды.

1912 сенеси Ялтада догъгъан, 5 яшында экенде, Къара денъизининъ дженюп ялысында ялдав боюнджа балалар арасында акъраны олмагъан Осман Къумукъов сонъундан ялдав боюнджа Балтыкъ флотунинъ, дженк йылларында исе Къара денъиз флотунинъ чемпионы олды.

Дженк йылларында разведкаджы, денъиз пияде аскерлерининъ взвод командирл. Одесса, Севастополь, Кавказ мудафаасынынъ иштиракчиси олды. Дженкининъ илькин айларында Кърым ялыларында душман авиациясы авадаи къуршун ягъдырып тургъан бир вакъытта, денъизге батырылгъан гемилерининъ ичинден керекли документлер ве дженкявер силяларны алып чыккъан да далыджы Осман Къумукъовдыр.

Эбет, онынъ ичюн бу янъылыкъ дегиль эди. 1983 сенесининъ декабринде Къара денъизде олгъан арбий гемилеримизден бирин апансыздан идаре этильмей къалды. Двигатель чалынса да, чарх айланмай эди. Демек онъа бир шей олгъан. Ингирми отуз метр теренликке далып, чарх-

пы бакъмакъ керек. Ялыдан далыджы чагъыр тылды. Бу— Осман Къумукъов эди. О, гемининъ чархы на сарылып къалгъан тросны буюк зорлукънен чекип алды. Сонъра бакъса, трос чархынъ бир тишини къыргъан. Саатлернен сув астында олып, сынгъан тишини денъштирди.

Иште, бойле о, денъиз деренликлеринде онларнен шаланда, катер, баржагъа ярдым косътерди, я да баткъанларыны чыкъарувда иштирак этти. Шунынъ ичюн дженк йылларында далыджыгъа итйадж олса, башта-бир денъизджи Осман Къумукъовгъа мураджаат эте эдилер.

Онынъ муаребе йылларында алгъан дженкявер орден ве медаллеринен ян-янаша беш дане «Богъулгъанларыны къуртаргъаны ичюн» медали де бар.

Осман агъа юзлернен километр месафеге ялдав боюндаж откерильген бир сыра марафон ярышларынынъ иштиракчисидир.

— Къумукъов шималъ ичюн бу вакъыткадже корюльмеген «Москва-река»нынъ сувукъ акъар сувунда эки бучукъ километр месафеге ялады, — деп язгъан эди Советский спорт» газетасы озюнинъ 1950 сенеси апрель 13-те чыкъкъан номеринде.

— Къумукъов чокъ керелер къышта тек плавка ве масканен «Москва река» озенининъ тюбюне далды ве 12 дакъкъагъадже сув астында булунды, — деп язды 1958 сенеси февраль 17-де «Правда».

Биринджи класслы сувгъа далыджы-къуртардыжы Осман Мустафасвич сув астында он бинъ саттен зияде булунды, сувда баткъан бинълернен адамны олюмден къуртарды ве бугунъ де мемлекетимизде онъа тенъ келеджек далыджы ёкъ.

Иште, Осман агъаны кечкен сефер Эивер эвде танмагъанынынъ себеби де эмджесининъ зенаатынен багълы экен. Оны аджеле суретте Балтыкъ денъизинде янылмасы керек олгъан къуртарув ишлерине алып кеткен экенлер.

Бу ерде бираз огге кетип шуны айтмакъ истейим. 1982 сенеси февраль 23-те «Москва-река»да отуз дёртюнджи

кере аһбаневий, кышта ялдав байрамы откерилды ве о, кечкен бутюн бойле байрамларгъа тешкилятчылыкъ эм де ёлбашчылыкъ якъан, дженктен сонъ Москвадаки «Водник» джемиетининъ базасында мемлекетимизде ильки оларакъ кышта ялдав секциясыны мейдангъа кетирген, бутюнсоюз категориясындаки судья, ССРде кышта ялдавынъ эсасчысы Осман Мустафаевичининъ 70 йыллыгына багъышланды. Шу куню Москвалы языджылар, шаирлер, арбий командаулар, медик-алимлер, джемаат эрбаплары ве спортчылар, бу аджайип инсанны юректен хайырладылар, онынъ адына шиирлер, алгышлар окъудылар, энъ эйи сёзлер айттылар.

— ...Демек съездге кельдинъ,— деди Осман агъа Энверининъ козьлерине бакъып.— Бу яхшы, мен дер эдим ки, буюк, ифтихарланмагъа ляйыкъ шей. Партиямызынъ съездлери олгъанда мен эр вакъыт 1956 сенесининъ 18-иджи февралини хатырлайым. О куню мен Москва-рекада партиямызынъ XX съезди делегатлары огюнде бузлу сувда ялдагъан эдим. Олар махсус, бизим ялдагъанымызны корьмеге кельдилер. Мени эльчырып алгъышлагъан эдилер. Эбет, бойле вакъналар унутылмай...

1982 сенесининъ язында Энвер агъа кендже огълуны да эвлендирди. Эски досту, къомшусы Чоджан Амзашев къуда олдылар. Эбет «къомшу кызы къолайлы» олгъаны пчюн дегиль. Яшлар бир-бирини севген, бегенгенлер. Бахтлы олсунлар. Эвининъ янындаки бош ерге келин-киевге деп, бутюн онъайтыкълары олгъан бол-сал эв къурдылар.

— Фазиле,— деди Энвер агъа бир кунъ апайына,— якъында сессиягъа кетеджем. Сени де алып кетейим де, ич Москвагъа баргъанынъ ёкъ, о якъ-бу якъны корерсинъ. Решатнынъ огъланчыгыны да алырмыз. Торуным бир Москваны сейир этсин. Эвде исе яш келин-киевлер къапырлар. Эписи бир, даа озь эвлерине кочип киргенлери ёкъ. Битсе келеджек сене авушырлар...

— Барсам барайым даа,— деди Фазиле апте де.— Лякин менден зияде, Ризачыкыны алайым дегенинъ яхшы. Эм келиннинъ гонъюлю котерилр, заваллы шай да эки баланен отура, эм огъланчыкъ да энди мектепке къатнап башлады, о ян-бу янны коръсе эсини осер. Буюсе, къартбабам мени Москвагъа алып баргъан эди, деп айтып юер...

Шай да яптылар. Декабрьде Москвагъа учю де кеттилер. Энвер агъа сессия межлислеринден бош вакъытта, эм де сессиядан сонъ да бир къач кунъ къалып, къарысы ве торунына Москванынъ дикъкъаткъа лаяйыкъ ерлерини косьтерди.

Кызыл мейдангъа бардылар, даиймиз Ленининъ дюрбесини зиярет эттилер. Эбет теэссуратлар айтып битирильмейджек дереджеде чокъ эди.

Бутюн кунъ кезип, мусафирханеге акъшам устю, болдурып келелер. Энвер агъа ювунып чыкъа да, ята. Риза мусафирханенинъ пенджереси огюне кечип, саатлернен Кремль тарафыны козете.

— Ух, ты, къартбаба! Бакъса анавы йылдызлар насыл парылдап яналар,— дей торуны Кремль дивары устюндеки йылдызларны косьтерип,— Олардан да буюк йылдыз оламы?

— Олмай, огъдум!— дей къартбаба, бир къач йылдан сонъ торуны, «о вакъытта ялан айткъан экенинъ, юзлернен, бишьлернен километр буюклигинде йылдызлар ола экен, оджамыз айтты»,— дейджегини билъсе де.

— Истейсинъми, мен санъа йылдызлар акъкында масал айтайым!

— Истейим, айтынъыз къартбаба, — дей торуны ве онынъ къойнуна кирип ята. Қозылерини исе Кремль йылдызларындан алмай.

— Қайсыны айтсам экен,— дей къартбаба,— йылдызлар акъкында масалдар чокъ.

— Энъ меракълысыны айтынъыз,— дей Ризачыкъ.

— Энъ, энъ меракълысымы?

- Э, энъ, энъ меракълысыны!
— Айса динъле:

Замап, замап экенде,
Яшайыш яман экенде
Байлар байгъа бакъкъанда,
Къызлар ильван такъкъанда.
Замап бизимки дее
Дюньяны йыкып-якъкъанда
Фукъаре ярдым сораса
Башына таякъ саркъкъанда
Кърым деген диярда
Кучюджик бир азбарда
Али деде яшагъан,
Гедже-кундыюз чалышып
Бир тилим отъмек ашагъан.

Иште, о адамнынъ учъ огълу, бир къызы олгъан. Али деде бир кунъ энъ буюк огълуны озюнен берабер Къара денъиз янындаки Ай-Петр деген дагъгъа сеяткъа алып кеткен. Баба-балâ дагъда, ачыкъ авада мына шимди биз сеннең яткъан киби къучакълашып яткъанлар ве онынъ огълу кокке бакъып, чокъ йылдызларны корьген де: «Баба, э баба, йылдызлар не пчюн козь къымалар?— деп сорагъан. Бабасы онъа: «Демек йылдызлар сеннен достлашмакъ истейлер. Бир данесини сайлап ал да, онынънен дост ол. Лякин ойлесини сайламакъ керексинъ ки, о санъа бахт кетирсинъ»— деген.

— Сонъ, сайлагъанмы?

— Сайлагъан!

— Насыл союны?

— Энъ буюгини, энъ парылдагъаныны!

— Анавынымы?— дей торуны еринден туруп, косътергич пармагъынен Спасск къуллеси узерииндеки къоджаман йылдызны косътерип.

— Токъта, масалшы сонъунадже айтайым да, сонъ суаль берирениъ.

— Яхшы, тез-тез айт...

— Али дедениъ огълу оськен, буюген, чалышкъан-чалышкъан да, къарамаи олгъан.

Бир кунъ оны Москвагъа, Кремльге чагъыргъанлар.

— Мына шу Кремльгеми? — дей еринден сычрап турып Риза.

— Э, шу Кремльге. Сен бир йылдызен достлашкъан экенсиъ. О, эр вакъыт, «насыл огълан экен, достлашмагъа ляйыкъмы экен?» деп козетип юрьген. Огълан эп чалышкъан, тенбеллик ялмагъан, рогатканен къушларгъа таш атмагъан...

— Къартбаба, э къартбаба, билесинъми, бизим домдаки Вовка рогатканен бир гогерджини ольдюрген эди, — дее къартбабасыныъ сёзюни болс кене Риза.

— Демек о ярамай шей якъан. Къушларны ольдюрмек олмай, — дей къартбабасы. — Масалшыъ девамыны динълс.

— А-ха, динълейим, айтыпъыз!

— Демек оны, иште, мына бу Кремльге чагъыргъанлар. Сен яш экенде бир буюк йылдызен достлашкъан экенсиъ, ондан берли о сени козетип юрьген. Пек яхшы чалышкъаныныъны коръген, бегенген де, мына буны менден онъа бахшыш беринъиз деп, бир алтын йылдыз ёллагъан, ма, къабул этип ал, деп оны огъланыныъ кокусине такъкъанлар.

— Сенниъ биджагъынъдаки киби йылдызми?

— Э, тамам ойле йылдыз экен. Къарамаи йылдызыны алып Кремльниъ къапысындан чыкъкъан. Эр кес онъа бакъа, «хайырлы олсун», — дей экен. Бир огъланчыкъ исе къартанасыныъ сепинден чекип токътаткъан да, «къартапай, бакъсанъ, мынавы эмджениъ йылдызы тыпкъы Кремль йылдызы киби парылдай, тек бу кучюкче», — деген.

— Бу кучюк йылдызларны, иште, о буюк йылдыздан

япалар да, энъ яхшы адамларгъа берелер,— деген къартапасы торунына.

Иште анавы, мен айткъан огълан, догърусы огълан дегиль де, энди о да баба экен ве Али деденинъки киби онынъ да учъ огълу ве бир кызы бар экен, севинип, къуванып эвине къайткъан.

— Я, онынъ ады не экен, къартбаба?

— Ады? Ады, ады... не адыны айтмадыммы?

— Ё-ёкъ, айтмадыңъыз.

— Ады Энвер экен!

— Не, онынъ ады да сизинъки киби экенми?

— Э!

— Қайтып кельген сонъ таныш-билиш, сой-соп, эписи келип Энверни хайырлагъанлар. Иште, о вакъытта Энвериниң де биринджи торуны догъгъан.

— Бахтыма пек разым деп, къартбабасы торунынынъ адыны Риза къойгъан ве буюк олсамытлакъ Москвагъа алып барып онъа да бахт йылдызыны косътеририм, деп сёз берген экен. Иште, алып келип бугунъ Ризачыкъкъа оны косътерген...

— Э-э, сиз масал айтаджам деп, менн алдаткъансынъыз, озюнъизни айттынъыз...— дей Риза.

— Э, мен керчектен де олгъан шейни айттым огълум,— деди къартбабасы. Иште, бу сенниң корип тургъанынъ масал дегиль де, акъикый бахт йылдызы. Ким де-ким яхшы окъуп, яхшы чалышып, Ватанына чокъ файда кетирсе, иште бу, бахт йылдызы ойле адамларгъа Алтын йылдыз багъышлай. Сонъ о адамгъа эр кес Қъараман дей. Сен де ойле олмагъа тырыш!

Сыджакъ йылда догъгъанынъ теин сагълам, омюри узун, озю бахтлы ола, дейлер. Халкъ айтса догъру айта. Энвер агъа ойле олгъаныны истей. О ярым асырдан зияде яшап, бойле сыджакъны корьмеген энди. 1983 сенесининъ язы пек сыджакъ олды. Шу сыджакъларда онынъ кендже торуны догъды. Абдулкъадир ана-бабасындан да, къа-

дынындан да сорамайып, бабам киби эмексевер, мискии, адалетли, бахтлы олсун деп, адыны Энвер кьойды. Энвер Абдулкьадырович Алиев. Къыскьадан айткъанда Энвер Алиев.

— Хайырлайым огълум, меним омюримни узаткъаныпъыз ичюн сагъ олунъыз!— деди Энвер агъа огълуны кьучакълап.— Демек Энвер Алиев эки бинъинджи йылдан сонъ да яшайджакъ.

— Яшар, чокъ яшар, къараманлар эбедий яшайлар,— деди кичкене Энвер Алиевнинъ кьартапасы Фазиле апте.

Шу арада эв артында кимдир ракета атты. Кокте фишенкнинъ чешит ренк йылдызлар топачы пейда олды.

— Бакъынъыз, тыпкы кокте йылдыз ягъгъан киби, ур-ра!— деп багъырдылар балалар.

Энвер агъа да бала киби кьуванып оларгъа бакъты да:— Бахт йылдызлары,— деди.

МЕН, ЛЕНИНИ КОРЬГЕНЛЕРНЕН КОРЮШТИМ

Ишнен Владимир Ильич Ленин Меркезий музейининъ Ташкентски филналына кирдим. Фойеде бир группа талече байрамлардаки киби темиз-пак кийинген, пионер урбасында сафта туралар. Олардан бириси ортагъа чыккын, эеджаннен:

— Мен, Алиме Алиева, Владимир Ильич Ленин адына Бутюнсоюз пионер тешкиляты сафына киререк, озь аркъадашларым огюнде тантаналы суретте: Ватанымны юректен севмеге, улу Ленин васнет эткени киби, Коммунист партиясы огреткени киби яшамагъа, окъумагъа ве курушмеге, Советлер Бирлиги пионерлерининъ Къанушына эр вакъыт риает этмеге сёз берем, — деп емин этти.

Шундан сонъ Алимечикнинъ достлары Къудрат Саматов, Галина Белоплотова, Ира Ким, Гуля Акимова ве дигерлери де тантаналы суретте ант-смин эттилер. Бир къач дакъкъадан сонъ оларнынъ боюнларында ад галстуклер, козьлеринде къуванч парылдады. Пионер етекчиси: «Яш пионерлер! Ленин ини ичюн эр вакъыт азыр олунъыз!» — деп хытап этти. Мектепчилерининъ эписи бир кереден: «Эр вакъыт азырмыз!» — деп джевап къайтардылар. Сачлары бем-безд олгъан, къартайгъанындан кевдеси аз бучукъ къамбурайгъан, лякин шенъ бакъышылы бир къадын яш пионерлерге якъынджа келип, оларгъа бу бахтлы кунню хайырлады, ве балаларгъа Октябрь революциясы, дайимиз Ленинен насыл этип корюшкени акъ-

къында икяс этии башлады. Бу — къарт большевик Мария Фёдоровна Егорова эди.

Оны корьгенде чокъ йыллар эвельси олгъан корюшювлеримизден бирини хатырладым...

Мен ордудан къайткъан сонъ Ташкент токъумаджылыкъ комбинатынынъ биринджи фабрикасындаки механика цехинде чиленгир олып чалыша башлагъан эдим. Айны вакъытта «Ташкент хакъикъаты» область газетасы узурьнда тешкиль олунгъан акъшамлыкъ ишчи мухбирлер университетинде тасиль ала, комбинатнынъ чокъ нухалы газетасында актив иштирак эте эдим.

Кунылерининъ биринде, уйлелик ашкъа кетмеге тедарикленгенде, цех башы Санбджан Садыкъов яныма келип, сени партком секретары чагъыра, иш урбаларынъны де-нъиштир де, тез анда бар, деди. Арадан ярым саат кечеркечмез мен эди секретарнынъ узурьнда эдим.

Буюк оданынъ тёрюнде отургъан партком секретары — Мария Фёдоровна Егорова янындаки стол устюнде сыранен тизилип тургъан чешит репкли телефонларнынъ биринен кимнендир лакъырды эте эди. Субетини узьмеден, «отур» деген манада манъа ишмар этип, ер косътерди.

— Сонъ, ишлер насыл, огълум?! — деди Мария Фёдоровна телефон трубкасыны ерине къойгъан сонъ, манъа мураджаат этерек.

— Яхшы, сагъ олунъ! — дедим мен ве алей-аджеле аякъкъа турдым.

— Отур, отур! — деди ве сёзюни девам эттирди. — Мен сени не ичюн чагъырткъанымны билесинъми?

— Ёкъ, — дедим мен.

— Шимди анълатырым. Сен «Токъумаджылар овози» газетасынынъ энъ актив хабсрджилеринден бири экенсинъ. Буны манъа редактор Рузиева аркъадаш айтты. Мына, шимди, бу газетада чалышмакъ ичюн адам керек экен, сени сорайлар. Анда кечмеге разьсынъмы?

— Эбет, мен газетагъа язып турам, лякин бир кунъ

биле редакцияда чалышмадым. Беджерип оламам деп кърктам.

— Зарар ёкъ, беджерипсинъ, тек тырышмакъ, озъ узсинъде чалышмакъ керексинъ,—деди Мария Фёдоровна.— Партия азасысынъмы?

— Ёкъ, комсомолдам!

— Я партиягъа не ичюн кирмейсинъ? Мына, мен синъ терджимсалынънен таныш олып чыкътым. Пек яхшы. Ордуда да олгъансынъ. Бу ерде де ишинъдеи эр кес мемнион. Партиягъа кирмек керек...

— Истейим амма, лякин даа партия азасы олмакъ киби шерефке ляйыкъ иш япмадым, деп саям.

— Ёкъ, ёкъ, янълышасынъ, огълум,—деди Мария Фёдоровна ве еринден турып, бироз о якъ-бу якъкъа юрген сонъ меним яныма келип, бир кьолуны омузыма кьойды ве,— менн динъле,—деди.

— 1917 сенесининъ сонъу. Смольный. Бутюн революциягъа ёлбашчылыкъ бу ерге меркезлештирилген эди. Мында, революция штабында, гедже-кунъдюз, болдурмакъ не экенин билъмеген Владимир Ильич озюнинъ дженка-вер меслекдешлеринен чалыша эди. Манъа, Октябрь кунълерининъ иштиракчисине, Смольный ичерисиндеки одаларны къаравулламакъ ичюн нарядда булунмакъ, Ильичинъ кабинетине кечильген одаи кьорума къ насип олды.

Мен бир сутка постта тургъан сонъ, экинджи суткасына да къалдырылдым, чюнки о вакъытта адам аз, эр ерде озъ бекчилеримиз олмакъ керек эди. Гедже саат эки къарарларындан сонъ, Смольныйнынъ шаматалы коридорлары белли дереджеде теналашкъан арада, азачыкъ раатланмакъ ичюн, янымда тургъан курсиге отурдым. Апансыздан, кимдир меним омузларыма эллерини кьойып, сигильден сыкъты. Мен отургъан еримден атылып турдым. Козюм юкъугъа кеткен экен. Бакъсам не корейим: огюмде кулюмсиреп Владимир Ильич тура. Владимир Ильич омузларымдан къучакълап, кулер юзынен, бабаджасына

козьлериме тикильдн. Постнынъ не экешини ве о насыл кьорчаланмакъ кереклигини анълатты.

— Адынъыз не?— деп сорады Владимир Ильич.

— Маша!— дедим мен эеджаннен.

— Къач яшындасынъыз, Машенька?

— Он едиде!

— Пек яхшы. Партия азасысынъызмы?

— Екъ, Владимир Ильич!

— Не ичюн?— деп сорады о.

Иште, о вакъытта мен де тыпкъы сонинъ киби, «даа партия азасы олмакъ киби шерекфе ляйыкъ иш япмадым беллейим», дедим.

— Революциядан эвель отькерильген иш ташлав ве стачкаларда иштирак эттинъизми?— деп сорады Ленин.

— Эбет,— дедим мен ве сайып башладым.

— Сонъ, даа не ичюн бир шей япмадым, дейсинъиз? Стачкаларда иштирак эткенсиз. Мына шимди, Машенька, эппимиз бир олып, буржуйларны йыкъамыз, революция, анълайсынъызмы, Улу Ре-во-люция япаятамыз. Мытлакъ партиягъа кирипъ, онынъ ишинде актив иштирак этинъ, янъы омюрни сиз киби яшлар ве къызлар къураджакълар! Багъышланъ! Машенька, мында постта тургъанынъыз чокътанмы?

— Экинджи сутка.

— Ай-яй-яй! Арды-сыра бир къач гедже юкъламамакъ олурмы?..

Шундан сонъ Владимир Ильич аджеле суретте комендантны чагъыртып, мени денъиштирмесини, риджа этти ве:— Илери де бойле алгъа ёл берильмесин,— деди.

Владимир Ильичнен олгъан бу субет, онынъ гъает мераметлиги, ферасетли сёзлери, Ильичнинъ бойле саде ве улу къыяфети меним къальбимде омюрлик унутылмайджакъ хатире олып къалды. Владимир Ильичнен олгъан бу корюшювден сонъ манъа чокъ керелер кергин чалышмакъ сырасы кельди, лякин эр вакъыт Ленин айткъаны киби ишлемеге тырыштым ве тырышам.

Немсе фашистлери Ватанымызга хыяпетликнеп бастырып киргенде Ленинграддаки «Красная нить» йип фабрикасыны мында, Ташкент токъумаджылыкъ комбинатына авуштырдылар ве о учъ ай ичннде махсулат берип башлады. Мен де шу фабриканен берабер бу ерге кельдим. Агъыр дженк йыллары комбинат коммунистлери мени секретарь сайладылар, ондан берли энди къачынды кесепи манъа ишанч билъдирип, текрар ве текрар сайлайлар. Буюк бу ишанчны акъламакны озюм ичюн шерфли иш деп саям. Мына, санъа да редакция коллективни, партком ишанч билъдире, сен оны акъламагъа тырышмакъ керексинъ...

~ * * *

Бойлеликнен мен комбинат газетасында мухбир олып чалыша башладым. Арадан бир ай кечкен сонъ болюк мудир, алты айдан сонъ исе месуль секретарь тайин эттилер. Бир йылдан сонъ КПСС азалыгъына кандидат къабул олундым. Биринджи оларакъ Мария Фёдоровна манъа рекомендаця берди. Чокъ йыллар девамында бу аджайип коммунистнен бир партия тешкилятында булунмакъ сырасы кельди. Партия топлашувларында онынъ чыкъышларыны, атешин нуткъларыны динъледим.

Шимди Мария Фёдоровна Егорова акълы оларакъ раатлыкъта. Эбет, сагълыгъы баягъы фсналашты. Яшы сексенни кечкеннен бакъмадан, мектеплерде, арбий къысымларда булуна, телебелерге, яш аскерлерге озюнинъ Ленин, Октябрь революциясы акъкъындаки хатырлавларыны икяе эте.

Мен Мария Фёдоровнаны корьгенде урьметнен онынъ къолуны опем ве белли шаир Макъсуд Шейх-заденинъ шу сатырларыны хатырлайым:

Мен, Ленинни
корьгенлернен корюштим,

Ве оларгъа бакъып чокъ
ойгъа тюштим,
Мен таныйым урьметли
бир къартийши,
Бир вакъытлар о
Лениннен корюшкен.
Оны корьсем бутюн фикир, хаялы,
Иикъиялыныъ шиприети къучакълай
Сыкъкъанымда онынъ арыкъ къолуны
Гуя акъи дамарыма бир девран.
Ленин эли туткъан экен...
Мен онынъ —
Эли оньсем, юрегимде эеджан...

ФЕДАКЪЯРЛЫКЪ

Мустафа Селимов. Бу ад чокъ адамларгъа яхшы таныш. Дженк йылларында онынъ акъкъында Кърым дагъларындаки партизан отрядларында, койлерде эфсанелер айтыла эди. Лякин, догърусы о айтылгъанлар эфсане дегиль де, акъыкъат эдилер, амма адамларгъа эфсане олып корюне эди.

Фашистлер ат ойнаткъан койлерге апансыздан келип, джемаатны топлап, оларны джебэдски вазнетнен таныш этерск, семетдашларыны немсе-баскъынджыларына къаршы курешмеге давет эткен, аз сайылы партизан отрядынен къуветче секиз-он кере зияде олгъан ве яхшы слялангъан душмангъа уджюм этип, оны тар-мар эткен; фашистлернинъ сля юкюю оларнен вагонларыны, паровозларыны, автомобиллернин патлатувгъа я да учурымдан башы ашагъы йиберювге догърудан-догъру ёлбашчылыкъ япкъан къоркъу бильмез адамынъ джесюрлигине насыл олур да эфсаневий демезсинъ. Кърым партизанлары Дженюбий бирлешмесининъ комиссары олгъан Мустафа Селимов, иште, бойле адам.

Мустафа агъа, акъыкътен, омурде терең из къалды-
раджакъ кибі яшады ве яшай. 0,1910 сенеси март 21-де
Кърымнынъ Куйбышев районындакы Коккозь коюнде,
абий койлю Селим огълу Венсинъ къорантасында догъ-
ды. 1920 сенеси Венс агъа, 1921 сенеси исе онынъ омур
аркъадашы Аджире вефат эттилер. Эки бала — 10 яшлы
Мустафа ве онынъ къыз къардашы Фатиме оксюз къал-
дылар.

Оксюз ольмез — орселенир, кунъ корер, дегенлери догъ-
ру эксп. Агъа-къардаш экиси мераметли, яхшы адамлар-
нынъ ярдымынен осьгюлер, эм чалышты, эм де окъуды-
лар.

Мустафа орта мектепни битирген сонъ бир йыл къадар
район меркезий китапханесинде мудар олып чалышты.
Сонъра Коккозьге къайтып келип, кой Советинде секре-
тарь олды. Яшнынъ ишкырлигини, джемаат ишлеринде
актив иштиракини, беджериклигини козь огюне алып,
«Социализм» колхозы реисининъ муавини сайладылар. Бу
ерде оны ВКП(б) азалыгына кандидат къабул эттилер.
Бир йылдан сонъ, энди Багъчасарай район иджра коми-
тетинде чалышкъанда, о партия азалыгына къабул олу-
нды ве район партия комитетине ишке авуштырылды.

Бойлеликнен, 1931 сенесининъ сентябринден башлап
Мустафа Селимов партия ишине кечти. Бир йыл марк-
сизм-ленинизм курсларында тасиль алып къайткъан сонъ,
район партия комитетине инструктор тайин этилди.

1937-1939 сенелери о, район комсомол комитетининъ
секретары вазифесинде чалышты. 1939 сенесининъ сонъун-
дан Багъчасарай районынынъ партия комитетине кадрлар
болюги мударининъ муавини тайинледилер. 1940 сенеси-
нинъ февралинде исе Ялта район партия комитетине би-
ринджи секретары сайланды.

Мустафа Венсович бутюн барлыгынен ишке киришти.
Иш исе пек чокъ эди. Партия къуруджылыгы, тешкиля-
тий, хозяйство меселелери. Оларнынъ деерлик алаына

бир чокъ алларда секретарнынъ шахсен озю къарышма-
гъа меджбур ола эди.

Тынч аят ишлерин къызгъын девам эткен куньлерининъ биринде эр шей бир кереден денъишти. Немсе фашистлерин Ана-Ватанымызгъа къаршы дженк башладылар. Планлар, вазифелер денъишти. Эр шей фронт ичюн, эр шей гъалебе ичюн!— деген янъы шпир ортагъа ташланды.

— О куньлерде арбий хызметке мобилизлевге буюк дикъкъат айырдыкъ,—деп хатырлай Мустафа Венсович.— Бу иш нумюселли кечти. Опытынен бир сырада душмангъа къаршы курешмек ичюн къырыджы, диверсион батальонлар тешкиль этип башладыкъ.

Къолуна сия тутуп олгъан эр бир адам киби Мустафа Венсович де джебеге кетмек истеди.

— Шимди сиз бу ерде зияде керексиниз,— дедилер онъа. Гитлерджилер даа Кърымгъа кирмезден эвель олып кечкен область партия комитетининъ бюросында душман аркъасында къалып, онъа къаршы курешмек ичюн партизан отрядлары тешкилятландырмакъ зарур деп танылды. Селимов исе бойле отрядларнынъ биринше комиссар тайини этилди.

Баскъынджылар кунь-куньден джанаварлаша, къутура, забт эткен топракъларыны якъа, йыкъа, къарт-къурт, балчагъа демеден тынч эали устуне бомба ягъдыра эди. Бойле бомбарлаунынъ бириси Мустафа агъа яшагъан эвге тюшти ве оны ернен эксап этти. Анненнинъ бутюн азалары зарарландылар. Буны козь огюне алып область партия комитетининъ бюросы Селимовгъа къорантасыны Кавказгъа авуштырмагъа изин бере. Тбилиснге барып чыкъалар. Буюк заметисен къорантасыны анда ерлештирип, кери къайтаджакъта вакъытынджа шу ерде къалып, ВКП(б) Кърым обкомынынъ резервинде булунмакъны буюралар. Нетиджеде бироз вакъыт Закавказье демир ёлунынъ сиясий идаресинде чалыша. Керч азат этилген сонъ обком ве Совпаркомнынъ махсус авалесинен анда кете. Лякин чокъкъа бармай вазнет кене денъише, онъа да Керчин

1941-жыл этип, Краснодарга кайтмак керек ола. Бойлеллик-нен 1943 сенесининь июнь айына кьадар мында резервде булуна ве ярымадак партизан ве подпольеджилерин бутюн зарур шейлернен теминлемекнен огъраша.

Белли ки, Кърымда партизан арекетининь тарихы эсасен учь девирге болуне. Биринджиси — 1941 сенесининь ноябринден 1942 сенесининь ортасынадже, экинджиси — 1942 сенесининь кузюнден 1943 сенесининь кузюндже, учюнджиси 1943 сенесининь октябринден Кърым азат олунгъанга кьадар. Илк девирде тешкилятий меселелерде базы бир ялгъдышлыкъларга ёл берилгени пети-джесинде 1942 сенесининь кузюне келип, Кърым дагъла-рында олгъаны-оладжагы 400-ге якъын партизан кьал-гъан эди.

1943 сенесининь язында ярымадада партизан арекети-ни кене джанландырмак меселеси кьоюлды. Бойлеллик-нен июнь 25-те Сочиден эки «Дуглас» самолёты 25-шер гонъюллын алып, Кърымга учты ве Зуя районынын Бакъсан кою янындаки махсус партизан аэродромна кьонды. Оларнын арасында отрядга комиссар тайини этип ёллангъан Мустафа Селимовдан гъайры Мемет Аппазов, Сейдали Къуртсентов, Рамазан Муратов, Абкерим Аширов, Сент-Амет Ислямов, Мустафа Мамутов ве дигер-лерин бар эдилер. Сонъундан олар акъыкий партизан дженки алып барды ве буюк джесюрлик эм де къараман-лыкълар косьтердилер.

Халкъ интикьамджыларынын сафы эп артты. Нети-джеде Селимовнын иши де чокълашты. О, башта отряд комиссары олды, сонъундан партизан отрядлары брига-дыннын ве ннаст озюнинь эркъаны джеэтинден эп кучьлю сайылгъан Дженубий бирлешменин комиссары дередже-сини котерилди. Онын бирлешмесиндеки партизанлар душман устуне арслан киби атыла, къараманджасына куреше эдилер.

Мустафа ага манъа о. йылларда Кавказда чыккъан ве энди сарарып кьалгъан, баягы ипрангъан «Красный

Крым» газетасынынъ 1943 сенеси ноябрь 20-де чыкъкъан помернини косьтерди.

«Къараманане олюм» серлевалы кучюк бир хаберде о комиссар олгъан бирлешме отрядларындан бири акъкъында шойле язылгъан:

«Къатты урушлар учъ кунъ девам этти. Учъ кунъ фашист джеза отрядлары партизанларгъа къаршы вахший-джесине уджюм эттилер ве эр сефер мувафакьитсизликке огърадылар. Немселер гедже ярдымгъа янгы къувет кетирдилер ве авиациянынъ къолтутувы саесинде учъ тарафтан кене Н-джи партизан отрядынынъ лагерине уджюм башладылар. Лякин халкъ интикъамджыларыны гъафлетте къалдырып оламазсынъ! Сархуш эсэсчилер сюрюсини къаршы ярып кечиджилер группасы арекет этти. Лейтенант Мемет Аппазов онынъ огъ сырасында кете эди. О, шиддетли уджюм алып барды. Дженкчилер де озъ командирлеринден кериде къалмай эдилер. Партизанлар душман устуне фуртуна киби, таран этип атылдылар ве уджюм эткен айдутларыны ёкъ этти, алкъаны ярып кечтилер. Отряд душман сарымындан чыкъты. Къыскъасы, шиддетли тутушувда гитлерджиелерден 21-си ольдюрильди ве 26-сы яраланды. Бу урушта — лейтенант Аппазов ве дженкчи Спап батырджасына эляк олды. Немселер тарафындан акъаретленген, тувгъан Кърым ичюн куреште олар къач керелер джесюрлик ве эрлик косьтерген ве эки-си де Советлер Бирлигининъ дженкявер орденлеринен мукаяфатлангъан эдилер.

Джесюр партизан командирининъ хатиресини эбедий-лештирмек ичюн Н-джи отрядгъа Аппазов аркъадашнынъ ады берильди.

Ватан ичюн куреште эляк олгъанларгъа шап-шурет олсун!»

— Аппазовджылар акъыкъатен де озъ командирлерининъ ишини девам эттирдилер,— дей Мустафа агъа,— бир чокъ фашист айдутларыны геберттилер.

Дженюбий партизан бирлешмесининъ командири М. А.

Македонский озюиниъ «Пламя над Крымом» адлы китабында юкъарыда тасвирленген урушта комиссар Мустафа Селимов да иштирак эткенини ве: «Коммунистлер ве комсомоллар, меним пешимден огге!»— деп башкъаларыны да уджюмге давет эткенини яза.

Пек телюкелн олгъанына бакъмадан Селимов, фашист оккупирлеген койлерде сыкъ-сыкъ булунып, ерли эалиге ордудакн вазнетни анълата, душмангъа къаршы курешмек, партизанларгъа къолтутмакъ ве къошулмакъны тешвикъат эте. Нетиджеде халкъ интикъамджыларынынъ сайысы кунь-куньден арта, базы койлернинъ бутюн эалиси дагъгъа кетип, партизанларгъа къошулалар. Бундан да гъайры Селимовнынъ тешиббюси ве иштиракшени листовкалар, мураджаатнамелер азырланылып, ерли халкъ арасында кениш даркъатыла.

Селимовнынъ догърудан-догъру ёлбашчылыгъы алтын-да оларнен кой ве шеэрде, шу джумледен, Симферопольде гизли тешвикъат ишери алынып барылды ве интикъамджыларынынъ гизли меркези мейдангъа кетирильди.

Анда иштирак эткен ватанперверлер баскъынджыларгъа къатты дарбе эндире эдилер. Къутургъан душман ачувлангъанындан койлерни, онынъ тынч эалисини къыйнай, якъа, ёкъ эте эди.

Бу ерде мен «Красный Крым» газетасынынъ 1944 сени январь 28 номеринде дердж олунгъан «Улу-Сала коюнниъ фаджиасы» серлевалы бир макъалеге дикъкъатны джельп этмек истейим. Чюнки, фашистлер шу джанаварлыкъны Дженюбий партизан бирлешмесининъ алып баргъан курешине джевап оларакъ якъан эдилер. Мына о макъале: «Бизим огюмизде немсе бандитлери Багъчасарай районындаки Улу-Сала коюнде якъан джанаварлыкълары акъкъындаки документ тура. О, Кърымнынъ пек буюк олмагъан бир коюнде олгъан дешетли фаджианы тасвирлей.

Декабрыннъ сонъларында душман партизанларнынъ зыкысындан Улу-Сала коюни ташлап чыкъмагъа меджбур

олдылар. Койге партизан отряды келтип кирди. Халкъ интикхамджыларынынъ козю огюнде дешетли манзара пейда олды. Буюн кой атеш ичинде. Тек 8 эвни къуртармакъ мумкюн олды.

Умер Ментаирининъ магъазындан 25 олю тапылды. Немсе вахшийлерни андан къачкъанда койлюлерни бу ерге кетирип къалагъанлар. Адамларнынъ эписи багълы эдилер. Гитлерджилер оларнынъ устюне бензин тѣкип, якъкъаңлар. Ондан сонъ эв де якъылгъан.

Оларнынъ сес-седалары баягъы вакъыткъадже буюн койге эшитилип тургъан.

Койде ольдюрильгенлернинъ джедвели мына. Олар эсасен къартлар, къадынлар ве балалардан ибарет: Эмирсале Асан—74 яшында, Ашире Эмирсале—63, Нафе Умер—73. Шиме Нафе—64, Фатиме Смаил—18, Алиме Халил—15, Гульсум Халил—15, Хати Халил—14, Гули Халил—8, Гъазы Осман—38, Эсма Абдулла—11, Лиля Абдулла—5, Диляра Абдулла—3, Энвер Абдулла—1, Сулейман Мустафа—64, Раиме Сулман—54, Эфтаде Мухтерем—74, Мустафа Осман—69, Зейтулла Мустафа—59, Константи Шашин—74, Хатидже Фезла—79, Эминне Абдулла—69, Назифе Мустафа—66 яшында эдилер. Бундан да гъайры эвлерде, белли олмагъан 11 адамнынъ янып кульге чевирильген джесетин тапылды.

Немсе баскъынджылары совет адамларыны бойле ёкъ этелер. Биз буны бир вакъыт унутмамыз. Биз амансыз интикхам алырмыз. Фашист джеллятларыны къатты джеза беклей ве онъа аз вакъыт къалды».

Башы эзилген йылан эп атыла, къутура эди. Немсе командалыгъы 1944 сенесининъ март айына кельгенде партизанларгъа къаршы курешни нафиле Кърымдаки учюнджи фронт деп илян этмедиле. Чюнки, юзлернен партизан отряды, бишлернен халкъ интикхамджылары эр адымда душмангъа дарбе эндире эди.

Иште, бу вакъытта немсе команданлыгъы Дженюп партизан бирлешмесининъ комиссары Мустафа Селимов-

нынъ башы ичюн он бинъ марка мукафат береджегини илан эткен эди. Ватанына, халкъына садыкъ адамлар бунъа ёл бермедилер, озъ севимли комиссарларынынъ омюрини сакълап къалдылар.

Бу ерде шуны да къайд этмек керек ки, Мустафа Селимовнынъ къардашы,— Фатиме Селимова да дженк йылларында партизан арекетинде иштирак этип, буюк джесюрлик косьтерди.

Симферополь педагогика институтынынъ татар тили ве эдебияты факультетини битирген Фатиме дженктен эвель Алуштада оджалыкъ япа эди.

Дженк башлангъанынен комсомол къыз Фатиме койде ватанперверлер отрядыны мейдангъа кетирип, аркъадашы Гульсюм Абласванен бирликте, дагъда эсасен ерли эалиден ве азербайджанлылардан ибарет партизан отрядыны ташкиятландырды. Бу, 8-нджи партизан отрядынынъ командири азербайджан йигити Мамед Алиев, комиссары исе алуштали Абкъадыр Аширов эди.

А. Саркисовнынъ 1965 сенеси Бакуда басылып чыкъкан «Героические дочери Кавказа» адлы китабында сепизинджи партизан отрядыны тешкиятланувда Фатиме Селимованынъ ролю яхшы косьтериле. Мен бу китаптан тек бир парчаны кетирмек истейим:

«8-нджи отрядда озюнни джесюрлигинен хусусан Фатиме Селимова айырылып тура эди. Къызыл Орду къысымларынен, олар вастасынен исе, Кърым партизан арекетининъ штабынен багъ эльде этивин эр адымда къолгъа тюшюв телюкеси олгъанына бакъмадан, анджакъ о япайильди. Лякин куньлерини биринде апансыздан беля кельди. Янъы адамларнен берабер отрядгъа сокъулгъан саткъыннынъ ханлиги нетиджесинде 29 адам, шу джумледен, отряд командири Мамед Алиев, штаб башы Сабит Гаджиев, Фатиме Селимова ве дигерлери къолгъа тюштилер. Лякин, оларнынъ базылары къачтылар. Фатиме, Маркур коюне барып чыкты, Сабит Гаджиев — Судакъкъа, таи Херсондан къачкъан отряд командири

Мамед Алиев исе, Коккозь дагъларына кетти. Буюн аркъадашларнен алякъа багъламакъ керек олды. Бу иш-ни кене Фатиме озъ бойнуна алды.

«Мустафа Селимовнынъ ярдымынен биз 1943 сенеси октябрь 10-да Коккозь дагъларында бир ерге топландыкъ ве партизан арекетининъ штабынен багъланып, кене баскъынджыларгъа къаршы курешке кириштик,— деп яза отряд командири Алиев озюнинъ Дженюбий бирлешме штабына язгъан ресмий бильдирювинде».

1978 сенеси кене де Бакуда басылып чыкъкъан азербайджан языджысы Юсуф Керимовнынъ «Таврия узеринде йылдырым» адлы документаль повестинде партизан къыз Фатиме Селимова акъкъында кениш язылгъан.

Языкъ ки, аджайип разведкаджы ве партизан Фатиме Селимова «Аналар яш экенде» адлы kitapкъа кирсетилмеген.

Бойлеликнен, агъа-къардаш Мустафа ве Фатиме Селимовлар Кърым душмандан толусынен азат олунгъангъа къадар халкъ иттикъамджылары сафында булундылар, бир сыра шеър ве койлерни Къызыл Ордунен берабер азат этип, гъалебе байрагъыны тикледилер. Бу сыйышке комиссар Селимов пек буюк исе къошты.

Мустафа Венсович дженктен сонъ Бекабад район иджра комитети ренсининъ муавини, 1945—1949 сенелери Ялтадаки Буюнсоюз «Магараç» шарапчылыкъ ве юзюмджилик ильмий-теджикъат институты Орта Асия филиалынынъ директоры, памукъчылыкъ боюнджа ильмий-теджикъат институты директорынынъ муавини, Озбекстан кой хозияйствосы илимлери академиясы президентининъ муавини, Озбекстан ССР Кой хозияйствосы министрлигинде илим, пропаганда ве илери теджрибелерни тебдыкъ этюв боюнджа идаре башынынъ муавини, памукъчылыкъ боюнджа девлет комитетининъ болюк мудирли вазифелеринде чалышты. Шимди исе Озбекстан ССР мелнорация

ве сув хозяйствосы министрлигининъ ирригация боюнджа ильмий-тедкынкъат институты директорынынъ муавинидир.

Мустафа Велсович къайда, насыл вазифеде ишлемесин партиа ве укумет тарафындан авале олуиъган ишке буюк месулиетнен янаша, оны кереги киби ялмагъа тырыша. Гъает алчакъ гонъюлли, эр кеске дикъкъатлы, эмекевер, айны вакъытта озюне де, дигерлерине де талапчан олгъан Мустафа агъаны эр кес сая ве севе.

Къорантада да оларнынъ яшайышына тек сукъланмакъ мумкюн. Мустафа агъа озь омюр аркъадашы Меръем аптенен 50 йылдан берли татлы-муаббет яшай. Огъуллары Марат ве Марк ана-бабасынынъ юзюни кы-зартмадылар. Аятта озьлерине мунасиб ёл булдылар. Оларнынъ экиси де Ташкент ирригация ве кой хозяйство-сны механизмлештирюв институтыны битирдилер. Шим-ди Марат Узгипроземде баш мутехассис олып чалыша. Марк исе техника илимлери кандидаты, доцент. Ташкент политехника институтында оджалыкъ япа. Келинлери Наджие ве Лейля да алий малюматлы, етекчи мутехассис-лар олып, Ташкенттеки ильмий муэссиселерде чалышалар.

Коккозьлю адий койлю баласы Мустафа Велсович Селимовнынъ зенгин омюр ёлу кыскъадан икяс эткенде, иште бойле.

ТА К Ъ Д И Р

— Левиза апте, козюнъиз айдын огълунъыздан мектюп кетирем,— деди газета, журналлар толу чантасы-ны омузына асып келеяткъан почтальон. Шахабидинованы корьгенинен.

Ордуа хызмет эткен огълу Нигматтан сабырсызлыкъ-нен мектюп беклеген ана, почтальонгъа догъру чапты. Онынъ элинен мектюпни алгъанынен «сагъ ол» демерге биле унутуп, конвертти ачты.

«Сайгъылы аначыгъым,— деп башлагъан мектюбинин

аскер, — мен сагъ-селяметим. Къардаш Германия Демократик Республикасында арбий борджумны девам этем. Бу эбет, сизниъ бизге икяе эткен 40 йыл эвельки эски Германиядан бутюнлей фаркъ эте. Адамлары аджайип, дюльбер. Меним ичюн раатсызлашманъыз, озюпъизге мукъайт олунъыз. Узакъ мемлекеттеи джумленъизге сьджаакъ селям ёллап къалыджы огълунъыз...»

Левиза апте мектюшениъ сонъуны яхшы окъуп оламалы. Козълерни яшланды.

Дженк.... агъыр, окюпчли, юрек сызлатыджы сёз... Энди къач керелер олгъаны киби, Левиза апте оны шимди кеше, кинолентасы киби, башындан сонъунадже козь огюнден кечирди.

...1941 сенеси. Буюк Къаралез кою. Бир чокъ къоранталар киби Эмиралли агъанеи Ассене аптенинъ къорантасы да бахтлы омюр кечирмекте эди. Буюк къызлары Айше бухгалтерликъ сенаатыны менимседи. Эвли-баркълы олды. Торунлары Рустем сагълам осьмекте. Къорантадаки екяисе огълуд Сентибраим да орта мектепин битирди. Дюльбер, эмексевер, акъыллы огълан, бабасынынъ биринджи ярдымджысы. Ондан кучюклерни Левиза 13 яшында. Садет ве Эльвира исе ондан да кучюклер. Лякин эписи буюк арзу-умютлернен мектепте тасиль алаалар.

Апа-баба эвлятларынынъ эписини окъутмакъ, оларнынъ къуванчыны коръмек арзусынен яшагъан бир вакъытта апансыздан дженк башланды. О, он бинълернен, юз бинълернен совет къорантасына бахтсызлыкъ кетирген киби, Эмиралли агъанынъ анленин де иидже-иидже фаджналаргъа огъратты.

Элине сила алып дженкleshмек икътидарында олгъан деерлик бутюн эркеклер дженкке кеттилер. Шеэр ве койлер бошап къалды. Къалгъанларнынъ эксернетти фашистлер кельгенинен партизанлыккъа — дагъларгъа кеттилер.

Левизанынъ аптеси Айше, акъайыны дженкке озгъаргъанынен, яш Рустемчинини апасына къалдырып, Куйбышев районынынъ Пычкы кою дживарындаки дагъларда

ерлешкен партизанларга барып кышулды. Эр вакыт башына кырмазы кыйык баглап юрген Айше «Ал кыйыклы Аня» лагубынен душмандан интикам алып башлады. Чоккыка бармай 17 яшлы кярдашы Сентибраим де озюнен берабер партизанлыкка алып кетти.

Олар сык-сык койге келе, дөрт-беш куш гизли суретте материаллар топлай, кой эалисинден партизанлар ичюн эрзак джыйыштырып, кене дагыга кете эдилер. Сонга партизанлар кетирилген малюматлар эсасында, фашистлерге кяршы куреш алып барув планларыны тизе ве душманга кятты дарбе энди эдилер. Партизанлар гитлерджилерге уджум эткен сайын, фашистлер кой эалисине кылына эдилер. Инаст, гитлерджилер эв-эвен юрип осьмюрлерни джедвельге алып башладылар. Олар эвде олмага такдырде кюрантадан бирер адам ольдюрмеге укюм чыкярдылар.

— Бизим кюрантага да небет кельди,— деп хатырлай Левиза апте.— Фашистлер аптемнен агамны сораштырып башладылар. Ана-бабам, «олар кюмшу койге мусафирликке кеттилер», демектен башка шей айтмадылар. Шундан сонга анамнен бабамны котеклеп, алып кеттилер. Бабам: «Левиза, кызым, кярдашларынга козь-кюулак ол, аптеннен аганга селям сейлерсини, корюшмесек савлукынен кялыныз»,— деди кетяйткянда. Шундан сонга ана-бабамны кормек кысмет олмады. Сонгундан билсек, оларны Багычасарайга алып барып аткянар...

Айшенен Сентибраим исе бундан азачык эвель кене койге кельгенде, немселер оларны излеп башлаган арада экиси де Биргой байырындан ве Сюйренден кечип дагыга кетелер. Айше кячып етиштире, лякин Сентибраим душман кюлуна тюше. Оны чок чекиштирелер, лякин бир шей айтмай. Фашистлер Сентибраимнин элини кяпы арасына сыкялар, кельпеденнен тырнакларыны чекип чыкяралар, кюулакларыны кеселер. Элиси бир, хани душманга сыр айтмай. Шундан сонга оны ана-бабасынен берабер Багычасарайга алып кетелер. Арадан чок кеч-

мей немселер Сентибраимны койге алып келселер. Кокре-
гине, «партизанларгъа олюм», деген язы асып, мектеп
огюне бутюн къарт-къуртны топлап оны шу ерски юксек-
ликте оськен дут терегине асын ольдюрелер.

Ватапперверлер эр бир ольдюрилген совет адамы
ичюн душмандан амансыз иштикъам ала, гедже амансыз-
дан оларнынъ устюне арсландай бастырып келе ве юзлер-
нен фашистини ёкъ этип, чокътан-чокъ силланы къолгъа
ала, тапгъа якъын кене дагъгъа кете эдилер.

Бойде опѣрациялардан кене бири откерильгенде немселер «партизанлар ичюн» деген шиар, алтында 13—16 яшындаки балаларны Германиягъа айдап башлайлар. Оларнынъ арасында Левиза да бар эди. Балаларны ялынаякъ-ялынобаш, мал киби айдап, айван ташылгъан вагонларгъа толдуралар ве, «буюк империя эм де онынъ алий заты сизлерни къайгъыра, онгъа садыкъ олунъыз», деген бошбогъаз лафлар айтып, ич бир гунасыз балаларны Германиягъа алып кетелер.

Бойлесикнен олар узакъ Германиягъа барып чыкъалар. Балалар поезддан тюшкенлеринен, зорнен аякъ устюнде тургъанларына бакъмадан, киббар ханымлар бирер-бирер оларнынъ эллерини, омузларыны тутып бакъа, агъызларыны ачып, тишлерини козьден кечире, ляйыкъ таныгъанларыны айрыджа ерге топлайлар.

Къалгъанларыны чешит ерлерге болелер. Кимерлерини эв хызметине, кимерлерини завод, фабрикаларгъа ишке ёллайлар.

Левизаны Крайзен штатындаки Грейно коюне эв хызметчиси этип алып кетелер. Бай къадынынъ ильк мерафети шу ола ки, та койде экенде аптеси багъышлагъан алтын купелерни Левизанынъ къулагъындан чыкъарып алды. Шундан сонъ белинден ашагъы тюшкен сачларыны кесип алалар. Бу вакъытта энди 14 яшыны толдургъан къызчыкъ бу акъаретлевлерден башкъа даа чокъ шейлерни корип кечирди ве тек козьашларынен озюнни итиразыны билъдирип олды. Лякин байгъа сенинъ козь яшларынъ къач капик. Аксинне итаатсызлыгъы ичюн яхшы этип та-зирленди.

Германияда, козь коръмеген, къулакъ эшитмеген хорлукъларны корип кечирди. Онгъа меджбурнен немсе тилини огрете, танъ аткъандан гедженнинъ бей маалине къадар тынышсыз энъ агъыр ишлерни яптыра эдилер. Кимерде эр кес юкълагъан сонъ Левиза гизли оларакъ яваштан радионы къурып, Ватанындаки, джебэдеки янъылыкъларны эшите эди. Хаберлер кимерде къуванчлы, кимерде кедерли ола эдилер.

Левиза яшагъан эвден чокъ узакъ олмагъан ерде арбий эспрлер лагерн бар эдн. Бир кунъ Левиза шорбаджысынынъ авалесинен онынъ кызы Лентервинени мектепке озгъара ве олар бир къач къат тель къоранен сарылгъан арбий лагерь янында кечип кетелер. Қъайткъанда лагерь незаретчисн, токътатып, «не ичюн «ОСТ» яни «рус» деген белги такъмай юресинъ?» деп кызычыкыны тазирлей ве велосипед копчегининъ авасыны бошатып йибере. О, къарарнен бир бучукъ километр къадар ерни велосипедин стеклеп кетмеге меджбур ола. Тель къора артында исе алсыз-такъатсыз, сач-сакъаллары оськен адамларны корип, юреги сызлай, ана-бабасыны, догъмушларыны, Ватаныны сагъынып агълай-агълай кете. Шу арада Левизанынъ огюне тель къора артында бир кягъыт келип тюше. Къыз ерге эгиллип, оны ала ве кягъыт атылгъан тарафкъа козь ташлай. Анда узун бойлу, сым-сия сакъаллы, арыкъ бир къарт, имдат сорагъан киби онъа бакъып тура. Левиза аджеле мектюпин окъуй ве меселени анълай.

Шундан сонъ эр кунъ бай кызыны окъумагъа озгъара ве айны вакытта шорбаджынынъ эвинден алгъан колбаса, отъмек, тютюнни сарып, гизли суретте тель къора артына атып кече. Бойледикнен яваш-яваш о мектюпин ташлагъан «къартнен» таныш ола. Онынъ ады Гъуламджан экен. Яшы исе даа 25-ни кечмеген.

...Гъуламджан Шахабидинов 1939 сенеси ордугъа алына. Арбий хызметни Белоруснде башлай. Дженк арфесинде о озю хызмет эткен 261-нджи окъчы полкынен сыкъыргъа якъын ерге авуша. Арадан къыркъ кунъ кечкен сонъ дженк башлай. Оларнынъ полкы биринджилер сырасында душмангъа къаршылыкъ косьтерип башлай. Амма кучълер мусавий дегиль эди. Совет аскерлери Белостокка чекилип башлайлар. Лякин озенден кечип оламайлар. Чюнки фашистлер конюрлерни патлаткъан эдилер. Полк Гайновка тарафкъа ёл алды. Амма оны да энди немселер забт эткенлер. Кериге ёл ёкъ. Екяне ёл — дженк-лешмек керек. Шай да яптылар. Агъыр уруш учъ гедже-

куньдюз девам этти. Силля, кършун эп эксиле, аскерлеримиз олелер, ич бир тюрюю ярдым ёкъ. Урушкъанларынынъ бешинджи куню Гьуламджаннынъ саметдашы ве командири Къаххар Шарипов агъыр яраланып дженк майданында эссиз йыкыла. Дженк атешинъ ичинде буны абайламайлар. Экинджи куню агъыр чарпышмада Гьуламджан да яраланып эсини джоя. Озюне кельгенде немселерининъ элине тюшкеннинъ анълай. Бойлеликнен о Белостоктаки лагерге келип тюше. Андан Гродногъа алып кетелер. Ан, чыпкакъ алда лагерден лагерге авуштырылды, даянылмайджакъ кыйнавлардан кечти ве, ишаат, бу вакыткъадже корьгенлерининъ эписинден буюк олгъан Замбург арбий эсирлер лагерине кетирильди. Мында чешит миллет вскиллерин бар эдилер. Эр бир баракта 200—300 адам тутула, олар энди ачлыкъ ве кыйнавлардан скелетке чевирильген эдилер. Ачлыкъ, хасталыкътан эр кунь онларнен адам оле, тирилер исе шу ерде кърулмакъта олгъан демир ёлда чалыша, дагъ кесе эдилер. Дженк майданларындаки янъылыкъларны исе тек янъы кельген эсирлерден сорал билелер.

Бир кунь гедже эсирлерини кене башкъа ерге авуштырдылар. Яни 4 сутка ёл юрдилер ве Варшавагъа кельген сонъ Радонн концлагерине къапатылдылар. Иште бу ерде бир чокъ эсирлерининъ, шу джумледен, Гьуламджаннынъ да такъдирини чезген вакъиз олып кечти.

Лагерде омюр эр вакыттакиси киби девам эте эди. Геджелери прожекторларнен ярыкъландырып, бекчилер эп ерни дикъкъатнен козете, колеклерининъ авлагъаны эшитиле. Апансыздан атышма эшитильди. Буны беклемеген немселер, «партизанлар, партизанлар», деп яйгъара котердилер. Немсе урбасы кийген партизанлар исе эсирлерге рус тилинде мураджаат эттилер. Иште, бу вакытта юзлернен адам ормангъа къачты ве, бойлеликнен, 170 адам къртарылды. Мында Гьуламджан Къаххар Шариповнен расткелишти. Албу исе, Шарипов яраланып, бир кунь эссиз яткъан. Озюне кельген сонъ бизим аскерлерини

талмагъан ве ормангъа кирип, анда поляк партизанларына къошулгъан. Арбий-сиясий бильгиге маллук олгъан Шариповны партизанлар озьлеринне командир этип сайлагъанлар.

Концлагерь азабыны чекип, аласызлангъан эсирлерин поляк антелерин гизлеп, бакъып башлайлар. Гьуламджан да бойле антелерден биринде сакъланып, баягъы кучькъувет топлап, озьоне келе. Шундан сонъ олар да партизанлар сафына къошулалар ве Польшанынъ Лайски, Хатанов деген ерлериндеки немсе арбий анбарларыны якъалар, копюрлерин патлаталар. Варшава исьяндыжларына къошулалар.

1944 сенеси Гьуламджан Шахабидинов партизанлар отряды сафында сонъки кере дженкке кире. Олар Бух-Нарва озени устюндеки «Модлина работ» копюрини иштен чыкъаралар. Бу операцияда рус Николай Суздальский ве Иван Маяковский, эрмени йнгити Ашот Малхасян, поляк Константин Кружилский де иштирак этелер.

Польшанынъ Коболь деген еринде поезд ёлуны миналагъан вакъытта Гьуламджан душман самолётындап тюшкен бомбадан кене яралана ве бойлеликнен кене эсир алынып, Германиянынъ Крайзен штатындаки биз икьемизиннъ башында тариф эткен арбий эсирлер лагеринне тюше...

1945 сенеси. Дженк энди Германия территориясында кете эди. Немсе байлары, завод, фабрикаларынынъ шорбаджылары табана къувет къачып башладылар. Совет аскерлерин исе юзлернен, бишьлернен шеърлерин, андаки мабюслерин ве къул этип Германиягъа айдалып кетирильген совет ве дигер мемлекетлерининъ гражданларыны азат этип башладылар.

Левизанынъ шорбаджысы да, джаныны авучлап, къачты. Дигер мабюслернен бир сырада Гьуламджаны да Кызыл Орду фашистлер эсаретинден азат этти. Инает, татар къызынен Озьбек йнгити къол-къолгъа берип корюшти ве энди омюрлик такъдирлеринин бири-бирлеринен багъламагъа ант-емин эттилер.

Бойлеликнен, 1945 сенеси, улу Гъалебеден сонъ олар бирликте Гъуламджаннынъ юртуна — Къыргызстаннынъ Ош областындаки Узген шесэрини кельдилер.

— Бир чайханеге келип токътадыкъ,— деп хатырлай Левиза апте.— Гъуламджан анда дайысы Атабайны коръди ве ондан бабасы вефат эткеннинъ, апасы тешекте пек агъыр алда хаста яткъаныны эшитти. Биз Гъуламджанларнынъ эвине баргъанда олюм алында хаста яткъан апасы Къарасач, зорнен еринден турды ве огълунынъ бойнуна сарылды. Бир къач купъ кечер-кечмез тюзелип аякъкъа турды. Сонъ бизнен 1973 сенесини къадар берабер яшады. Пек муаббет эдик...

Дженктен сонъ Гъуламджан Левизанынъ догъмушларыны араштырып башлады. Айше аптеси Алмалыкъкъа келип тюшкен ве сонъундан хасталанып вефат эткеннинъ анълайлар. Онынъ огълу Рустемни ве Эльвира къардашыны Ташкент дживарындаки Къарасув балалар эвинден тапалар. Бойлеликнен яваш-яваш дигер сой-соплары да тапылып башлайлар.

Гъуламджан аканен Левиза апте бахытлы омюр кечирдилер. Левиза аптенинъ догъмушлары Ташкент областында олгъанларындан себеп, олар 1960 сенеси Ташкент областынынъ Калинин районындаки «Озъбекстан» къушчылыкъ фабрикасы ерлешкен къасабагъа авуштылар.

Бу муаббет къорантада он бала догъды. Башымызгъа девлет къушы къонды, деп тонгъуч къызларынынъ адыны Девлетхан къойдылар. Экинджиини исе Мархабо деп адландырдылар. Къорантада учюнджиси догъгъанда мурадымызгъа ирдик деп, адыны Мурат къойдылар. Ондан сонъ Дилъра, Матлюба, Махмуда, Манзура, Нигмат дюньягъа кельдилер. Докъузынджы балаларына исе, фашистлер тарафындан чекиштирилип, вахшийлердже ольдюрильген ватаппервер, джесюр агъасы Сентибраимнинъ хатиресине, онынъ адыны къойдылар. Энъ кучюклери Рано исе шимди 15 яшында.

Алма терегинден узакъ тюшмей, дегенлери киби,

къорантадаки балалар тербисли, эмексевер олып етишти-
лер. Институт, техникум, окъув юртларында, чешит курс-
ларда тасиль алып, тербиеджи ве оджа, музыкант ве
техник, бухгалтер ве шофёр, кыскасы чешит зенаат
санплери олып етиштилер. Бугуньде Шахабидоновларны
Ташкент ве Янъыёлда, Гулистан ве Денавда мессулетли
ишлерде мувафакънетсен чалышкъанларыны корьмек
мумкюн.

10 баланынъ анасы, оиларнен торуннынъ битасы, Къа-
раман-ана Левиза Шахабидинова озю яшагъан ердеки
айванасравджылык фермасында башта бузав бакъа эди,
шимди пенсияда олгъанына бакъмадан эвде къол къавуш-
тырып отурмай, кене чалыша. Фермада янъы бузавлагъан
сыгъырларны сагъа. Эвде олгъаны киби иште де урьмети
буюк. 1980 сенеси «Къараман-ана» медали янына «Эмек
ветераны» медали де къошулды.

Мына шимди Левиза апте Германия Демократик Рес-
публикасында арбий борджуны аля дереджеде одемекте
олгъан огълу Нигматтан кельген мектюпни окъур экен,
бутюн кечмиши драматизмнен толу кино лентасы киби
кене, энди къачынды кере, козьлери огюнден кечти.

Гъуламджан акагъа кельгенде исе, дженк дженклигини
япты. О, муаребеден къайткъанда тенниде чыкъарылмай
къалгъан 21 осколка бар эди. Олар эр вакъыт озьлерини
анъдырып тура эдилер. Яваштан арекет эткен саат меха-
низмли миша киби, олардан бири озь ишини япты ве Гъу-
ламджан ака якъында апансыздаи аскерджесине вефат
этти. Оны бутюн кой джемааты, энди самайлары чалар-
гъан слядаш достлары урьмет-итирамнен сонъки ёлгъа
озгъардылар. Такъдир дегенлери иште бойле ола экен...

РАҚЪАМЛАР ПОЭЗИЯСЫ

Букинистик тюкянда «Математика в СССР за сорок
лет. 1917—1957 г.» адлы библиографик kitapкъа раст-
кельдим. 1959 сенеси Москвада физика-математика девлет

ишрият тарафындан чыкъарылган бу салмакълы китап дикъкъатымны джельп этти. Оны санфелеп башладым. Джыйынтыкъта математика саасында мемлекетимизини белли векпллерин, бунын киби де онын инкишафына дегерли иссе къошкъан алмлер акъкъында библиографик малюматлар берилген. Козюме Ибадулла Яевич Касара, деген фамилия илшти. Таныш адамгъа ошаттым. Окъумагъа тутундым.

«1914 сенеси Кърымнынъ Судакъ районындаки Къутлакъ коюнде догъган. 1940 сенеси Озьбекстан Девлет университетининъ механик-математика факультетини аля ишаретлернен битирген. Физика-математика илмлерин кандидаты, доцент, Унитар матрицаларнынъ махсус аплесини тедкъикъ этюв боюнда мутехассыс...»

Кене шу ерде алмнинъ чешит китапларда, джыйынтыкъларда, рисалелерде дердж олунган ильмий ишлери сайып кечилген.

Бу фамилия менн эп меракъландырып башлады. Математика илминин инкишаф эттирювге озь иссесини къошкъан алмнен корюшмек истедим. Бу истек менн къадимий Самаркъанд шеэрининъ сакин сокъакъларындан бирине алып кельди.

Мына, инает, Ибадулла Яевичнен экимиз онынъ иш одасында отурамыз. Ода буюк дегиль, лякин нек онъайтылы ве джыйыныкълы. Язы столу, кресло, китап рафлары, диван. Аякъ тюбюне йымшакъ килим тешельген. Къонакъбай насылдыр ишнен азбаргъа чыкъкъан арада, отургъан еримде китап рафларыны козетем. Гмурман, Румишский, Гершгорн киби математиклерининъ китапларынен ян-янаша Пушкин, Лермонтов, Блок ве дигер шаирлерининъ джыйынтыкълары да тура.

Математика вес... классик лирика. Оларнынъ арасында насыл багъ ола биле? Бойле тюшюнджеге далган арада Ибадулла агъа келип кирди. Бу суалнен мен онъа да мураджаат эттим.

— Меракълы шей,— деди о.— Математиканен лирика

арасындаки багъ. Я о да къайдан акъылынъызгъа келе къойды?

— Сизинъ китап рафларынъызгъа бакъкъанда,— дедим мен. Ибадулла Яевич кульди.

— Догърусы мен, оларинъ арасындаки насылдыр бир назарий багъ акъкъында шимди сизге бир шей айтып оламайым, лякин озюмден къыяс этип шуны айта билем ки, поэзияни севмеген адам акъыкъый иджат адамы ола билмез. Не ичюн? Шунинъ ичюн ки, писаннынъ юрегини эеджанландыргъан шах эсерлер истидат ве илхамнынъ петиджеси оларакъ мейдангъа кельди. Истидат ве илхам исе шаир ве языджи ичюн де, композитор, аллим, кешфи-ятчы ичюн де бирдайын зарур. Олар олмаса, янъылыкъ догъмасы къыйын. Билесинъизми, анълагъан адам ичюн математика да шиир киби. О да адамы эеджанландыра, тюшюнджеге далдыра, янъылыкълар араштырмагъа меджбур эте. Мен математик меселелер узеринде чалышып болдургъанда исе къолума Пушкиннинъ я да Блокнынъ шиирлер китабыны алам ве инанасынъызмы, окъуп раатлапам, о манъа насылдыр рухий гъыда бере...

Алимнен субетимиз баягъы девам этти. О, шиирнет акъкъында насыл эеджаннен айткъан олса, математика акъкъында да ойле икяс этти.

— Билесинъизми?— дей Ибадулла Яевич.— Мен математикагъа мефтюним. Бедний эсерни насыл окъусам, оны да шай меракънен «окъуйым». Меракълангъан адам ичюн ракъамлар да озюне ант поэзия. Иште мен ракъамлар поэзиясынен огърашам. Бутюн омюримни онъа багъышладым...

Ракъамлар поэзиясы. Там догъру айтылгъан фикир. Я о насыл башланды? Ибадулла агъа бу суальге джевапны неден башламакъны баягъы тюшюнген киби олып корюнди манъа.

— Яшылыктан математик олмакъны арз эте эдим, десем ялан,— деди оджа.— Менде ойле фикир ёкъ эди. Бу сааны сечмеге феян шей себепчи олды, деп де оламайым.

Лякин, анълагъаныма коре, бунинъ козь корьмеген, амма юрек дуйгъан насылдыр аляметлери эвельден менде бар экен. Не ичюн десенъиз, мектепте окъугъанда, тюшюнип бакъсам, эсаптан зарарсыз эдим...

Бу ерде Ибадулла агъанынъ сёзюни болип, мен, урьметли окъуйджыларымызгъа онынъ яшлыгъы акъкында бир къач сёз айтып кечмек истейим. Сонъ о икяесини девам эттирир.

Къутлакълы Аджыяя ве Себба Касараларнынъ къорантасында он бала догъды. Ибадулла оларнынъ энъ кенджелеринден бири эди. Ана-бабадан яшлай къалгъан Ибадулланы Черкез-Тобайда яшагъан агъасы Абдулла озъ янына алды, башта еди йыллыкъ мектепте, сонъра ФЗОда окъутты. Тирнекли бала тасильни девам эттирмек истеп, Ичкидеки кой хозяйствосыны механизмлештирюв техникумына кирди. Лякин оны экинджи курстан ташлап, чалышмагъа къарар берди. Чюнки, агъасынынъ къорантасы да буюк, онъа ярдым керек эди. Нетиджеде, отуз учъ ве отуз дёрт сенелери тракторджы, комбайнджы, токаръ олып чалышты, къуруджылыкъ ишлеринде иштирак этти...

— О вакъытта Абибулла агъам Андижан областынынъ Чинабад районында мектепте ильмий ишлер боюнджа мудир олып чалыша эди,— деп икяесини девам эттире И. Я. Касара.— 1934 сенеси узакъ Озбекстангъа агъама мусафирликке кельдим. О мени керн ёлламады. Район маариф болугине ишке кирдим, айны вакъытта къыскъа муддет ичинде орта мектепни битирдим ве экинджи йылы Самаркандгъа келип, Озбекстан Девлет университетининъ механика-математика факультетине сербест динълейиджи оларакъ окъумагъа кирдим. Себеби, кеч кельгешим. Ильки вакъытта окъув баягъы къыйын олды, чюнки мектеп тасилинде арада баягъы тенефус олгъаны менфий тесир этти. Фенлерни керек киби менимсемек ичюн ишарлыкънен окъумакъ керек олды...

Бойлеликнен, экинджи курста энди о аляджылар сыра-

сына кьошулды, студентлерининъ ильмий тегереклеринде иштирак этип башлады. Атта, 1938 сенеси Самарканд шеэри боюнджа студентлер ильмий ишлерининъ козетювинде биринджи ерни алып, мукаяфатнен такъдирленди. Дёртюнджи курста исе аля окъугъаны ичюн Владимир Ильич Ленин эсерлерининъ 30 томынен мукаяфатланды.

Касара 1940 сенеси университетни аля ишаретлернен битирди.

— Мына бу, иште, о вакъытта манъа такъдим олунгъан аджайип бахшыш,— деп Ибадулла агъа дайымиз Карл Марксынъ эки томлукъ «Сайлама эсерлер»ини манъа узатты.

Биринджи томнынъ къапыны ачкъанымнен басмаханеде махсус сымарышнен бастырылгъан ве печатынен тасдыкълангъан, университет ректоры Г. В. Лазуревскийнинъ шу сёзлерини окъудым: «И. Касарагъа хатра оларакъ, окъувда гъает буюк мувафакънет эльде эткени ичюн. Озбекстан Девлет университетини битирген куню такъдим этильди».

Университетни битирген сонъ оны аспирантурагъа къалдыралар. Эм окъуй эм де ильмий ишлернен джиддий огъраша. Теэссюф ки, арадан бир йыл кечер-кечмез дженк башлай. Аспирантурадаки окъув да, ильмий ишлер де токътала.

Яш олгъанына бакъмадан дженкнинъ чокъ агъыр кунлерини корип кечирген, даа гимнастёркасындан барот къокъусы кетмеген экинджи группа инвалиди, арбий офицер Ибадулла Касара, аля бугунъ эвининъ таванында асылы тургъан бамбук къолтукъ таякъларынен Самарканд демир ёл вокзалына келип тюше. Арадан чокъ кечмеден университет кене чалышып башлай. Касара да аспирантурадаки окъувыны девам эттире.

1947 сенесининъ январында Ибадулла Яяевич «Унитар матрицаларнынъ махсус анлесини тедкъикъ этюв» деген мевзуда диссертация къорчалап, физика-математика илим-

лери кандидаты унваныны алды. Арадан бир къач йыл кечкен сонъ исе доцент олды.

Буюн бу йыллар девамында Ибадулла Яевич Самаркъанд Девлет университетинде ве кооператив институтында алий математикадан дерс берип кельди, чокъ вакъытлар кооператив институтында алий математика ве физика кафедрасынынъ башлыгы олды.

Дженк яралары, пек къолай олмагъан педагогик фаалиет йыллар кечтикче озъ тесирини косьтерди. Юрек хасталыгы башланды. Он йыл девамында ильмий ишнен десрлик огърашмакъ имкяны олмады. Лякин озюни тутмагъа билъген, буюк ираделли алим рухтан тюшмеди, экимленинъ тевсиесинен актив суретте бедеи тербиесинен огърашты, нетиджеде кене сафкъа къайтты. Шимди оджалыкъ фааллиетинен бир сырада кене, актив суретте ильмий ишлерини девам эттире. Тек 1980—1981 сенелери онынъ алий математика боюнджа «Тесадюфий адисселерни огренюв акъкъында методик къулланма», «Итималлыкъ назариссинден меселелер чезювде методик къулланма», «Тесадюфий мыкъдарларны огренюв акъкъында методик къулланма», киб ирисалелери басылып чыкъкъаны сёзюмизин тасдыкълай биле.

Бундан эвель алимининъ математика боюнджа ильмий иши чешит журналларда ве джыйынтыкъларда басылып чыкъкъан эди.

Чокъ йыллардан берли оджа олып чалышмакъта олгъан Самаркъанд кооператив институтынынъ элли йыллыгы мунасебетинен азырлангъан ильмий ишлер джыйынтыгына алимининъ «Алий ракъамларны такъсим этиов асимптотик къанунынынъ базы умумлешмелери» деген кене бир салмакълы ильмий иши кирсетильди.

Ибадулла Яевич, математиканынъ энъ агъыр саасы сайылгъан, ракъамларнынъ аналитик назарисси боюнджа кениш иш алып бара ве онынъ инкишафына озюнинъ иссесини къошмакъта.

1961 сенеси Ленинградда математиклерининъ Буюнсо-

юз съезди олып кечкен эди. Анда Касара «Дрехленинъ эки сырасы акъкъында» докладнен чыкъышта булунды. Съездден къайткъан сонъ «математика» журналы ракъамлар назарнеси болюгининъ редакторы, профессор Ю. В. Линниктен, СССР Илимлер академиясынынъ ильмий информациялар институты чыкъаргъан шу журналда иштирак этмек риджасында булунгъан мектюп алды. Иште о вакытта сонъ илим алеминде даа кенеш табылды.

Дюньяджа белли математик, профессор Николай Павлович Романовнынъ шегирди Ибадулла Яевич Касаранынъ энди озъ шегиртлери пек чокъ. СамДУнынъ сиясий икътисадият кафедрасында чалышкъан икътисадият илимлери докторы, профессор Ю. Дунаев, Ташкенттеки икътисадият ильмий-тедкъикъат институтынынъ оджасы, икътисадият илимлери докторы Ф. Каюмов ве бир чокъ дигерлери Касарацынъ сабыкъ шегиртлеридир. Ильмий кадрлардан гъайры, мемлекетимизининъ чешит кошелеринде малшнаслыкъ боюнджа инженерликтен министр дереджесинедже чешит вазифелерде чалышкъан бильтернен шегиртлерининъ эсапкъа аладжакъ олсакъ, алим ве педагог Ибадулла Яевич омюрде насыл терең из къалдыргъаныны ачыкъ-айдын коръмек мумкюн.

Бунынънен Касара акъкъындаки икјемизге покъта къоймакъ мумкюн. Лякин онынъ омюр ёлу акъкъында толу тасавургъа малик олмакъ ичюн бир шейде даа токъталып кечмек керек. Бу — дженк йылларыдыр.

— Университетте окъугъанда сизиль атлетиканен огъраша эдим,— дей Ибадулла агъа.— Мешгулнетлерден биринде аягъым кырылды. Шундан сонъ баягъы вакыт спортны терк этмек керек олды. Дженк башлангъанда мен де акъранларым киби ордугъа кетмек истегини бильдирдим. Лякин комиссияда мен «аягъы сакъат» деп къайтардылар, Намангангъа ишке ёллайджакъ олдылар. Къаршылыкъ косътермедим. Чюнки, Андижанда яшагъан Абибулла агъам энди немсе финистлеринне къаршы урушта батальонгъа командирлик япа эди. Намангангъа барсам,

бельки де, агъамнынъ къорантасына да ярдымым тиер, ден тюшюндим...

Бойлеликнен, Къарасув районындаки Къургъантепа кой Советиндеки орта мектепте чалышып башладым. Оджалар етишмей, эр кунъ 10—14 саат дерс бермек керек ола. Не япаджакъсынъ. Керек олгъан сонъ даянасынъ.

Оджа анда арбий комиссарнаткъа барып, ордугъа кетмек истегини билъдирди. Ташкентке пияделер арбий окъув юртуна ёлладылар. Медицина комиссиясы кене керн къайтарды. Бир къач айдан сонъ, Совинформбюро эр кунъ бутюн джебъ бойлап агъыр дженклер кететкъаны акъкъында бири-биринден телюкелн хаберлер эшиттирин башлады. Иште о вакъытта кутълевий ордугъа алув башланды. Ибадулла Касара Ирбит шеэриндеки артиллерия мектебинне тюшти. Бу тесадюфийми? Ёкъ! Чюнки артиллерия ве математика бири-биринен сыкы багълы. Нишангъа там догъру атмакъ ичюн арадаки месафени там догъру эсанлап билъмек керек. Мында алты ай окъуп, 1943 сенесининъ 17 февралинде лейтенант рутбесинде Сталинград джебэсинне ёллапма алды. Кетеджек куню исе, Абибулла агъасы Сталинград урушларында эляк олгъаны акъкъында къара хабер кельди.

Ибадулланынъ душмангъа къаршы нефрет ве гъадабы къат-къат артты. Анда барып чыкъса баскъындыжы сзитлерден агъасы ичюн интикъам алмагъа емин этти. Лякин онъа, агъасы къараманане эляк олгъан шеэрде дженклемек сырасы кельмедн. Анда душманнынъ сарымгъа алынган бутюн бир ордусы энди тар-мар этильген эди. О ёнелишке кеткен эшелонлар исе къуруджылыкъ материалларынен толу олып, устьлеринне «Сталинградны тиклемек ичюн» деп язылган эди.

Ннает, Ибадулла Касара мында келип чыкъты. Шеэрге дёрт-беш километр къалгъанда бутюн демир ёллар сёкюлип алынган эди. Яяи кеттилер. О, 949-иджы артиллерия полкъына батарея командирининъ муавини этип тайинленди. Душманнен юзь-юзьге корюшюв исе Ростов

орталыкларында олды. О вакытта совет аскерлери мудафаада тура эдилер. Лейтенант Касара озь артиллерияджыларынен бирликте 122 миллиметрли гаубица батареясында булунды.

1943 сенесининъ экинджи майыс куню. Совет аскерлери озь силаларынен бирликте алчакъ-алчакъ тереклер, чалылар арасына яхшы гизленгенлер. Баарь чечеклери ачкъан, авасы темиз. Ешилликлер ичинде комюлип, тойып-тойып нефес аладжагъынъ келе. Лякин этрафта амансыз дженк кете. Бу сакин анлер адамны пек алдата биле. Даа догърусы о илериде урушлар оладжагъынынъ аляметидир.

Лейтенант Касара бутюн кунь душманынынъ атеш ачув нокъталарыны, ориентирлерни бельгилевнен огърашты. Амма душман да къол къавуштырып отурмагъаны белли олды. Акъшам устю фашистлернинъ атеш ачув нокъталары арескетке кельди. Бу атышма бир саат къадар devam этти. Душман снарядларындан бирин дос-догъру бизим гаубицалардан бирине келип урулды ве оны иштен чыкътарды. Шу ерде булунгъан барот торбалары да янып, этрафны къара туман къаплады. Бутюн атеш ачув нокъталары ёкъ этильди беллеп, душман атувны токътатты. Лякин акъыкъатта, башкъа атеш ачув нокъталарынынъ ич бири зарарланмагъан эди. Не ичюндир немселер аткъан снарядларынынъ эксерияти ишангъа келиги етмей, я да патламай эди. Касара оларынынъ «сыр»ыны тез ачты. Ягъмаджыларынынъ снарядлары къумнен толдурылгъан экен. Демек анда, узакъ Германияда да бизимкилер зарарсыз «чалышалар». Бу хусуста тез арада команданлыккъа хабер этильди. Мутехассыслар келип тешкердилер ве бунунъ догърулыгъына инандылар.

Бойлеликнен полк адым-адым Ворошиловград, Донецк, Мелитопольни душмандан азат этип, Перекопкъа келип чыккыты.

— Биз Мелитопольге киргенде, онынъ адыны корип, юреклеримиз сызлады,— дей Ибадулла Яевнич.— Шеэр якъылгъан, йыкългъан, гитлерджилернинъ къылынувын-

дан озь эвлерини терк этип чёллерге чыкып кеткен халкъ кене къайтып келе, бири-бирини корьгенде агълап, сызлап, къучакълаша, олюше эди. Вахшийлер Аскания-Нованы да харап эткенлер.

Полк Переконта мудафаа тутты. Немселер мында актив арекет эте, насыл олмасын чыкъмагъа тырыша эдилер. Совет аскерлери исе бунгъа ёл бермеге тырыштылар. Разведканынъ бильдиргенине коре, душман гелже саат он бирде артиллерия азырлыгъы откерип, актив уджюмге кечмекни къарарлаштыра экен. Лякин онынъ огюни алдырып, совет къысыллары акъшам саат онда душман позицияларына къуршун ягъдырып башладылар. Касара командирлик якъан батареянынъ топчылары душмандан тутып алынган топ ве снарядларнен оларнынъ озьлерини «сыйлады»лар. Къаршы тараф да агъыр топлардан атеш ачып башлады. Атышма бир къач саат девам этип, ана-баба кую олды. Шу вакъытта батарея командирин Касара сол аягъындан агъыр яраланып, сабагъадже чёлъ ичинде ятты. Танъ агъаргъанда адъютанты оны танып, арабанен сейяр госпитальге алып кетти. Андан исе Батумгъа госпитальге ёлладылар. Баягъы вакъыт тедавийленди. Лякин энди уруш мейданына къайтмагъа пзин бермедилер. Экинджи группа инвалиди оларакъ эвге къайтардылар.

— ...Иште, боймеликнен 1944 сенеси кене Самаркъандгъа къайтып кельдим,— дей Ибадулла агъа.

Ибадулла Яевич дженктен «Джесюрлиги ичюн» медалнен къайтып кельди. Гъалебеден сонъ да онгъа якъын медалысен такъдирленди. Оларнынъ арасында «Германия узеринден къазанылган гъалебе ичюн» ве тынч яратыджылыкъ йылларындаки гъайретли эмеги шеревине берильген «Федакяране эмеги ичюн» медали бар.

Ибадулла Яевич, иште, бойле узун, муреккеп, айны вакъытта, мундериджели омюр кечирди ве аля бугунъ федакарлыкънен халкъкъа, Ватангъа эял хызмет этмекте.

Бахытлы кѳоранта. Биз бойле сѳезин чокъ эшитемиз ве бир кѳереден юрегимизде насылдыр сыджакълыкъ, сакинлик, кѳанааткярлыкъ пейда ола. Бу сѳѳзлер там манада Ибадулла агъанынъ кѳорантасына да ант. Онынъ омюр аркъадашы Фахире Хамидовна Азаматова гъает саде, алчакъгонъюлли бир кѳадын. Бойле олмамакъ да мумкюн дегиль. Оджа кѳызы Фахире Хамидовна 1949 сенеси Самаркѳанд медицина институтыны битирди. Ондан берли шеърдеки биринджи поликленикада козь экими олып чалыша. О, адамларнынъ козюне нур, зия бермекнен кѳанаатленмей, озюнинъ инсанетлиги, дикъкъатлылыгынен оларнынъ кѳальбини арарет багъышлай.

Кѳуш ювасында коръгеннин куте, дейлер. Ибадулла агъа ве Фахире аптенинъ эвлятлары да ана-бабалары киби билъгиге сарылдылар, алий окъув юртуны битирип, яхшы мутехассыслар олып чыкътылар. Буюк огъуаллары Ильдар Самаркѳанд Девлет университетининъ физика факультетини битирди ве шимди область статистика идаресининъ эсаплав меркезинде болюк мудирин олып чалыша. Кѳызлары Эминне шу университетининъ чет тиллер факультетини битирди. Шеър сеятлар бюросында методист. Гульшад исе СамДУнынъ амелий математика факультетинде тасиль алды. Шимди Озъбекстан Сув хозяйствосы министрлигининъ эсаплав меркезинде программист инженер олып чалыша.

— Субетинъиз чокъкъа сюрди, азачыкъ кѳапынынъыз, — деп Фахире апте бизин софрагъа давет этти. Шу арада Ибадулла агъа тышкъа чыкъты ве чокъ кечмеден элинде графиннен келип, софра башына отурды. Мен меселени анълап:

— Оджа, багъышланъыз, мен бугунъ даа чалышаджам, нчмеге олмай, — деп итираз билъдирдим.

— Ичмек ичюн дегиль, дамыны бакъмакъ ичюн кѳтирдим, — деди кѳонакъбай, — бир ютумчыкъ ич де бакъынъыз, озъ шарабым. Сонъ кѳыймет кѳесеринъиз...

Акъякътатең де, шарап макътайджакъ киби лезетли ве къокъулы эди.

— Азбар толу юзюм, чокъ ашаламай, не япайым, сыкъам. Эш-достлар пек макътайлар. Манъа исе эглендже. Умумен яшлыкътан багъ-багъчаны севем. Ана, азбардаки терекке бакъынъыз...

Мен азбаргъа чыкътым. Ортада буюк алма терекли. Башта, бир къач терекниң даллары къарышып кеткен белледим. Чюнки терекниң устюнде эм къандиль, эм симиренко, даа бир къач чешит мен адларыны билъмеген алмалар бар эди. Дикъкъатнен бакътым. Бир тюп терек. Ич бир тюрюлю къарышыкъ ёкъ.

— Меним «хоббим»,— деди Ибадулла агъа.— Чецит джыныс алмаларны бир терекке ашлайым. Эм, коръгешинъиз киби, нетиджеси ярамай дегиль. Бир теректе беш-алты джыныс алма ола ве невбетнен яз башындан къара къышкъадже пишеберселер.

«Къолу гуль»,— деп иште бойле адамларны айтсалар керек.

Физиклер ве лириклер. Ибадулла Ясевичнен субетлешкенде, бир къач йыл эвельси «Литературная газета» саифесинде бу хусуста отъкерильген мунакъашаны хатырладым ве ракъамлар дюньясы да назм дюньясы киби меракълы экенине толусынен инандым.

КУРЕГК ЕРГЕ ТИЙМЕГЕН ИЙГИТ

Сабадан берли Джемиле аптеге козъайдын айтмагъа кельген адамларның ады-эсабы ёкъ. Елда олсун, иште олсун онынънен къуванч пайлашалар, огълунен ифтихар эткенлерини айталар. «Аферин Рустемге», дейлер. Айса! Эки дефа дюнья чемпионы олмакъ къолаймы?!

1971 сенеси сентябрь 7-де Болгарияның пайтахты Софиядан, совет курешчилери Валерий Резанцев, Виктор Игуменов, Владимир Зубков ве Рустем Казаков классик куреш боюнда дюнья чемпионлары олдылар, деген хабер

кельгенинен, козбайдын айтмакъ ичюн Рустемнинъ ко-
рантасына кеттик.

Ташкент алет заводына барып, чокъ къатлы эвиниъ
экинджи къатына котерильдик. Къапыны Рустемнинъ би-
тасы — Зейнеп къартанай ачты. Эвге кирдик. Зейнеп къар-
танайга ве Рустемнинъ анасы — Джемиле аптеге козь-
айдын айттыкъ.

— Хош кельдинъиз, кечинъиз, отурынъиз, — деди къар-
тий. Отурдыкъ. Этрафны козетем. Язы столу устюнде «Со-
ветский спорт», «Ленин байрагы», «Комсомольская прав-
да» газеталары. Къаршымыздаки сервант ичинде Рустем-
нинъ чешит мемлекетлерден кетирген сувенирлери, онынъ
устюнде исс курешеткъан эки яшнынъ эйкельчиги тура.
Диварда Рустемнинъ ресими асылы.

— Къана, мусафирлер софрага козбайдын къавесниъ
буюрынъиз, — деди бир къач дакъкъа кечер-кечмез Зей-
неп къартанай. — Алынъиз, мына бу къабакъ татлысы,
мына бу къатмер. Рустем козучыгъымнынъ келювине пи-
ширдим. О, къатмерни дек севе. Биринджи кере дюнья
чемпионы олып кельгенде печюн бильем пиширмегеним.
Кельгенинен: «битай, къатмер пиширмединъизми», деген
эди. Шу ич акъылымдан чыкъмай. Бу сефер эрте-ярыкъ
тедариклендим, айланайым огълумдан...

— О сизни севииндирген, демек, сиз де оны къуванды-
раджакъ экенсиз даа?!

— Айса!

— Шимди торунынъизны козюнъиз огюнде насыл таса-
вур этесиз? — деп сорадым къартийден.

— Айланайым баламдан, ким насыл бети-козю мора-
рып келир...

— Биз, Рустем Болгариядан къайткъан сонъ кене ке-
леджегимизни айтып, сагълыкълаштыкъ.

Арадан эки афта кечкен сонъ, раатлыкъ кунълерининъ
биринде, Рустемнен онынъ тренери. Рефат Абласвиниъ
эвинде корюштик. Рустемни джангонъюльден хайырладыкъ,
онга даа буюк сыйышлер тиледик. Сонъ эпимиз невбетнен

онынъ Софийдан къазанып кельген алтын медалини къолумызгъа алып сейир эттик. Шу вакъытта Зейнеп къартанайнен олгъан субетимизни, онынъ «айлапайым баламдан, ким насыл бетн-козю морарып келир» деген сёзлерини хатырлап, Рустемге бакътым. Къартни нафиле раатсызланмагъан экен. Рустемнинъ юзюнде даа якъында олып кечкен дюнья биринджилигининъ «излери» къалгъан. Лякин бу хусуста лаф ачып, онъа кечкен агъыр ярышларны хатырлатмакъ истемедим.

Софиядаки дюнья чемпионаты акъыкъатен де пек агъыр олды. Чюнки бутюн мемлекетлернинъ пельванлары Олимпиада оюмлары алдындан кечмекте олгъан бу ярышгъа пек джиддий азырлангъан эдилер. Бизим Агамов, Аргин, Руруа, Меркулов киби белли курешчилеримиз тубиетке огърадылар. Дюнья биринджиликлеринде кере бизим пельванларымыз бойле магълюбиетке макъталар. Къалгъан пельванларымыз насыл олмазистини тюзетмеге сёз бердилер. Амма айтмасы къоны амельде омюрге кечир де бакъ.

Чемпионатнынъ сонъки тутушувлары не дереджеде вазнетте отъкеннини о кунълерде «Советский спорт» сында басылгъан эсабаттаки шу къыскъа сатырлар билъмек мумкюн: «Учъ дсвирден сонъ Рустем Канынъ 4,5 штраф очкосу бар эди. О, бутюн шубелерин четте къалдырып уджюмге кечти. Джесюрликнен шесэрлер алына, дейлер, Ташкентнинъ орду спортчысы бундан да буюк джесарет косътерди. О, 1969 сенеси дюнья чемпионы олгъан иранлы курешчи Али-Заденинъ курегини ерге тийдирди. Сонъ болгариялы Христо Трайковны балл нисбети боюнджа снъди. Бойле бакъкъанда финалгъа чыкъмакъ бир шей дегиль. Бир снъиш даа олса ете. Лякин саф снъиш, я да ап-ачыкъ устюнликнен снъмек керек. Бу къолай шейми?! Бунинъ даа бир къыйынлыгъы шунда ки, бизим Рустем румыниялы мешур пельван, 1967 сенесининъ дюнья чемпионы, Мехикода отъкерильген Олимпиа-

данышъ ве Авропа биринджилигининъ кум юшъ призёры Ионас Бачуны снъмек керек эди.

Мына, олар тутуштылар. Казаков озюнинъ кучлю къолларынен ракъибини сарын алды ве саатнинъ елкёуванлары куреш башлагъанына 6 дакъкъа 44 сание олгъаныны косътергенде Рустем ракъибини килимге мыхлады. Энди Рустемнинъ талиин югославиялы курешчи Чоричнен курешеткъан дюнья чемпионы — венгриялы Варганынъ къолунда эди. Варга исе Чорични енъди. Енъди амма, озю де турнирни терк этти, чюнки онынъ 5 штраф очкосы бар эди. Казаковнен Трайков къалдылар. Олар исе эвельден озъара курешкен ве Рустем оны енъген эди. Демек, Рустем дюнья чемпионы!»

Дюнья колеминдеки бойле месулетли ярышларда дакъкъалар, саниелер аль этиджи роль ойнайлар. Бунъа исе айлар ве йылларнен азырланалар.

Къайсы солдат генерал олмакъ истемей, дегенлерни киби, бутюн спортчылар да чемпион олмакъ истейлер. Озю де дюнья чемпионы! Эльбетте бунъа къолайлыкънен пришилъмей. Онынъ ичюн чокъ йыллар исарнен окъумакъ, теджрибе ве усталыкъ арттырмакъ керек.

Эки дефа дюнья чемпионы. СССР чемпионы. Халкъара класслы спорт устасы... СССР-де нам къазангъан спорт устасы...

Бойле юксек мувафакъиетке Рустем насыл малик олды?

...1960 сенесининъ яз айларындан биринде Ташкент алет заводуна республиканынъ энъ кучлю пельванлары мусафирликке кельдилер ве завод ишчилери арасында нумюневий чыкъышта булундылар. Анда тек республика дегиль, атта бутюн мемлекетимизде белли олгъан Рефат Аблаев, Анатолий Зеленин киби курешчилер де озъ усталыкъларыны нумайыш эттилер. Бу ярышны сейир этмеге заводнынъ пек чокъ ишчилери, ишчилерден де чокъ чевредеки яшлар, мектеп талебелери топландылар. Буларнынъ арасында Рустем Казаков да бар эди.

Ягъмурдан сонъ мантар насыл чокълашса, пельванларнынъ заводдаки чыккышларындан сонъ СССР спорт устасы, мемлекет чемпионы Рефат Аблаев тренерлик япкъан классик куреш секциясына язылмакъ истегинен кельген яшлар да ойле чокълаштылар.

Аблаев эр бир авескярни дикъкъатпен козьден кечирди. Бирини, экинчисини, учунджисини, инает 13 яшлы Рустемни де сечип алды. Мешгулиетлер башланды. Рустем озъ тренерининъ бутюн косьтерншлерини айткъаны киби ялмагъа тырышты.

Айлар ве йыллар кечтилер. Рустем озъ усталыгъыны эп арттырды.

Инает, 1963 сенеси тренер оны ильк кере месулиетли ярышта иштирак эттирмек къарарына кельди. Бу, Ургенчте осьмюрлер арасында откерильген республика биринджилиги эди. Ильк буюк ярыш, ильк буюк мувафакыет. Рустем бу ярышта биринджиликни къазанды.

Арадан бир йыл кечкен сонъ Рустем Ярославльге, осьмюрлер арасында откерильген мемлекет биринджилигине ёшди. Бунда да биринджи ерни алды.

1965 сенеси Москва якъынында осьмюрлер арасында откерильген мемлекет биринджилигинде Рустем кене пьедесталнынъ энъ юкъарысына котерильди. Шу йылы о биринджи кере халкъара турнирде иштирак этти. Бу, къардаш Болгарияда шу мемлекетнинъ белли курешчилери Петров ве Колопов хатрасына багъышлангъан турнир эди. Рустем бу ерде де оджасы Рефат Аблаевнинъ ишанчыны акълады. Енгъишнен къайтты.

1966 сенеси исе СССР — Япония турниринде иштирак этмек ичюн мемлекет джыйма командасынынъ эркъапында Япониягъа барды. Эки мемлекетнинъ мешур курешчилери Япониянынъ еди шеэринде чыккышта булундылар. Рустем 5 корюшювде егъди. Эки тутушув нетиджесиз екюлленди.

1967 сенеси Минскте Авропа биринджилиги откерильди. Анда учунджи ернен къанаатленмеге меджбур олды.

Шу йылы Рустем ичюн кепе бир имтиан бар эди. Бу, СССР халкъларынынъ дёртюджи Спартакиадасы. Иигирми яшлы пельван Спартакиаданынъ кумюш призеры олды.

Арадан бир йыл кечкен сонъ Рустем Югославияда откерильген Адриатика деңизи турниринде ве Японияда откерильген ачыкъ чемпионатта иштирак этти ве экисинде де биринджиликни алды.

1969 сенеси Рустем ичюн унутылмаз йылдыр. Мемлекетимиздеки ярышларда ве халкълара турнирлерде энди буюк теджрибе арттыргъан 22 яшлы пельван Рустем Казаков Аргентинанынъ Мардель-Плата шеэринде откерильген джан биринджилигинден дюнья чемпионы олып къайтты. Арадан бир йыл кечкен сонъ Канаданынъ Эдмонтон шеэринде откерильген дюнья биринджилигинде исе бизим пельванымызгъа аль этиджи ярышта озюнинъ эски ракъибни, о вакъытта энди эки дефа дюнья чемпионы уиваныны ташыгъан венгриялы курешчи Янош Варганен курешмек сырасы тюшти. Рустем бу сефер тунч медальнен къанаатленди. Варга исе учюнджи кере дюнья чемпионы олды.

1971 сенеси Рустем ичюн буюк гъалебелер йылы олды. Онынъ медаллер коллекциясына Белорусиянынъ белли курешчиси Поддубныйнынъ хатрасына багъышланып Минскте откерильген турнирде къазангъан алтын медали, СССР Силялы Къуветлерининъ Саратовда откерильген биринджилигинде алгъан алтын медали, сонъ СССР Халкъларынынъ бешинджи Спартакиадасында къазангъан кумюш медали, буныгъ артындан исе СССР биринджилигиндеки алтын медали къошулдылар.

Софияда откерильген дюнья биринджилигинде исе о екюнджи кере дюнья чемпионы олды. Бу ярыш не дередже кескин вазнетте откенини, не дередже агъыр олгъаныны юкъарыда айтып кечтик. Рустем «Василь Левский» стадионында ярышлашыр экен буюк ираде, гъалеге ишанч, усталыкъ косьтерди, акъыкъатен де дюньянынъ энъ кучьлю курешчилеринден бири олгъаныны текрар исбат этти

Бир йылда 4 алтын ве бир кумюш медалы! Бунъа анги бир спортчы сукъланмаз!

— Рустем курештен гъайры спортнынъ даа анги бир чешитлеринен огърашасынъ?—деп сорадыкъ биз яш пель-вандан.

— Яхшы курешчи олмакъ ичюн спортнынъ тек шу чешитинен огърашмакъ етерлик дегиль. Адам эр тарафтан пишкинлешмек керек. Меселя мен башталары футболнен огъраша эдим, атта бундан биринджи разрядым бар. Бундан гъайры ялдав, баскетбол, кросс ве спортнынъ дигер чешитлеринен де огърашам. Буларнынъ эписи манъа ку-реште енъмеге ярдым эте.

Рустем озюни курешсиз тасавур этип оламай. Кимер вакъытларда о бутюн кунни мешгуулиет мейданында отъ-кере. Оджасы Рефат Аблаевнинъ айткъанына коре, Рус-тем курешнинъ янъы бир элементини огренип башласа оны текмиль менимсемегендже тынчланмай, тер тѣкип саатлернен шунынъ узеринде чалыша. Мешакъатлы эмек исе онъа мувафакъиет кетире.

«Озъбекстан физкультураджысы» газетасынынъ «1971 сенеси Озъбекстаннынъ энъ яхшы спортчысы деп кимни саясыз» деген анкетасына кельген джевапларнынъ 95 про-центинде Рустемнинъ ады язылы эди. Бойлеликнен, эки дефа дюнья чемпионы, саметдашымыз Рустем Казаков о йылы республиканынъ энъ яхшы спортчысы деп танылды. Занымызджа бӯ, онынъ тирнеклигине, эмексеверлигине ве юксек усталыгъына кесильген мунасиб кыйметтир.

Сонъки вакъытларда классик куреш буюнджа отъке-рилъген бир чокъ ярышларда, джумледен, мемлекет ве Европа биринджилигинде Рустемнинъ ады антылмады. Бунынъ себеби бар. О, махсус программа боюнджа Мюн-хенде отъкериледжек Олимпиа ярышларына азырлана.

Бу азырлыкъ кейфиегче насыл? Бунъа бир ай эвельси Австриянынъ Брегенце шеэринде Олимпиада алдындан отъкерилъген халкъара турнирде иришилъген мувафакъи-ет джевап берди. Анда иштирак эткен беш совет курешчи-

синден дёртю чемпион олды. Оларнынъ сырасында Рустем де бар эди.

Буюк истидат саибн Рустем Казаков энди 25 яшыны толдурды. Куреште бу даа генчлик чагы сайыла. Демек илериде Рустем бизни даа чокъ керелер кыувандыраджакъ. Ватанымызынъ, халкъымызынъ шуретине шурет кыошаджакъ. Бунъа шубемиз ёкъ, чюнки онъа СССРде нам къазангъан тренер, спорт устасы Рефат Аблаев класик курешининъ бутюн инджеликлерини, янъы усулларыны турмадан огрете. Рустемни даа месулиетли ярышларгъа азырлай.

Кене эки афтадан сонъ Мюнхенде йигирминджи олимпия оюнлары башлайджакъ. Эминмиз ки, Рустем Казаков бу ярышларда да озъ усталыгъыны косьтерип, совет спортчыларынынъ егъынине ляйкъ иссесини кыошар. Затен онынъ бирден-бир арзусы да олимпия чемпионы олмакътыр.

Элинъе, белнинъе кыувет, озюнъе буюк мувафакъиет арз этемиз, Рустем!

* * *

«Курегн ерге тиймеген йигит» деген юкъарыдаки очерк 1972 сенеси август 12-де, джумаэртсен куню «Ленин байрагъы» газетасында басылып чыкъкъан эди. Мен шимди оны махсус, олгъаны киби, ич бир дегишиксиз дердж этмектем.

Очеркнинъ сонъунда айтылгъаны киби, эки афтадан сонъ Германия Федератив Республикасында XX язлыкъ Олимпия оюнлары башлайджакъ эди ве мен пельванымиз бу очеркни анда кетмезден эвель окъугъаныны истей эдим. Бельки оны рухландырыр...

Рустем Мюнхенден кыйтып кельген сонъ корюшкенимизде мен ондан, «сен о якъкъа кетмезден эвель озюнъ акъкъынъда язылгъан очеркни окъудынъмы?»— деп сорадым.

— Окъудым,— деди Рустем кулип.— Лякин мында дегиль. Биз Кърымда сборда эдик. О ерде къайнатамларгъа да кирип чыкъаджакъ эдим. Буны Ваде (Рустемнинъ апайы) биле эди. Шү себептен газетаны Рустемге беринъиз, деп бабаларына ёллагъан. Газета оларгъа барып чыкъкъанда биз энди Москвагъа къайткъан эдик. Қъайнатам газетаны меним адресиме Москвагъа ёллагъан. О пайтахткъа келип чыкъкъанда исе, биз энди Мюнхенге кеткен эдик. Махсус самолётнен кетирилген почта ичинде меним адресиме Москвадан ёллангъан «Ленин байрагъы» нышъ шу нухасы да бар эди. Эбет, мен оны окъуп пек эеджанландым. Ватаным, халкъым огюнде буюк месулиет сездим...

Мюнхен Олимпиадасында классик курешчилер энъ сонъунда ярышлаштылар. Бизим командамыз энди къыркъ докъуз алтын, 27 кумюш ве 22 тунч медаль къазанды. Ярын оюнлар екюнлепеджек.

Рустем Олимпия шеэрчингдеки совет делегациясы ерлешкен эвден чыкъып, яваш-яваш, Мессагуленд спорт комплексине, сонъки оюнларны отъкермеге кетмек ичюн ёл алды. Ашыкъмагъа шей ёкъ, даа эрте. Ёлда композитор Александра Пахмутованен шаир Николай Добронравовны расткетирди. Олар бу ерге Олимпиада иштиракчилерине медений хызмет косътермек ичюн кельген эдилер.

— Рустем, нечюн кейфсиз корюнесинъ, бир шей олдымы ёкъса?— деди Пахмутова джиддий бакъышнен.

— Э!— деди Рустем.

— Не олды?— дедилер бир керодеи Пахмутованен Добронравов.

Рустем кульди:

— Башкъаларына болеть этесинъиз, манъа кельгенде исе...

— Ойле демесе, Рустемчик. Не вакъыт курешесинъ?

— Учъ сааттен сонъ башлай.

— Мытлакъ барырмаз. Тек сен рухтан тюшме. Ярыштан сонъ анда да корюширмиз.

Сентябрыннъ он биринде Ташкентге яры гедже ол-
гъанда Меркезий телевидение ве Бутюнсоюз радиосыннъ
спорт комментаторы Николай Озеров озюннъ Мюнхенден
бераяткъан сонъки репортажларындан бирини шойле
башлады: «Дикъкъат! Дикъкъат! Мюнхенден айтамыз! XX
Олимпия оюнлары екюнленеята. Ярын оннъ тантаналы
япылув мерасими оладжакъ. Бугунъ исе къоджамаи
«Рингхалле» январдагъ киби къайнай. Атмосфера сонъ де-
редже кергин. Килимге финал тутушувыны откормек
ичюн совет пельваны Рустем Казаков ве гъарбий герма-
ниялы спортчы Гаис — Юрген Вайль чыкътылар. Бу, мюн-
хенлилернинъ сонъки ишанчы. Ватандашлары бутюн им-
кянларнен Вайльни рухландырмагъа тырышалар. Залдаки
вазнетни айтып аңлатманынъ чареси ёкъ. Қайнай, э,
қайнай. Бойле вакытта эр эки курешчиден де челик
праде талап олуна. Бизим пельван бир чокъ ярышларда
бу джеэттен озюннъ пек яхшы косътерген эди. Бакъайыкъ,
бугунъ де о озъ табнатыны косътерип олурмы экен? Мына,
шимди Вайль онларнен бинъ адамнынъ къолтутувындан
рухланып Казаковгъа атылды. Оны ерге йыкъты. Оп! Ях-
шы! Пек яхшы!

Рустем йылдырым чабиклигинен Вайльнинъ къоллары
астындан къуртулып чыкъты ве енъдирген учъ баллыны
«қайтарып алды».

Сонъра Казаков йылдырым чабиклигинде килимнинъ
эпъ ортасында Вайльнинъ курегини ерге мыхлады. О даа
турмай. Казаков бутюн къуветини топлап, челик элери-
нен аякъларынен ракъибини къыбырдатмай. Ура! Гъале-
бе! Судья Рустемнинъ элини юкъарыгъа котере. Машалла
Рустем пельван! Машалла Олимпия чемпионы! Бу, клас-
сик курешчилеримиз къазангъан дёртунджи алтын ме-
дадь. Бойлеликнен ташкентли пельван Рустем Казаков
командамызгъа эллинджи алтын медальни кетирди!..

Бу кунни бизим тренерлеримиз он алты йыл бекледи-
лер. Мельбурн Олимпиадасында совет «классиклери» беш
алтын медаль къазангъан эдилер. О мешур енъиш эди.
Совет пельванлары Римде — учъ, Токио ве Мехикода —

бирер дане медаль алгъан эдилер. Бу ерде шуны да айтмакъ керек ки, Рустем Мехико Олимпиадасына буюк азырлыкънен барды. Лякин ярышлар башланмаздан эвель отькерильген мешгъулнетте апансыздан къазаланы кери къайтмагъа меджбур олгъан эди. Мына, ниает, Мюнхенде дёрт совет «классиги» — Казаков, Хисамутдинов, Резанцев ве Рошин Олимпиада чемпионлары олдылар. Бу — къоджаман гъалебе. Рустем ичюн исе даа къыйметли. Чюнки кечкен он-он беш йыл ичинде классик куреште пек буюк дегишмелер олып кетти ве онда гъалип чыкмакъ йыл-йылдан къыйынлаша.

Энди Мюнхен Олимпиадасында Рустем дигер тутушварны насыл отькергенине де токъталып кечейик. Биринджи куню Казаков афгъанстанлы пельван Мир Аъламинен курешти. Ташкентли спортчы озь ракъибининъ курегини ерге тийсетип оламагъан исе де, очколар сайысы боюнджа гъалебеге иришти. Шу куню афгъанстанлы курешчи озюнинъ энъ яхшы тутушвыны отькерген олса керек. Чюнки о, эки дефа дюнья чемпионына докъуз дакъкъа къаршылыкъ косътерди. Рустем онынъ узеринден саф енгиш къазанмакъ ичюн эки кере кескин уджюмге кетти. Лякин нетиджесиз.

Экинджи сефер Рустем баягъы теджрибели курешчи — болгариялы Христо Трайковнен тутушты. Бу эки пельван бири-бирини чокътан ве яхшы биле. Бу, оларнынъ озъара алтынды корюшювлери. Эвельки бутюн тутушварларда гъалебеге иришкен, атта 1971 сенеси Софияда отькерильген чемпионатта Трайковны енъген сонъ, экинджи кере дюнья чемпионы олгъан семетдашымыз бу сефер де озюнинъ устюнлигини исбат этип олурмы экен?!

Мына, ниает олар тутуштылар. Башланувы зарарсыз. Рустем бир къач кере тешеббюсини озь къолуна алды. Лякин Трайков да къаршы уджюмге кетти, атта очколар нисбети боюнджа огге чыкъты. Шундан сонъ да болгариялы курешчи тешеббюсини къачырмады. Бойделикнен очколарнынъ сайысына коре Трайков енъди.

Рустем рухтан тюшмеди, курушни девам эттирди. Олимпия оюнларында чыкып кетмемек ичюн Рустемге тек енъмек ве эр сефер темиз гъалебеге иришмек зарур эди. Чюнки онынъ джёреме очколарынынъ сайысы дёрт бучукъкъа баргъан эди. Онынъ ичюн де Рустем килимге чыкъкъанда тек енъмге ниетленди. Тренерлери де онъа эр вакъыт буны хатырлатып турдылар. Казаковнынъ озюне хас менфий ве мусбет хусусиетлери бар. Секунданты буны энди яхшы биле, шу себептен кеманининъ тели кереги киби чектирилъсе истенильген аваны чалмакъ мумкюн олгъаны киби, зарур олгъанда Рустемни енъишке рухландыра биле эди. Бу «сыр»ны ачмакъ ичюн бираздан сонъ сёзни секунданткъа берирмиз. Шимди «Рингхалле»деки дигер ярышларгъа къайтайыкъ.

Юкъарыда айткъанымыз киби ташкентли пельваннынъ вазнети феналашты. Бир чокъ спортчылар ве атта теджрибели тренерлер биле Рустемнинъ мукафатлы ерни аладжагъына чокъ козь кестирамадылар. Эбет, бунъа эсас бар эди. Онынъ такъдири къыл устюнде тура. Бир кере янълышса битти. Амма Рустем бутюн шубелерни четте къалдырып гъалебеге ытылды.

Учюнджи турда тутушувнынъ битмесине 1 дакъкъа 21сание къалгъанда Рустем польшалы пельван Юзеф Липенинъ курегини ерге тийдирди. Бундан сонъки ярышта дёрт бучукъ дакъкъа дегенде грециялы курушчи Мошидисни килимге мыхлады. Япониялы пельван да Рустемге теслим олды.

Энди исевбетте венгриялы пельван Янош Варга эди. Рустемнинъ энъ сакъынгъан ракъиби де иште бу. Чюнки олар бу Олимпиадагъадже озъара беш кере курушкенлер. Шундан эки корюшюв Варганынъ гъалебесинен, уч тутушув исе нетиджесиз екюнленген.

Мына, уч дефа дюнья чемпионы Янош Варга ве эки дефа дюнья чемпионы Рустем Казаков алтынды керегинде Мюнхендеки Олимпия килиминде корюштилер. Бу сефер бахт Рустемге кулип бакъты. О, енъди.

Бойлеликинен пельванымыз финалгъа чыкъты. Даа деми ракъйби олгъан Варга достуны мувафакъиетнен хайырлады. Акъикъый достлар бойле оларар.

Сонъки ярыш алтын ве кумюш медаллерининъ такъдирини чезеджек. Лякин финалда кимнен курешеджегини бильмек ичюн Рустемге учъ саат — не къадар чокъ — юз сексен дакъкъа, он бинъ секиз юз санне беклемек керек. Он бинъ сскиз юз санне! Айтмасы къолай. Саатнинъ елькъуваны да шимди махсус яваш арекет эткен киби корюне.

Ниает, ракъиб белли олды. Килимге Рустемнен ГФРли пельван Ганс-Юрген Вайль чыкъты.

Рустемни сонъки, аль этиджи тутушувгъа озгъаргъанда достлары — венгриялы Варга, румыниялы Бачу, болгариялы Трайков ве дигерлери: «Сангъа мувафакъиет тилеймиз, сен мытлакъ енъмек керексинъ» — дедилер. Рустем йылмайды ве «яхшы» деген киби башыны саллап, сагъ элини котерди де, тегерек килимге таба адымлады. Онынъ насыл биткенини исе биз энди айтып кечтик.

Рустем достларынынъ, устазларынынъ, командадашларынынъ озгъарувында Мессагюленд комплексинден чыкъкъанда Александра Пахмутованен Николай Добронравов оны энди кулер юзьнен къапы огюнде беклей эдилер Чемпионгъа джан-юректен буюк гъалевени хайырладылар. Пахмутова Рустемге дюльбер къылыфлы буюк пластинка туттурды. Бу композиторнынъ озъ йырларындан тертип этильген диск эди. Онынъ устуне: «Олимпия чемпионы Рустем Казаковгъа джан-юректен багъышлайым. Пахмутова. 11.9.1972 Мюнхен» деген сёзлер язылгъан эди.

Энди сёзни нам къазангъан спорт устасы, СССРде нам къазангъан тренер Геннадий Сапуновгъа берейик.

— Меним фикиримдже Рустем Казаков — Олимпия оюнларынынъ энъ яхшы курешчиси. Яры енгиль чекиде чокътан венгр Варга, болгар Трайков, румын Бачу устюнлик япып келелер. Лякин Казаков эки дефа дюнья чемпионыдыр.

Рустем акъкъында айтмакъ меним ичюн къуванчлы — мен оны мешур курешчи саям. Техниканы тез менимсей, буюклериниъ меслеатыны дикъкъатнен динълей. Рустем олимпиада алды девирни яхшы кечирди. О, эр шейни, уфакъ-тюфегинедже эсапкъа алды, озъ тренери Рефат Аблаевнен бирликте эсас ярышларгъа тюшюнип-ташынып азырланды.

Рустемге насыл итираз бильдирмек мумкюн? Тек бир шейде. О да олса, онда, насылдыр сечюв ярышларында енъилюв киби, анъаневий адет пейда олды. Бу Казаковны бир кереден агъыр вазиятке къоя. Ташкентли пельван Софияда Варгадан енъильгенде де бойле олды. Мюнхенде Трайковдан магълюбнетке огърагъанда да шай олды. Лякин шашыладжакъ бир шей — бойле мувафакъиетсизликлерден сонъ Казаковда янъы кучъ пейда ола. Онынъ аджемилиги джоюла, ве шундан сонъ о ракъиблерини къыйыр-чыйыр этип, я темиз енъе, я да ачыкъ-айдын устюнликнен магълюбнетке огъратып, шашыра.

Мюнхенде мен Казаковгъа секундантлыкъ яптым. Эсас ракъибни Трайковдан енъильген сонъ Рустем рухтан тюшти. Мен онъа: «Рустем, шу шейни яхшы билъ ки, сенинъ огюнгъе тюшеджек курешчи ёкъ. Насыл кучълю олгъанынъны сен озюнгъ бильмейсинъ, сен эр кестен яхшы курешсинъ. Мен буны санъа бурнунъны котермек ичюн дегилъ де, сен озюнгъ озъ кучюнгъ инанманъ ичюн айтам! Софияны хатырла...» — дедим. Шундан сонъ, Варганен курешмеге чыкъаджакъта да: «Билесинъми не, Рустем? — дедим. — Фарз эт, шимди бир шей ёкъ — не ярыш, не Олимпиада. Аддий мешгуулнет сан. Санъа енъимек кереклигини де унут. Бильгенинъ киби куреш. Бойле япсанъ эр шей еринде олур...»

Казаков бу корюшювде де, дигерлеринде де аля дерджеде енъди. Драматизмнен толу олгъан финал корюшювинде исе Вайльни де теслим олмагъа меджбур этти. Рустем — иште бойле пельван.

Совет спортычылары Олимпия оюнларында иштирак

этип башлагъанларындан берли Мюнхендеки киби буюк мувафакъиет къазанмагъан эдилер. СССР командасы Олимпиадада экинджи ерни алгъан АКЪШ командасындан он едн алтын медаль зияде къазанды.

Сентябрь 12-де Москвадаки Шереметьево аэропорты эллеринде гульдестелер олгъан адмаларнен толу эди. Москвалылар Олимпиада къараманларыны тантаналы вазиятте къаршылап алдылар. Адамларынынъ эллеринде союз республикаларынынъ, спорт джемиетлерининъ байракълары, «Совет спортынынъ векиллери, сизлернен гъурурланамыз!», «Совет олимпиададжыларына шан-шереплер!», «Хайырлаймыз! Машалла сизлерге!» деген сёзлер язылгъан транспарантларыны коръмек мумкюн. Қаршылап алаяткъанлар арасында партия, профсоюз, комсомол хадимлери, мешур треперлер, спорт ветеранлары барлар.

Ава лайнери аэропорт бинасы янына келип токътай. Бираздан самолётнынъ къапысы ачыла ве биринджи олып басмакъларгъа Олимпия чемпионлары — ленинградлы курешчи Анатолий Рошдиннен ташкентли пельван Рустем Казаков, шундан сонъ ереванлы диск атыджы Фаина Мельник, штангаджылар Яан Тальтс (Таллин) ве Василий Алексеев (Шахта) адым аттылар...

Арадан бир къач кунъ кечкен сонъ, мемлекетимизде кутълевий физкультура арекетини инкишаф эттирювде пришкен мувафакъиетлери эм де совет спортчылары ХХ язлыкъ Олимпия оюнларында юксек косьтергичлерге пришкенлери ичюн СССР Юкъары Совети Президиумынынъ Ферманынен спортчы, тренер, физкультура ве спорт хадимлерининъ буюк бир группасы укюметимизининъ орден ве медаллеринен мукафатландылар. Оларнынъ арасында Олимпия чемпионы Рустем Казаков ве онынъ устазы Рефат Аблаев де бар эди. Устаз ве шегиртининъ федакаране эмеклери «Урьмет Бельгиси» орденлеринен такъдирленди. Октябрь 6-да исе СССР укюмети ХХ Олимпия оюнларында гъалебе къазангъан спортчылар шеревине Кремльде къабул мерасими отъкерди.

Рустем Қазақов Олимпиададан джиддий травманен кельди. Оны бирден хастаханеге кьойдылар. Лякин, сентябрь 17-де достлары оны экимлерге дуйдурмадан хастаханаден алып кьачтылар ве эвине кетирдилер. Арадан бир саат кечер-кечмез о ювунып, таранып, Олимпия формасында кийинип чыкьты. Бу ерден догъру В. И. Ленин адына мейдангъа кеттик...

Озбекстан Олимпиадагъа эписи алты векиль ёллагъан эди. Олардан учю — курешчи Рустем Қазақов, гимнастикаджи Эльвира Саади ве волейболджи Вера Дуюнова чемпион унванында кьайтып кельдилер. Республика спорты озь тарихында даа бойле буюк мувафакьетке иришмеген эди. Олимпиада кьараманлары устю ачыкь машинада мотоциклетчилер эскортынынъ озгъарувында пайтахтнынъ меркезий сокьакъларындан кечтилер. Бинълернен ташкентлилер кьараманлары шеревледилер. Олимпияджылар ве оларнынъ тренерлери Озбекстан ЛКСМ Меркезий Комитетининъ Фахрий ярлыкъларынен такъдирлендилер. Спорттаки буюк хызметлери ичюн Дуюнова, Саади ве Қазақовнынъ адлары Озбекстан республика комсомол тешкилятынынъ Фахрий китабына кирсетильдилер.

Акъшам исе Меркезий «Пахтакор» стадионында буюк спорт байрамы отькерильди. Кафанов багъчасындаки кьардашлыкь кьабристанындаки эбедий алевден якьылгъан мешъальни Олимпия чемпионы Рустем Қазақов мотоциклетчилер эскортынынъ озгъарувында «Пахтакор»гъа кетирди ве стадионны бир кере айланып чыкькъан сонъ, юкъарыгъа котерилип, республика спорт ярышларынынъ алевини якъты.

Рустемни тедавийлеген экимлер озь телевизорларындан спорт байрамыны сейир этер экенлер, Қазақовнынъ адыны эшитип шаштылар. Я о хастаханеде ята да, насыл олып, не вакъыт мында келип етиштирди?

Саба ишке кельгенлериннен башта Рустем яткъан палатагъа кирдилер. Лякин хаста озь еринде, насыл перевязка япылгъан олса ойле де ята эди.

— Я бу насыл олды, Казаков аркъадаш. Сиз мында ятасынъыз, тюневин исе бутюн акъшам сизлерин маши-
наларнен алып юрип, телевизорда косътердилер?

— Ич бир шейден хаберим ёкъ,— деди кулюп Рустем.
Эким маналы бакъыш япты да: «бакъ сен бу айнеджи-
ге, хаберин ёкъ эмиш»,— деп палатадан чыктып кетти.

Шу йылы Рустемнинъ омюринде кене бир къач къу-
ванчлы вакъналар олып кечти. О, Ташкент девлет физ-
культура институтыны битирди.

Къорантада исе янъы мусафир пейда олды. Огъул
коръдилер. Ады Сейдамет олды.

* * *

Кене мешгъулиетлер, эр кунъки девамлы эмек, ярыш-
лар башланды. Олимпиада оюнларындан сонъ арадан та-
мам бир йыл кечкенде, яни 1973 сенеси сентябрь айынынъ
ильки кунълеринде Ираннынъ пайтахты — Тегеранда сам-
бо, сербест ве классик куреш боюнджа дюнья чемпионаты
башланды.

«Классиклер»нинъ ярышында 31 мемлекеттен 159
спортчы иштирак этти. Бизим пельванларымыз яшагъан,
шеэр меркезиндеки «Интернациональ» мусафирханесинден
чокъ узакъта олмагъан «Фарах» стадионынынъ дёрт кили-
минде айны вакъытта эм самбоджылар, эм де «классик»-
лер ярыш отъкерип башладылар.

Биринджи корюшювлерде бизим он классик курешчи-
ден докъузы темиз гъалебеге иришти ве бири ачыкъ
устюнликнен енъди. Рустем ильк оларакъ афгъанстанлы
пельваннен тутушты ве темиз гъалебе къазанды.

Экинджи кересинде Рустем килимге Мюнхен Олимпиа-
дасынынъ тунч призёры, финляндиялы Бёргенен чыккы
ве кене темиз енъиш эльде этти.

Учюнджи девир. Килим устюнде эски достлар ве эски
ракъиблер, бири-бирини пек яхшы огренген Варга эм де
Казаков. Тутушув кергин кечти. Эр алда Рустем баллар

нисбети боюнджа гъалебе къазанды. Амма шундан сонъ пельванымизнынъ иши юрьмеди. О, небеттеки корюшювде польшалы Юзеф Липпен ярышлашты. Адети узре Юзеф эвельден бутюн чемпионатларда ве халкъара турнирлерде дёртюнджи, бешинджи ерлерни алатургъан. Рустем бир йыл эвельси Олимпиадада да онынъ курегини ерге тийсеткен эди. Лякин бу сефер Липпен чемпионаткъа джиддий азырлангъаны корюне эди. Догъру, бутюн корюшюв девамында Рустем огде кетти. Сонъуна кельгенде исе польшалы пельван активлик косьтерди ве баллар нисбети боюнджа биринджи кере Рустем узеринден гъалебе къазанды. Шундан сонъ ташкентли курешчи Югославия векилинен корюшти ве оны да темиз енъди. Енъди амма, бу тутушувда озюнинъ къабыргъасы къырылды.

— Рустем, сен энди курешмесең де тунч медаль аладжакъсынъ, килимге чыкъмай билесинъ,—деди тренер.

— Екъ, чыкъмакъ кереким,—деди джиддий тавурнен Казаков.—Тек, экимге айтынъыз, манъа укол япып, агърыны токътатсын...

— О, айткъан шейинден къайтмагъан йигит,—деди тренер экиминъ итиразына джевабен,—демек озюне инана, укол япынъыз, чыкъсын.

Эм чыкъты. Чыкъты амма, билесинъизми кимнен? Христо Трайковнен. Экиси де бири-бирини яхшы биле Эбет Рустем бу сефер буюк активлик косьтерип оламады. эсасен къаршы уджюмлер япты. Беллешюв нетиджесиз (2:2) екюнленди. Финалгъа Липпен ве Трайков чыкъты. Лякин оларнынъ биринджиси Рустемни енъгенй, экинджиси исе нетиджесиз курешкени ичюн Липпен биринджи кере дюнья чемпионы, деп илян этильди. Трайков учюнджи ерни алды. Рустем Казаков исе Тегеран чемпионатынынъ кумюш призёры олды. Айны вакъытта о, шу чемпионатнынъ энъ ирадели спортчысы сыфатында махсус дипломнен мукафатланды.

Секиз медаль къазангъан совет «классиклери» Тегеран-

дан умумкоманда ярышында биринджи ерни алып кѣйт-
тылар. Бу сѣнѣшке Рустем де озь иссесини кѣошты.

Бундан сонъ да бир кѣач йыл девамында энъ месу-
лѣтлѣ халкѣара ве мемлекет ярышларында Казаковнынъ
ады эр вакыт кучлюлер сырасында анъылды.

Франция, Швеция, Мысыр, Румыния, Венгрия, Австрия,
Финляндия ве даа дюньянынъ бир чокъ башкѣа мемлекет-
лерининъ спорт залларында Рустем Казаковгѣа эльчир-
птылар, онынъ сѣнѣши шерѣфине Советлер Бирлигининъ
агъ байрагыны кѣтерип, Гимнини чалдылар. Иште бойле
ярышлардан бир кѣачыны сайып кечмек истейим.

Швециянынъ Клиппан шеэринде отъкерильген халкѣа-
ра турнирде Клиппан кубогыны эм де хатире медалини
алды. Бу ерде шуны да айтмакъ керек ки, шү ярыштан
башлап Рустем энди баягы агъырджа, чекиси 62 килог-
раммгъадже олгъан пельванларнен курушип башлады.

Францияда эки кере — Парижде ве Клермон-Ферран-
та авескаж курушчилер федерациясыннъ сабыкъ прези-
денти Роже Кулоннынъ хатрасына багышлап отъкериль-
ген анъаневий халкѣара турнирлерде биринджи ерлерни
кѣазанып, алтын медаллернен, фашистлер Германиясы
узерицен кѣазанылгъан гъалебенннъ 30 йыллыгына
багышланып Бухарестте ве Будапештте отъкерильген
халкѣара турнирлерде биринджи ерге чыкъып, алтын ме-
даллер эм де махсус мукафатларнен такъдирленди. Мы-
сырнынъ Александрия шеэринде классик куруш боюнджа
Олимпия чемпионы, арабстанлы пельван Ибраим Мустафа
хатрасына багышлап отъкерильген халкѣара турнирде
Валерий Резанцев, Анатолий Быков, Джемал Майсурадзе,
Шота Морчиладзе киби совет пельванларынен бир сырада
Рустем де озь чекки категориясындаки пельванлар арасын-
да биринджи ерни алды.

1975 сенесининъ язында Ростов-Дон шеэринде достане
ордуларнынъ классик куруш боюнджа VI чемпионаты
отъкерильди. Улу Гъалебенннъ 30 йыллыгы ве Варшава
мукавѣлесининъ 20 йыллыгына багышлангъан бу чем-

пионатта еди социалист мемлекетиниң орду пельванлары иштирак эттилер. Олимпия, дюнъя ве Авропа чемпионлары, эм де бир чокъ памлы орду пельванлары куч сынашкъан бу чемпионатта Совет Ордусынынъ спортчылары буюк мувафакъиет эльде эттилер.

62 килограммгъадже олгъан чекидеки курешчилер арасында Ташкенттен Р. Казаков ве Болгария халкъ ордусынынъ спортчысы С. Лазарев бутюн ярышларда темиз гъалебе къазанып, финалгъа чыкътылар. Сонъки, аль этиджи ярышта совет офицери Рустем Казаков бу пельваннен корюшти ве оны енъип, достане ордулар VI чемпионатынынъ гъалиби олды.

Кене шу йылы Ригада олып кечкен СССР Силялы Къуветлеришинъ биринджилигинде де Казаков алтын медаль алгъан эди. О, эки йыл девамында Озбекстаннынъ энъ яхшы спортчысы, деп танылды. 1972 сенеси исе мешур спортчымызнынъ устазы Рефат Аблаев да республиканынъ энъ яхшы тренери оларакъ илян этильди.

Рустем озю курешмекнен бир сырада, белли тренерлер — агъа-къардаш Рефат ве Абдулмеджит Аблаевларгъа яшларнен мешгъулнет откормеге якъындаң ярдым этип башлады.

Ярышлар, енъишлер... Олар эп девам эттилер. Рустемге яхшы таныш олгъан халкъара класслы пельванлар Варга, Липен, Трайков, Бачу ве дигерлери йыллар кечтикче куреш мейданыны терк эттилер.

— Энди манъа да олардан нумуне алмакъ керек,— деген къараргъа кельди Рустем.

Я, пенен огърашыр? Рустемнинъ огюнде бойле суаль турмай эди. О, энди озь омюрини курешсиз тасавур этип оламай. Тренерлик япаджакъ. Я буны беджерип олурмы? Эбет! Онда, республика, мемлекет, Авропа, дюнъя, Олимпиада биринджиликлеринде, юзлернен халкъара турнирлерде иштирак этип арттыргъан зенгин амелий теджрибе, алий окъув юртунда спортнынъ бу чешити боюнджа менимсеген назарий бильгиси бар.

Къоранта азаларынен, устазларынен, аркъадашларынен акъыл танышты. Шундан сонъ къатиен тренерлик ишине авушмагъа къарар берди. Бутюн бу йыллар деа мында Орду меркезий спорт клубынынъ (ЦСКА) шерефини къорчалап кельген Совет Ордусынынъ капитаны Рустем Казаковны Москвагъа тренерлик ишине давет эттилер. Мына энди къач йыллардан берли о ЦСКАда классик куреш боюнда тренерлик япа. Бу йыллар деа мында Рустемнинъ шегиртлери онларнен мемлекетлерде откерильген чешит тюрлю ярышларда иштирак этип совет спортынынъ шуретине шурет къоштылар. Эминликнен айтмакъ мумкюн ки, о даа чокъ мемлекет, дюнья ве Олимпиада чемпионларыны тербиелер.

Сонъ вакъытларда ЦСКАнынъ куреш залында Рустем Казаковнынъ янында экинджи бир Казаковны да сыкъ-сыкъ расткетирмек мумкюн. Бу кичкене Сейдаметчик.

— О да бабасы киби курешчи олмакъ истей,— дей кулюп Рустемнинъ омюр аркъадашы Ваде. Кимерде эвде биле бабасыны тынч къоймай, ич олмаса бир керечик курешейик, дей.

Мына, Москва сокъакъларыны бойлап баба ве огъул— Рустем эм де Сейдамет Казаковлар адымлайлар. Оларнынъ биринджиси спорт алеминде яхшы белли. Арадан бир къач йыллар кечкен сонъ куреш мухлислери ярышларда классик курешчи Сейдамет Казаковнынъ адыны эшитмелери де мумкюн.

П Е Л Ъ В А Н

1976 сенеси, март 9. Япониянынъ пайтахты Токно шеэр. «Ионоги» спорт залы. Диктор радиодан илян эте: «Сайгъылы сейирджилер! Япония профсоюзлары меркезий совети ишчи спорты ассоциациясынынъ теклифинен мемлекетимизге мусафирликке кельген сербест куреш боюнда СССР джыйма командасынен япониялы пельванлар

арасындаки ярыш девам эте. Килимге 57 килограммлы чекидеки курешчилер — Энвер Абдураманов ве Япония чемпионы Сасаки чыкьаджакъ...»

Дикторнынъ бундан сонъ не дегени анълашылмады. Юзлернен темашаджы отургъан спорт залы балкъурт сетини анъдырып, зий-чувнен «Са-са-ки, Са-са-ки, Сасаки» — деп кычыра, озъ пельванларыны рухландыра эдилер. Мына, эки спортчы тутушты. Ракъиблер ильк дакъкъалары бир-бирини сынавнен кечирген иселер, ярышнынъ экинджи ве учюнджи девирни гъает кескин куреште кечти. Совет пельваны озъ ракъибининъ курегини ерге тийсетмесе де, техниккий джеэттен ондан баягъы устюн олгъаныны исбат эте. Судьялар бир агъыздан гъалебени Абдурамановгъа берелер.

Озъ мухлислерининъ ишанчыны акълап оламагъан Сасаки адамларнынъ сызгырувы алтында башыны ашагъы салындырып залдан чыкъып кете. Арадан эки кунъ кечкен сонъ бу эки ракъиб Мито шеэринде кене курешти. Япония чемпионы бу сефер де магълюбнетке огърады.

Осака шеэринде отъкерильген сонъки, учюнджи корюшов де совет пельванларынынъ гъалебесинен екюнленди. Э. Абдураманов, Б. Базасев, А. Магвсев, Р. Нурманов, В. Новожилов, Л. Теднашвили арды-сыра озъ ракъиблерини теслим олмагъа меджбур эттилер. Совет спортчылары бу халкъара ярышта гъалебенен къайттылар.

Телетайп лентасы Энвер Абдурамановнынъ узакъ Японияда иришкен енъиши акъкъында хабер берген дакъкъаларда мен бу аджайип йигитнинъ къуванчыны козь огюне кетирдим. Онынъ шенъ ве кедерли, енъген ве магълюбнетке огърагъан вакъытларыны хатырладым...

* * *

Дженктен эвель Къара денъиз флотынынъ чемпионы олгъан, шимди Ташкенттеки 25/12 номерли автоколоннанынъ сваркаджылар бригадирни Эбазер Абдураманов ки-

мерде огълұ Энверге куреш усулларыны косътере эди. Озьлери яшагъан Назарбекте кой балалары озъ аралары курешип ойнасалар, ишини унутып, саатлернен оларны сейир эте тургъан. Лякин огълуца курешчи ол, деп айтмакъ акъылына биле кельмеди. Догърусыны айткъанда, Энвер де яшлыгъында курешке эглендже деп бакъа эди. О шеэр дживарында ерлешкен Назарбек совхозындаки 65-нджи мектепнинъ секизинджи сыныфыны битирген сонъ докъузынджи сыныфкъа Ташкенттеки Чапаев адына 42-нджи мектелке къатнап башлады.

— Шёвкет,— деди бир кунъ Энвер сыныфдаш достуна мураджаат этип,— сонъки дерс олмайджакъ экен, Санъат сарайына бармайкъмы, пек яхшы кино кете, дейлер.

— Кино олур да, бармаммы?! Айтсакъ Нариманнен Гъулам да ёкъ демезлер.

— Айды, кеттик...

Энвер ве онынъ достлары кинодан чыкъкъанда ягъмур сенелей эди. Олар ягъмур токътагъан сонъ кетермиз, деп, шу ердеки «Яшлыкъ» спорт манежине кирдилер. Онларнен бала бири-бирлеринен куреше. Мейдан ортасындаки адам оларгъа чешит косътеришлерде булуна.

— Мени де секциянъызгъа алсанъыз,— деди Энвер тренерге мураджаат этип.

— Яшынъ къачта?— деп сорады яш пельванларнынъ оджасы.

— Он алтыда.

— Айса санъа курешмек дегиль, эвленмек керек, къартайгъансынъ...

Балалар кулюштилер. Энвер къызарды ве:

— Я, шу пельванларынъызны йыкъсам не дерсинъыз,— деди.

— Айса союз, бакъайыкъ.

Тренер мешгъулист кечмекте олгъан балалардан бирини чагъырып:

— Къана, шу йигитнен курешчи,— деди.

Энвер онынънен курешип башлады. Кимерде йыкъыл-

са, ачувланып, даа кыызгын тутуша, куреш мектебинде энди баягы талим алган ракыбинин курегини ерге тийсетмеге тырыша эди.

— Яхшы,— деди оджа оларны токътатып.— Ссенден бир шей чыкпаджаккы ошай. Кыана, таныш олайкы.

— Энвер Абдураманов, 42-иджи мектепнин доктузынджы сыныфында окууйым.

— Мен тренер Аркадий Ванюхин олам. Яхшы, курешмеге авеслигин олса секциямызга кыатнай билесинь.

— Саг олунь. Мытлак кыатнарым...

Бойлеликнен Энвер Абдураманов эм окуды, эм де сербест курешнен огырашып башлады. Яваш-яваш ярышларда иштирак этип мувафакыет де кызанды.

Яш пельван илькин энъ буюк мувафакыетни 1970 сенеси Кыарагъанда шеэринде эльде этти. Анда, Улу Ватан дженкинде Николай Гастеллонын кыараманлыгыны текрарлаган аджайип кызах учуджысы, Советлер Бирлигинин Кыараманы Нуркен Абдиров хатрасына багышланып сербест куреш боюнджа Бутюнсоюз турнири откерильди. Мемлекетимизин 34 шеэринден юзлернен пельван кельди. Оларнын арасында йигирмиден зияде мемлекет, Европа, дюнья, Олимпиада чемпиолары бар эди. Бойле буюк ярышта Энвер озъ чекиси боюнджа биринджи ерни алды. Он секиз яшында, Кызахстандан СССР спорт устасы олып кыайтты. Буныын бирликте турнирин энъ яш ве техникий джеэттен энъ уста курешчисине бермек ичюн илян этильген мукафат да онъа такъдим олунды.

1972 сенеси белли рус пельваны Иван Занкинин хатрасына багышланып откерильген турнирде алтын, Минскте откерильген СССР биринджилигинде исе тунч медаль саиб олды.

Арадан бир ай кечкен сонъ СССР осьмюрлер джыйма командасы эркянында Югославияга кетти. Хвар шеэринде осьмюрлер арасында откерильген Европа чемпионатында иштирак этти. Польша, Румыния, Канада, Югосла-

вия пельванларыны йыкты. Аль этиджи корюшув болгариялы пельван Иван Цочевнен олды. Сонъки дакъкъагъа къадар Цочев очколар инсбетин боюнджа огде кетти. Лякин ярышынынъ екюнленмесине 15 сание къалгъанда Энвер бир очко даа къазанды. Корюшув нетиджесиз битти. Бу, Энвер Абдураманов Авропа чемпионы олды, демек эди. Бойлеликнен Озъбекстанда биринджи оларакъ Энверге сербест куреш боюнджа халкъара класслы СССР спорт устасы унваны берилъди.

1973 сенесининъ январы. Югославиянынъ Штипе шеэринде Авропа чемпионларынынъ Кубогы ичюн откерильген ярышта ташкентли пельван алтын медаль саибин олды. Лякин арадан бир къач кунъ кечкен сонъ мешгъулиет вакъытында онынъ къолу чыкты. Шундан сонъ мешгъулиетлерде кене дёрт кере бу къаза текрарланды. Экимлер Энверге курешмекки ясакъ эттилер...

Энди онынъ огюнде ялынъыз эки ёл бар эди. Я операциягъа ятмакъ я да курештен вазгечмек.

Яткъанда да, тургъанда да еяне арзунен яшагъан — сафкъа къайтып, киллини ёгъурмакъ, курешмек, енъмекки тюшюнген, озюни курешсиз тасавур этип оламагъан Энвер биринджи ёлны сечти. Апрель айынынъ башларында оны Москвадаки меркезий травматология ве ортопедия институтына ёлладылар. Бу ерде профессор Зоя Сергеевна Миронова оны операциягъа азырлады.

— Энвер! Ярын, апрель 21-де, сени операция япджакъмыз,— деди Зоя Сергеевна бир кунъ эвельси.

Энвер бутюн гедже юкълап оламады. Онынъ акъылына бинъ чешит тюшюндже келе эди. Ярын, апрель 21-де, Энвернинъ догъгъан куню. Онъа исе операциягъа ятмакъ керек оладжакъ.

— Демек ярын экинджи кере догъаджам,— деп бутюн тюшюнджелерине екюн чекти Энвер ве башыны ёргъангъа сарып, озюни юкъламагъа меджбур этти...

— Кислород ве наркоз даа келип чыкъмады. Оларсыз операция агъыр кече биле, вакъыт исе эп кече,— деди

операция куню Зоя Сергеевна хастагъа меселени анъла-
тып:

— Наркозсыз япынъыз, мен даянырым,— деди Энвер.

— Эльбетте, даянырсынъ Энвер, мен де шай тюшю-
нем,— деди доктор ишанчпен.

Операция эки саат девам этти ве мувафакъиетли кеч-
ти. Лякин сонъунда, къолны гипске къойгъанда, хаста
эсини джойды...

Бир афтадан сонъ ана-бабасынынъ ве тренери Аркадий
Павловичнинъ онъа догъгъан кунюни хайырлап ёллагъан
телеграммаларыны бердилер.

Арадан учъ ай кечти. Энвер яваш-яваш мешгъулиет-
лерге къатнап башлады. Бойлеликнен бир йыл девамында
куреш мейданларында Энвер Абдурамановнынъ ады
анъылмады. Лякин о мешгъулиетлерни ташламады, усап-
мадан чалышты, усталыгъыны арттырды.

СССР джыйма командасынынъ эркъанындап текрар ер
алмакъ ичюн эр шейни янъыдан башламакъ — Озбекстан
биринджилигинде, озю аза олгъан «Динамо» джемиети-
нинъ биринджилигинде ве, ниает, СССР чемпионатында
иштирак этип, онларнен ракъиблерни енъмек керек эди.
Бунынъ ичюн исе акъыкъатен де челик праде керек.

Энвер эр кунъ беш-алты саат килим устюнде азырлан-
ды, сипиль ве агъыр атлетика, гимнастика спортнынъ
дигер чешитлеринен де огърашты.

Ниает, 1974 сенесининъ июнь айында Наманганда
республика биринджилиги отъкерильди. Чекиси 57 килог-
рам олгъанына бакъмадан, Энвер 62 килограмм чекиде-
ки пельванларнен курешип, биринджи ерни къазанды.
Арадан бир афта кечкен сонъ Челябинск шеэринде отъке-
рилген «Динамо» гонъюлли спорт джемиетининъ чем-
пионатында алтын медальнен такъдирленди. Бундан йи-
гирми кунъ кечкен сонъ Уфада мемлекет биринджилиги
олып кечти. Анда Энвер белли пельван Владимир Юмин-
ден олгъаны-оладжагъы бир очко енъильди ве экинжи
ерни алды. Шундан сонъ оны кене СССР джыйма коман-

дасы эркиянына кирсеттилер. Чокъкъа бармадан Советлер Бирлигининъ сербест куреш боюнджа джыйма командасы Тегеран Кубогы ичюн отъкериледжек халкъара турнирде иштирак этмек ичюн Ирангъа кетти. Бу ярышларда Абдураманов Иран курешчиси узерииден гъалебе къазанды. Энвер мейдан санби Рамазан Хидирни ве кене беш пельванны магълюбиятке огъратып, тек бир корюшювде енъилъди ве экинджи ерни алды.

1974 сенеси, октябрь. Прагада социалист мемлекетлери «Динамо» спорт джемнетлерининъ сербест ве классик куреш боюнджа III спартакнадасы олып кетти. Энвер озъ чекисиндеки Польша, Румыния, Венгрия пельванларыны енъди, лякин монгъолстанлы спортчы ондан да устюн чыкъты ве биринджи ерни о алды. Энвер исе кумюш медальнен къанаатленмеге меджбур олды.

— Прагада олгъанда Запорожье шеэриндеп кельген Велиджан Умеровнен таныш олдым,— дей Энвер,— бир одада берабер яттыкъ. Пск дженкявер, къуветли эм де теджрибели пельван экен. Бутюн ракъиблерини енъип, классик куреш боюнджа чемпион олды. Мен оны юректен хайырладым...

1975 сенеси апрель айында АКъШнынъ Толидо шеэринде куреш боюнджа дюнья Кубогы ичюн ярыш отъкерилды. Мемлекетимизинъ джыйма командасы эркиянда иштирак этткен Энвер учъ кере килимге чыкъты ве учюнде де гъалебе къазанып, дюнья Кубогынынъ санби олды.

— Кубокъ ярышларындан сонъ Чикагода, Джексон Вильде (Флорида штаты), Блумзбургда (Паисильвания штаты) ве Нью-Йоркта АКъШ командасынен аркъадашлыкъ корюшювлери отъкердик,— дей Энвер.— Алайында енъдик. Эльбетте, турнир къыйын эди, чюнки башта бир ресмий корюшювлерде баягъы болдурдыкъ. Сонъра мемлекетининъ бир шеэринден экинджисине бармакъ ичюн бинълернен километр ёл кечмек керек эди. Кимерде барып тюшкен сонъ дос-догъру невбеттеки ярышларгъа

азырланмагъа кетмек зарур ола эди. Бунъа бакъмадан, совет спортынынъ шуретини юксек котердик...

Белли ки, 1975 сенеси Спартакнада йылы эди. Сербест куреш боюнджа СССР халкълары VI Спартакнадасынынъ финал ярышлары Киевде отъкерильди. Операциядан сонъ даа кереги киби азырланып оламагъан Энвер. Спартакнадада алтындыжи ерни къазанды ве Озбекистан фондына он очко кетирди. Лякин бу, буюк ярышларда учюнджи ерден ашагъы тюшмеген халкъара класслы спортчы ичюн мувафакъиетсизлик эди.

— Энди курешни ташласанъ да олур,— деди ачувланып тренери Энверге.— Сенинъ эсаменъ окъулгъан...

Йигирми учъ яшлы спортчы ичюн бойле лафны эшитмек пек агъыр эди.

Бойлеликнен Спартакнададан сонъ ишни кене янъыдан башламакъ керек олды. Сербест куреш боюнджа белли мутехассыс Къурсат Аблаев ве онынъ шегирти Леонид Шепилов Энверге тренерлик япып башладылар. Онынъ рухуны котердилер, озюне ишанч догъурдылар, эксикликлерини огюни алув ве мувафакъиетке пришов ёлларыны косътердилер. Нетиджеде, Абдураманов кене енъиш артындан енъиш эльде этип башлады.

1976 сенесининъ башында Тбилисиде отъкерильген турнирде пришкен мувафакъиети сёзюмизини исбаты ола биле.

Докъуз мемлекеттен 150 спортчы иштирак эткен бу турнирде Энвер Абдураманов акъикъатен де эр кесни айретте къалдырды. О еди кере килимге чыкъты. Дюнъя, Авропа ве VI Спартакнада чемпионы Владимир Юмни эсас вакъыт битмезден эвель теслим олды. Учъ судья да Энверини сёзсиз устюн экенини билъдирдилер. Юмнини исе пассивлиги ичюн оюндан четлеттилер.

Осьмюрлер арасында мемлекет чемпионы Виктор Алексеев де енъильди. Учюнджи оларакъ АКЪШ ве Паанамерика оюнларынынъ чемпионы Набилъ Геделавнен курешти. Оюннынъ бешинджи дакъкъасында судья ярышны

токътатып, Энвер муddетинден эвель гъалебе къазангъаныны илян этти. Америкалы курешчининъ Энверден экинджи кере енъиллюви эди. Совет пельваны оны биринджи кере 1975 сенесининъ бааринде Нью-Йоркта енъген эди.

Невбеттеки тутушуву Балкан мемлекетлери ве Болгария чемпионы, Авропа биринджилигининъ кумюш призёры Иван Цочевнен олды. Дагъ дагънен корюшмез, адам адамнен корюшир, деп нафиле айтмагъанлар. 1972 сенеси Югославиянынъ Хвар шеэринде Авропа чемпионатынынъ финал ярышларында озъара курешкен ракъиблер арадан дёрт йыл кечкен сонъ кене бири-биринен кучъ сынашмакъ ичюн килимге чыкътылар. Цочев бу сефер де буюк эсапнен (6:11) енъилди.

Бешинджи ракъиб СССР чемпионы, дюнья ве Авропа чемпионатларынынъ кумюш призёры, ереванлы Гурген Богдасарян эди. Оюннынъ ярысына баргъанда эким ярышны токътатмакъны талап этти. Энвер темиз гъалебе къазанды.

Пельванымыз къазахстанлы спортчы Рамазан Нурмановнен оладжакъ тутушувгъа хусусан джиддий азырланды, чюнки мемлекетимиздеки 57 килограммлы чекидеки пельванлар арасында энъ къуветлиси Рамазан сайыла эди. Алтын медальнинъ такъдирин де, халкъара класслы спорт устасы унваныны гъайырыдан тасдыкълав да, инает, ким мемлекет джыйма командасындан мунасип ер аладжакъы да бу пельваннен оладжакъ тутушувнынъ нетиджесине багълы эди. Рамазан пельван дёрт дакъкъа девамында бир кере биле уджюмге кечип оламады, аксине, Энверининъ демир панджаларындан къуртулмагъа тырышты.

— Шу куню къазахстанлы курешчи Рамазан Нурманов танылмайджакъ дереджеде эди. О мышыкътан къачкъан сычанны анъдыра эди,— деп язды ярыш акъкъындаки макъаледе Гурджистаннынъ спорт газетасы. Бу корюшювде учъ судья да Энвернинъ устюнлигини къайд эттилер.

Сонъки, единаджи ракъиб — VI Спартакнаданынъ при-
зёры Владимир Радионов эди. Абдураманов баллар писбе-
ти боюнджа магълюбнетке огъраса биле турнир гъалиби
оладжакъ эди. Матч 9:2 эсабынен Энвериниъ файдасына
аль олды. Бойлеликнен кучюк дюнья чемпионаты деп ад-
ландырылгъан бу турнирден Энвер алтын медаль алып
къайтты, ве СССР джыйма командасынынъ эркъанына
кирсетилъди.

Арадан бир къач кунъ кечер-кечмес огъурлы ёллар ве
мувафакъист тилеп, биз оны Япониягъа озгъардыкъ. О
ерде пришкеи петиджелери акъкъында исе икяемизнинъ
башында айткъан эдик.

Бир сыра буюк халкъара ве бутюнсоюз турнирлерде
яхшы иштирак эткен Энвер мемлекетимизнинъ етекчи
сербест курушчилери сырасындан ер алды. Бойлеликнен
о, Монреальде кечеджек Олимпия оюналарында иштирак
этеджек команданынъ эркъанына кирсетилъди. Къызгъын
мешгъулиетлер башланды. СССР Олимпия командасы бир
сыра мемлекетлериниъ курушчилеринен аркъадашлыкъ
корюшювлери отъкерди. Бойле халкъара турнирлерден
бирни Японияда олып кечти. Анда Энвер джиддий къаза-
ланды. Нетиджеде Монреальге кетмек ерине хастаханеге
кетти. Анда баягъы вакъыт тедавийленмек керек олды,
Анда сонъ оны кене килим устюнде коръдилер. Пельван
активликнен мешгъулиетлерге бельсенди.

Арадан чокъ вакъыт кечмеден Къабул шеэринде Аф-
гъанстан республика деп иляи этильгенининъ учъ йыллы-
гъына багъышлангъан, куруш боюнджа халкъара турнир
отъкерилъди. Совет пельванлары сырасында о ярышлар-
гъа Энвер де барды.

Тешкилятчылар ве бизим командамыздан гъайры бу
турнирде Иран, Пакстан, Иракъ спортчылары да иштирак
эттилер. Энвер 57 килограммгъадже олгъан чекидеки
пельванлар арасында алтын медаль къазанды. Бу гъалебе
Энвер ичюн пек къыйметли эди. Чюнки эр бир спортчы-
нынъ омюр бою арз эткен Олимпиада ярышларында иш-

тирак этиов арзусы Энвер ичюн, беклемегенде, бошкѣа чыкѣты. Бу онѣа рухий джеэттен де менфий тесир этмей къалмады, эльбетте. Лякин Энвер ираделли йигит. Озюни къолгѣа алмагѣа биле. Иште, бу ярыштаки мувафакънет арадаки психологик манианы енѣип кечювде айрыджа буюк роль ойнады.

Пельванымыз Кѣабул килиминде эр джеэттен озь усталыгѣыны косътерип, иранлы Чапгихаметин, пракѣлы Мустафа Аббасны, пакстанлы Торокбекни, шу джумледен, афгъанстанлы курешчини де енѣди. Бойлесликнен куреш мейданларында Энвернинъ ады кене аѣгылып башлады.

1977 сенесининъ январында Абдурамановнынъ спорт биографиясында кѣуванчлы вакѣна олып кечти. 1976 сенесип бутуюнсоюз ве халкѣара ярышларда чокъ керелер буюк енѣиш эльде эткенини козь огюне алып оны «Спор-таки юксек усталыгѣы ичюн» хатра медалинен мукафат-лав акѣкѣында республика Спорт комитетининъ эмири чыкѣты.

Энвер усанмадан озь усталыгѣыны арттыра берди. Эбет, кунъделик ирарлы азырлыкѣсыз буюк ярышларда мувафакънет кѣазанмакъ акѣкѣында хаялланмакъ фай-дасыз. Эмек, эмек ве кене эмек. Эр кунъ килим устюнде саатлернен мешгъулнет кечмек, эр бир куреш усулыны джуляламакъ, онынъ бутюн инджеликлерини менѣмсемек керек.

Арадан бир йыл кечти. СССР халкѣларынынъ невбет-теки VII языкѣ Спартакнадасына азырлыкѣ эп кѣызгѣын-лашты. Энди бир йылдан сонъ кечеджек финал ярышлар-да иштирак этеджек командалар тизилип башлады.

Олимпиадада иштирак этип оламагѣан Энвер ич олма-дым Спартакнадада озюни косътермеге инетленди. Лякин эр шей тюшюнгенинъ киби олмай.

Аль этиджи ярышларгѣа даа бир йыл бар. Энверининъ яшы исе отузгѣа якѣынлай. Яшларгѣа аркѣа таямакъ керек дегенлер чокъ олды. Эм бу лафлар четтен-буджакѣ-тан дегиль де, мутехассыслардан эди. Лякин Энверининъ

имкяпларыны онынъ озю ве тренерн Къурсат Аблаевдан гъайры кимсе бильмей эди. Устаз озюнннъ итибарынен Энверге килимде къалмагъа ярдым этти. Бунынъ къаршылыгъына шегирти даа гъайретли чалышмакъ керек эди. О шай да япты ве республика джыйма командасынынъ эркъанында мунасип ер алды. Амма 1979 сенесининъ майысында Спартакнада арфесинде отъкерильген сечюв ярышларында Энвер озь имкянларындан баягъы эксик иетидже косътерип, экинджи ерге тюшти. Бу, онъа яхшы дерс олды. О, къалгъаи девир ичинде, Москвада отъкериледжек аль этиджи тутушувларгъа къызгъын азырланды.

Мына, пнает, килимге чыкъув вакъты да кельди. Июль айынынъ сонъки кунълеринде Ватанымызнынъ пайтахтында отъкерильген СССР халкълары VII язлыкъ Спартакнадасынынъ финал ярышларында Энверге бахт кулюп бакъты, демек мумкюн дегиль. Чюнки къура чеккенде Энвер энъ къуветли ракъиблер арасына тюшти.

Сечюв ярышларындан мувафакъиетли кечкен 57 килограммгъадже чекидеки пельванларнынъ секизи де Спартакнада чемпионы оладжакъ дереджеде къуветли эди. Бундан да гъайры Энверге бир кунъде арды-сыра беш кере курешмек сырасы кельди. Дикъкъат этингиз, беш кере! Деерлик бутюн кунъ, эр эки-учь саатте бир кере килимге чыкъып турды. Абдураманов бу чыкъышларнынъ учюнде темииз енъиш эльде этти. Арды-сыра таджикстанлы Х. Карпаковнынъ, белорусиели О. Багововнынъ курегини ерге тийсетти, амма ереванлы халкъара класслы спорт устасы Ф. Багдасарянен олгъан куреш гъаст кертин кечти. Бунъа бакъмадан Энвер очколар боюнджа оны да енъди.

Акъшам исе халкъара класслы спорт усталары — азербайджанлы Шамиль Гиреевнен ве украинналы Сергей Белоглазовнен курешеджегини плян эттилер.

Энвер кунъдюзки кергин ярышларда баягъы кучь сарф этип болдургъаи эди. Онынъ акъшамки ракъиблери исе аксине, кунъдюзки оюллардан азат эдилер. Энвер кунъ-

дюзки гъалебелерден рухланып, курешни девам эттирди.

Шамиль Гиреев иле Энвер Абдураманов арасындаки аль этиджи тутушув драматизмнен толугъ эди. Ярышнынъ битмесинне он эки санине къалгъанда 7:6 эсабынен азербайджанлы пельван огде кете эди. Он, докъуз, секиз... ннает, дёрт саниден сонъ тутушув битеджек. Шу вакъытта Энвер йылдырым чабиклигинде севген усулыны къуланды. Гъалебе!

Бойлеликнен Энвер финалгъа чыкъты. Энди алтын медальнынъ такъдирини Белоглазовнен оладжакъ корюшув чезеджек. Экинсининъ арасындаки кучьлер де, эсап да мушавий.

Къаза къайда, аягъынынъ астында, деп нафиле айтмагъанлар. Бу эки пельван курешеткъанда апансыздан Энвер аягъы тайып йыкълды. Экимлер онъа курешни девам эттирмеге мусааде этмедилер. Белоглазов чемпион олды. Энвер кумюш медаль алды.

Энвер урьмет юксеклигинде медаль, чечек ве хайырлавларны къабул этип, тренерининъ янына кельгенде секунданты Аркадий Ванюшин шегиртини къучакълап опыти ве Энверининъ элине телеграмма туттурды. Онда шойле денильген эди:

«Москва. Лужники. Озбекстан делегациясы, Абдурамановгъа. Энвер! Спартакнадаки ярышларда санъа мувафакънет тилеймиз. Къадынынъ огълан догъурды, хайырлаймыз. Бабанъ».

Энвернинъ къуванчы сынъырсыз эди. Бу къуванч онынъ кучюне куч, рухуна рух къошты.

О куньлерде Спартакнада турниринен бирликте чет элли пельванларнынъ иштиракинде СССР Спорт комитетининъ мукафаты ичюн де ярышлар откерильди. Буида Энвер учюнджи ерни къазанды. Япониялы пельван Масакки алтын медаль алды. Совет спортчылары арасында исе Абдураманов екюнджи ерде эди.

Шуны да къайд этмек керек ки, Спартакнадада Энвер

Абдураманов Озбекстаннын сербест курешчилери арасында энъ яхшы нетиджеге иршити.

Спартакнададан сонъ о буюк спортны терк этип, тренерликке кечмеге къарар берди.

1980 сенесининъ февралинде совет пельванларынен аркъадашлыкъ корюшювлери кечирмек ичюн СССРге кельген АКЪШнынъ сербест куреш боюнджа командасы Озбекстанда да мусафирликте булунды ве республика пельванларынен Ташкентте ве Самаркъандда — эки корюшюв откерди.

Ташкентте иште бу эки команда арасында корюшюв откерилген куню республиканынъ спорт джемаатчылыгы Энвер Абдурамановны тантаналы суретте тренерликке озгърды. Лякин о америкалы пельванларнен олгъан корюшювде иштирак этти. Онынъ ракъибни белли пельван — Панамерика оюнларынынъ чемпионы, дюнья биринджилигининъ тунч призёры Джо Корсо эди. Пек аз устюнликнен мусафир гъалебе къазанды.

— СССРде откерген бутюн корюшювлерим арасында меним ичюн энъ къыйыны Энвер Абдурамановнен олды, — деп къайд эткен эди Джо Корсо ярыштан сонъ.

1980 сенесининъ март айында матбуатта беден тербнеси ве спортны инкишаф эттиривдеки буюк хызметлери ичюн эм де СССР халкъларынынъ VII язлыкъ Спартакнадасында мувафакънетли иштирак эткени ичюн бир группа спортчыны Озбекстан ССР Юкъары Совети Президиумынынъ Фахрий ярлыгынен мукафатлав акъкъында Ферман чыкъты. Оларнынъ сырасында Ташкент область «Пахтакор» гонъюлли кой спорт джемиетининъ сербест куреш боюнджа уйкен тренери, VII Спартакнаданынъ кумюш призёры, халкъара класслы СССР спорт устасы, беш дефа мемлекет «Динамо» джемиетининъ чемпионы, инженер Энвер Эбазерович Абдураманов да бар эди.

Энвер мемлекетимиздекинден гъайры АКЪШ, Афгъанстан, Болгария, ГФР, Швеция, Югославия, Иран, Иракъ, Пакстан, Япония ве бир сыра дигер мемлекетлерининъ

курешчилеринен олгъан ярышларда топлагъан зенгин
теджрибесини бугунде кой пельванларына ашлай. Шимди
энди республика ве бутюнсоюз ярышларында тренер
Энвер Абдурамановнынъ талебелерини де сыкъ-сыкъ раст-
кетирмек мумкюн. Олар озь устазлары иле ифтихарлана-
лар. Эбет, устаз да шегиртлерининъ енъишлеринден рух-
лана.

МУНДЕРИДЖЕ

Бахт йылдызы (<i>Весикъалы повесть</i>)	5
<i>Замандашларым акъкъында очерклер</i>	
Мен, Ленинин коръгенлернен корюштим	118
Федакярлыкъ	123
Такъдир	132
Ракъамлар поэзиясы	141
Курегин ерге тиймеген йигит	152
Пельван : : : :	172

На крымскотатарском языке

ВЕЛИЕВ АБЛЯЗИЗ

ЗВЕЗДА СЧАСТЬЯ

Документальная повесть и очерки

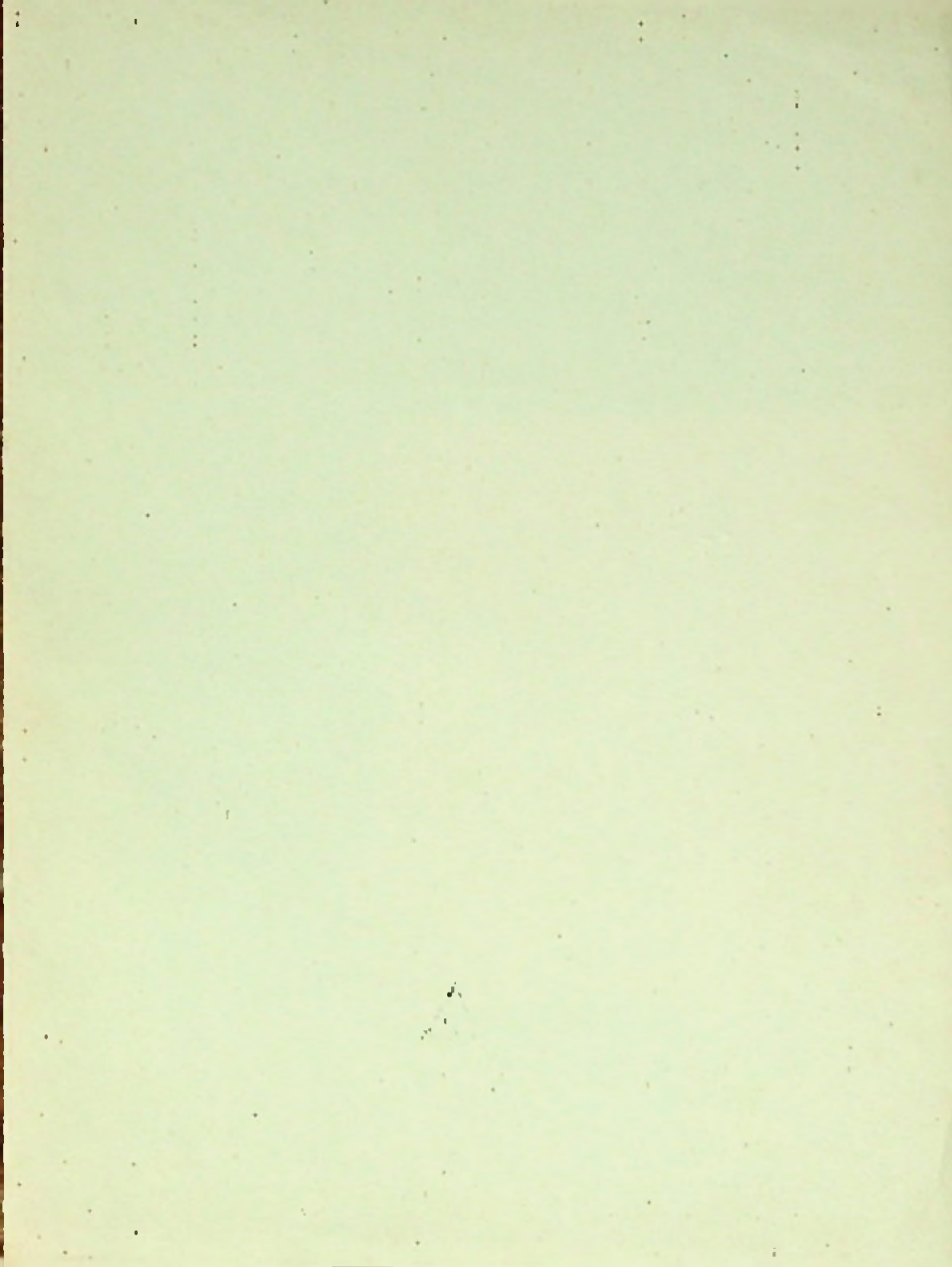
Редактор У. Эдмова
Рессам Э. Нурманов
Ресимлер редакторы Ю. Габзалилов
Технический редактор М. Мирраджабов
Корректор Л. Дерменджи

ИБ № 2170

Басмаханеге берильди 7. 12. 83. Басмагъа рухсет этильди 20. 12. 84. Р-02239. Форматы 70X108¹/₃₂. Басмахане кягъыты № 3. Гарнитурасы эдебий. Юкъары басма. Шартлы басма т. 8,22. Шартлы кр. отгиск 8,39. Нешир т. 8,65. Тиражы 2000. Сымарыш № 204. Фияты 55 кап.

Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат нешрияты. Ташкент, 700129. Навоний сокъагъы, 30.

Нешриятлар, полиграфия ве китап алыш-вериш ишлери боюнджа УзССР Девлет Комитети Ташкент «Матбуат» полиграф истисал бирлешмесининъ 2-иджи басмаханесинде басылды. Янъысъл шеэри, Самаркъанд сокъагъы, 44.

55 K

